Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

De invloed van het Christendom op de Romeinsche wetgeving ten opzichte van de zorg voor het kind

https://hdl.handle.net/1874/281681

L. gen. 192, 1924

DE INVLOED VAN HET CHRISTENDOM OP DE ROMEINSCHE WETGEVING TEN OPZICHTE VAN DE ZORG VOOR HET KIND

G. T. T. KIKILLUS

DE INVLOED VAN HET CHRISTENDOM OP DE ROMEINSCHE WETGEVING TEN OPZICHTE VAN DE ZORG VOOR HET KIND

Diss Utrecht 1924

DE INVLOED VAN HET CHRISTENDOM OP DE ROMEINSCHE WETGEVING TEN OPZICHTE VAN DE ZORG VOOR HET KIND

PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE GODGELEERDHEID AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT, OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS DR H. F. NIERSTRASZ, HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE, VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAT DER UNIVERSITEIT, TEGEN DE BEDENKINGEN VAN DE FACULTEIT DER GODGELEERDHEID TE VERDEDIGEN OP VRIJDAG 12 DECEMBER 1924 DES NAMIDDAGS 4 UUR, DOOR **GUSTAV THEODORE TOBIAS KIKILLUS**, GEBOREN TE MOSSELBAAI (ZUID-AFRIKA)

P. DEN BOER
SENATUS VETERANORUM TYPOGRAPHUS ET LIBRORUM EDITOR
UTRECHT MCMXXIV

Dat dit my gegee is om my studies tot hiertoe te kon voortset, het ek in die eerste plaas te dank aan die liefde en trou van God onse Vader in Jesus Kristus, onse Heer, in Wie S'n diens ek hoop te bestee die meerdere kennis en ondervinding wat dit my voorreg was hier op te doen.

Myn hartelikste dank vir die aangename en leersame kolleges van u hooggeleerde en hooggeagte professore, dr. Obbink, dr. H. Visscher, dr. Slotemaker de Bruine, en dr. Ovink.

Veral moet ek u, hooggeleerde en seergeagte promotor, prof. dr. J. A. Cramer, my dank betuig vir die wetenskappelike en tog simpatieke en vriendelike wys, waarop u my ingelei het en voortgehelp het in my teologiese studies, my leiding gegee het by die samestelling van my proefskrif en my hierin veral laat sien het die noodsaaklikheid van tot die bronne te gaan, en my gebring het tot die punt waar ek vandag staan. Met vrymoedigheid kon ek steeds my teologiese en geestelike moeilikhede met u bespreek, wetende dat u nie alleen professor maar ook vriend is vir u studente.

Die beamptes aan die uniwersiteits-biblioteek is ek verskuldig vir hulle vriendelikheid en bereidwiligheid, en ek wil hier graag die name noem van die heer Bongertman en die heer van Bockel.

Vir raad en belangstelling is ek u, geagte prof. Pont, baie dankbaar, en deur middel van u as voorsitter wil ek my hartelikste dank betuig aan die lede van die Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Vereeniging aan wie ek en so baie afrikaners soveel te danke het b.n. in sake geldelike ondersteuning en aanraking met die grote en edele wat Nederland gepresteer het op so velerlei gebied.

Die Nederlandse Regering is ek veel verskuldig en bly ek dankbaar vir hulp op velerlei gebied en by name vir geldelike ondersteuning in die vorm van beurse.

Aan u, geagte prof. N a b e r, is ek dankbaar vir baie nuttige wenke.

Daar is dierbare gesinne by wie ons altyd welkom is en wie vir ons 'n ware toevlugsoord in die vreemde is. In enkele woorde kan ons nie weergee wat hulle vir ons beteken het en nog beteken; en daarom in kort bedank ons by name veral u, geagte Heer en Mevr. V e r m o o t e n en u, geagte Jhr. en Mevr. B e e l a e r t s v a n B l o k l a n d, u, Mnr. en Mevr. v a n K u i p e r s, en die baie ander egte en hegte nederlandse vriende.

My verblyf in Nederland en aan die uniwersiteit in Utrecht het my in sekere opsigte 'n nuwe mens gemaak met 'n nuwe uitkyk op die lewe, en hiervoor is ek nie ondankbaar. Klein maar dapper en degelik het ek Nederland gevind; my strewe is hierdie ideaal ook tot die myne te maak.

Eindelik die afrikaanse broers en susters alhier is my werkelik broers en susters gewees, en terwyl ek u my hartelikste dank toeken vir al u liefde en hulp, wens ek u 'n voorspoedige loopbaan hier, en 'n spoedige terugkeer naar ons eie liewe vaderland.

AAN
DIE GEËERDE NAGEDAGTENIS
VAN MIJ GELIEFDE VADER EN
MOEDER

INHOUD.

INLEIDING 1

HOOFDSTUK I. Die invloed van die kristendom op die romeinse wetgewing ten opsigte van die waarde van die ongebore vrug 12

HOOFDSTUK II. Die beskerming van die kind teen kindermoord 34

HOOFDSTUK III. Die beskerming van die kind teen weggooi . . 52

HOOFDSTUK IV. Die beskerming van die kind teen verkoop . . 73

HOOFDSTUK V. Die liggaamlike versorging van die kind . . . 84

HOOFDSTUK VI. Die sedelike en geestelike bewaring van die kind 108

BIBLIOGRAFIE 116

STELLINGEN 121

INLEIDING.

Die kind is vandaag orals op die voorgrond en word van alle kante bestudeer en gewaardeer soos nooit tevore; die grote onverskilligheid omtrent sy belange in vroeëre tye soek hulle tans te vergoed deur 'n intensiewere studie van hom en van sy geestelike en liggamelike ontwikkeling; hulle wil die kind tot sy reg laat kom, so moontlik hom 'n billike kans gee in die lewensstryd; die plaas wat hy in die maatskappy beklee of moet beklee wil hulle beter peil, en deur die studie van hom wil hulle die volwassene soveel beter verstaan en help. Onse tyd is soseer betrokke in die belange van die kind dat hulle dit self genoem het: die eeu van die kind.

Hierdie belangstelling in die kind was in die grieks-romeinse heidense wereld niet te vind nie. Wel kry ons in die gedigte van Homerus skone beskrywinge van ouertrots en kinderlewe; maar naar mate die ou grieke almeer hulle primitiewe beskawing verruil het vir die meer ingewikkelde beskawing van 'n drukke stadslewe, vind ons ook minder hoë waardering van die kind.

Vir vele was hy enkel 'n middel tot vermaak en tydverdryf, selfs van spot, by wie geen wysheidslesse te leer is; hy behoor ook liefs by die vroue, en nie by die manne nie, dan eers nadat hy manne jare bereik het.

Plutarch, Lycurg, tom. 1—15, 11, p. 58, Aristot. de Republ. tom, 3, 7, 16, p. 1333.

Andere het hom weer beskou as van waarde alleen omdat hy 'n toekomstige burger vir die staat is, op die oomblik wel van geen nut, maar in elk geval miskien later; dan kon hy met meer of minder goed gevolg sy plaas as 'n enkele steen inneem in die grote staatsgebou, en also regverdiging gee vir sy bestaan.

Vir ander weer had die kind waarde alleen as middel tot voortplanting van sy geslag en tot waarneming van sekere

godsdienstige pligte; die vader wou graag kinders besit op-dat na sy dood sy naam nie sou uitsterf nie, en sy vermoë aan hulle sou oorgaan en nie in die hande raak van vreemdelinge nie. Dan was daar ook die geloof dat na 'n persoon se dood sekere soenoffers en andere godsdienstige rietes nodig was om die gees van die gestorwene tot rus te bring, anders moes hierdie gees in ellende en miskien vir 'n lange tyd rondswerf op die plaas waar die dode begrawe was. Omdat hulle hulle wou verseker van hierdie rus na die dood deur middel van genoemde rietes, was dit die algemeen verlange om eie kinders te hê; laasgenoemde sou in alle piëteit en getrouheid die laaste vrome pligte vir hulle ontslape ouers verrig. En waar daar geen kinders was in 'n gesin, daar het die ouers voorsiening gemaak deur kinders aan te neem.

Stobaeus, Florileg. tom. 4, tit. 77, p. 178.

Zumpt: Ueber den Stand, u.s.w. S. 13.

Isaeus, oratie 2, 10, p. 17, en oratio 7, 30, p. 89.

Vir vele was die kind niks anders as 'n vloek, 'n onnodige belemmering op die vryheid van die ouers; as daar iets ellendigers te denk is as 'n vader van kinders, sê 'n griekse skrywer, dan is dit 'n ander vader met meer kinders. Kinders as hulle lewe, is hulle 'n grote sorg; sterf hulle, dan veroorsaak hulle hierdeur smart; daarom het veel van hulle dit dwaas gevind, waar iemand gelukkig kinderloos is, om sy geluk te vernietig deur vreemde kinders aan te neem.

Stobaeus, Florileg. tom. 4. tit. 76, p. 176,

Was dit by vele die beskouing oor die waarde van kinders oor die algemeen, nog ongunstiger het hulle gedink oor meisiekinders in die biesonder. 'n Seun kon nog altoos sy vader se naam en geslag voortplant, en dit kon 'n dogter nie. Vandaar dan ook dat mens uitinge vind as: 'n wyse seun verskaf tog nog 'n beetje geluk vir sy ouers, maar 'n dogter is 'n vervelig besit. Daarom word ons verseker dat ouers al is hulle ook nogal so arm, darem tog hulle seuns behou en opvoed, maar dat selfs ryke lui daar nie teen opsien om hulle dogters weg te gooi of te vermoor nie.

Stobaeus, Fforileg. tom. 4, tit. 77, p. 178.

As die publieke opienie van hierdie aard was, dan kan ons begryp dat die wetgewing, wat maar altoos 'n weerkaatsing is van die publieke opienie, nie juis hoër gestaan het nie. Daar het wel nie veel van die griekse wetgewing vir ons oorgebly

nie, tog kry ons enkele klare gevalle by historiesie, as ook sekere aanduidinge by die wysgere. Wat die eigenlike wetgewers betref, wil ons die sekerste van hulle opnoem.

Plutarch: Lycurg. tom. 1, 15, 11, p. 58.

Volgens Plutarchus, sou Lykurchus in Sparta omtrent die jaar 800 voor Kristus die vader alle mag oor sy kind ontsê het, die staat alleen had mag oor hom; die staat wou alleen van die beste, kragtigste manne gedien wees. Daarom werd so 'n kindjie kort na sy geboorte voor 'n raad van oue manne gebring om deur hulle ondersog te word; was hy gesond en sterk van liggaam dan werd hy goedgekeur; was hy swak of vermink, dan werd hy geneem naar 'n steile berg Apothetae 'n deel van die Taygetus, en daar gelaat om van honger of deur verskeurende diere te sterf.

Aristoteles: de Republ. 7, 16, tom. 2, p. 1335.

Hierdie handelwyse word deur Aristoteles goedgekeur, en hy wil dat dit in sy ideale staat sal bestaan, opdat geen verminkte of swakke daarin sal opgroei nie.

Plato: de Republ. 5, 8. tom. 1, p. 334.

Eweëens leer Plato. In die geval van honde, perde en dergelike, sê hy, teel mens alleen van die beste om so die beste ras te kry; die sleggeteelde word weggedaan, uitgeroei; en net so moet dit ook in die geval van kinders wees. Dog naar sy gevoelens word hierdie reël versuim, en hy meen dat dit jammer is, want hierdeur word ook swakke en siekelike kinders grootgebring, en dit verhinder die menseras om tot volmaking te kom. Daarom raai hy aan dat die staat die kinders van sterke, gesonde ouers moet neem en in 'n opvoedingsgestig moet plaas om daar deur verpleegsters opgevoed te word, in een of ander afgesonderde deel van die stad, sodat die ouers, en veral die moeders nie hulle kan sien of besoek nie. Die kroos van ondeugdelike, siekelike mense, of kinders wat gebrekkig gebore is, moet hulle op 'n geheime en afgesonderde plek verberg om daar te sterf. En dit skyn, volgens Plato se eie verklaring, dat hierdie gewoonte algemeen was; en dit nie alleen in Athene en in die omgewing nie, maar in die ganse Griekeland. Ook latere skrywers as Posidippus meld hiervan. Thebe alleen maak 'n prysenswaardige uitsondering op hierdie reël.

Ibid. 5. 9, tom. 1, p. 334.

Plato: Theatetos, 151, c. p. 74, A.

Apuleius: Metamorph. lib. 10 23, p. 196.

Aelianus: Var.Hist. lib. 2, 7, tom. 1, p. 64.

Deur 'n regverdige en mensliewende wet straf sy die weggooi van 'n kindjie met die dood. Waar die ouers baie arm is, en so 'n kindjie nie kan opvoed nie, daar veroorloof sy die ouers om hulle kindjie naar die magistraat te neem; hy moet die kleintjie dan teen 'n nominale prys verkoop, waardeur die kind dan die eiendom word van die koper, maar onder verstandhouding dat dit nie beskou word as 'n slaaf nie, maar as 'n kind, en dat dit dan ook as 'n eie kind grootgebring word; die nominale prys sou dan maar eigenlik alleen daartoe dien om die nuwe vader van sy reg op sy nuwe kind te verseker. Intussen sy gesê, dat die betroubaarheid van hierdie mededeling in twyfel getrek word deur skrywers van naam, as in stryd met die toenmalige griekse gees.

Zumpt: Ueber den Stand. S. 13-14.

Ook teen die vernietiging van die ongebore vrug het sover ons weet geen wet by die grieke bestaan nie. Tot die pleë van hierdie misdaad het heelwat oorsake bygedra. Die land was arm en kon nie veel mense dra nie; daarom ook was dit die strewe om die stadsbevolking te bepaal by 'n seker getal en dit nie daarbo te laat gaan nie, soos b.v. in die geval van Massalië en Istrië en Heraklea.

Aristoteles: de Republ. lib. 5, 6, tom. 2, p. 1305. lib. 7, 16, tom. 2. p. 1355.

Daarby kom nog die valse hoogmoed, wat ouerpligte vrees, en die traagheid wat dit versuim, albei die gevolg van 'n gemaksugtige lewe; 'n sisteem van tweekindergesinne word weldra die reël, of liewer nog van éénkindgesinne, en dit slegs opdat daar tenminste 'n erfgenaam is. Veel mense wat wel getrou het, het gesorg om helemaal geen kinders te kry nie, en was daarby nog te lui om kinders van andere aante neem en die te versorg. Baie andere weer wou helemaal nie trou nie, maar wou tog die genot van die huwelikslewe smaak. Teen hierdie misdrywe was daar geen wetgewing nie, en Griekeland moes vir haar lawwe gemaksug swaar boet; want ten gevolge hiervan het haar bevolking skrikwekkend afgeneem en het sy 'n prooi geword van armoede aan mense en van elke invallende krygsmag.

Polybius: Reliquiae lib. 37, 4, 4, tom. 2, p. 133. Hesiod: Opera et Dies, reg. 454, p. 169. Euripides: Ion, reg. 349, 897, 1498, 1546. Polybius, Reliquiae, 4, 6 p. 134.

Dat hulle so ongeërg die ongebore vrug vernietig het, was deels ook te wyt aan toenmalige spekulasies omtrent die

Plutarch: de Placit. Philosoph: Script. moral. tom. 2, p. 1108.

Sie ook: Aristotel: de Republ. 7,15.

fisiologiese waarde van die fetus. Was dit 'n lewende wese of nie? An fetus in utero sit animal? Plato meen van ja, omdat dit beweeg en homself voed. Die Stoa ontken dit en sê dat dit 'n deel van die moederlyf is net soos vrugte deel is van die tak; maar as die vrugte ryp is dan val dit af. Ook Empedokles ontken dat die fetus 'n lewende wese is; dit is wel begiftig met 'n siel, spiritum praeditum, ἐμπνουν, maar dit begin eers asem haal na die geboorte. Diogenes het weer geleer dat diere en ook mense gebore word sonder siel, inanimata, ἀφυχα, maar dan in warmte; onmiddellik na die geboorte van die dier of mens trek die warmte die lug van buite in die longe; hierdie lug noem hy anima. Ook Hierophilus meen dat eers na die geboorte en nadat die vrug lug ingeasem het, dit 'n animal is. Hieruit blyk dat die meerderheid van opienie oorhel naar die beskouing dat die ongebore vrug geen aanspraak kan maak op die eer van 'n menselike wese te wees nie.

Plutarch: De Amore ProelisScript, Moral. 1, p. 602.

Ons het al te vore gewys dat die verkoop van kinders in biesondere gevalle veroorloof was in Thebe, maar dit het ook in andere griekse stede plaas gevind. Plutarchus sê dat die arme in Athene hulle kinders liefs nie wou groot bring nie, om op die wyse te voorkom dat hulle dan as hulle groot is gebrek sou ly, hulle het hulle of weggegooi of hulle verkoop; hierdie laaste het veral plaasgevind waar die skuldeisers teen alle menslike gevoel in, en vergetende die benarde tydsomstandighede, met alle geweld hulle wins soek in te kry; en daar was geen wet om hierdie verkoop van kinders teen te gaan nie. Solon het egter enige maatreëls geneem teen die verkoop van meisies, maar het die van ander weer toegelaat.

Plutarch: Vita Solonis 8, tom. 1, p. 101.

Ibid. 23, tom.1, p.108.

Dat hierdie minagting van die kind kon bestaan en voortduur is onder andere ook toe te skryf aan die laë beskouing van die huwelik wat by vele filosofe en wetgevers gangbaar was.

Plutarch: Vita Lycurg 15, 9; p. 58.

Lycurgus het toegelaat dat jonge sterke manne by jonge vroue van oue manne kom om so 'n kragtige kroos te ver-

Plato: Republ. 5, 9, p. 334.

wek. Hierdie selfde raai Plato aan in sy ideale staat, en dit as beloning vir goeie dienste deur die jonge manne aan die staat gedaan. En eweeens leer Aristoteles. Die hoë beskouing van die huwelik, dat dit bestaan uit weersydse liefde en waardering, was so te sê onbekend, en indien dit voorgekom het was dit maar selde; die reël was dit stellig nie, anders sou Demosthenes nie kon sê het: vroue het ons om vir ons in die huis te sorg, maar minnaresse hou ons aan vir ons vermaak.

Nog 'n rede of twee moet genoem word waarom die kind so min by die grieke getel het. Die eerste meen ons is dat hulle maar eenvoudig hierin die voorbeeld van hulle gode en godinne gevolg het. By hierdie denkbeeldige wesens het mens tevergeefs gesoek naar huiselike lewe, kuisheid, gehoorsaamheid aan ouers, of liefde jeens kinders. Voorbeelde lê voor die hand in oorvloed.

'n Andere rede moet ons soek in die vreemde misdryf, waaraan die grieke veral skuldig was en wat deur grieke en romeine albei genoem werd: griekse liefde; ek bedoel die paederastie, of die sedelike misbruik van jongens deur ouere manne. Hierdie misdryf het ontstaan in Kreta, was daar deur die wet erken, maar het die ontvolking van daardie vroeër so digbevolkte eiland veroorsaak. Dit het toen Sparta binnegedring, het daar die mode geword, sodat dit selfs 'n skande geag werd vir 'n jonge man om hom nie hieraan toe te gee nie; Sparta het ook die bittere vrug hiervan gepluk, want dit het veel bygedra tot haar verswakking en val. Ewe verderfelik het hierdie ondeug gewerk op die sede van Athene: afkeur van die huwelik, minagting vir vrou en kind, sedelike onverskilligheid en ennui.

Zumpt: Ueber den Stand S. 14-15.

By die romeine het die vrou en dus ook die kind 'n hoëre posiesie beklee, maar hier had die vader 'n onbeperkte mag, 'n mag van dood en lewe: potestas vitae necisque, waarvan later meer volledig sal word behandel.

Na die verowering van Griekeland en die Ooste het daar ontstaan naar Rome 'n geweldige toestroming van oosterse weelde en van oosterse en griekse ondeugde; dit het daartoe

gelei dat dieselfde sedelike misbruike wat in Griekeland geheers het, en hierdie land tot 'n val gebring het, ook te Rome pos begin vat en weldra net so welig, dog op uitgestrekter skaal, gewroetel het in die wereldstad.

Keisers as Augustus en ander het dapper daarteen tekeer gegaan deur middel van die wetgewing, maar nie deur hulle eie voorbeeld nie; en dus werd daar ook nie veel sukses geoes nie. Die heidense godsdienste was ten enemaal onmagtig, het miskien eerder tot verergering van die toestand bygedra.

Die griekse filosofie was oorgebring naar Rome en het daar vaste voet gekry. Veral die stoïsynse leer het veel gedaan om die geletterde deel van die volk die goeie en edele voor te hou in 'n tyd van algemene selfsug. Seneka, één van die beroemdste vertegenwoordigers van hierdie skool, het veral nadruk gelê op medelye, wereldburgerskap, menseliefde; ook die slawe is onse broere, want in hulle gees is hulle nie slaaf maar vry soos ons. Epiktetus het geleer dat ons almal kinders van God is, en daarom moet ons met geduld die beproewinge Gods dra; hy vorder menseliefde en broederliefde, barmhartigheid en geduld, en hy ywer teen egbreuk. Maar by dit alles het die kind nog nie tot sy reg gekom nie, want steeds nog werd hy beskou enkel as deel van die staat, en dus gehelp en beskerm alleen maar in sover as hy tot nut sou wees vir die staat. Selfs werd die griekse beskouinge oor die ongebore vrug, as deel van die moeder en nie as afsonderlik wese in homself, deur die romeine goedgekeur en in die wette opgeneem, soos Ulpianus getuig in nota 13 en 14 agter.

Vorländer: Geschichte der Philosoph. Tom 1. S. 180. Ibid. S. 181—182.

Die kristelike leer kom toe in en het 'n gehele omwenteling veroorsaak in die beskouing oor die kind. Die Heer Kristus is self as 'n kindeke gebore geword en het also die staat van kind geheilig, soos Hy ook die van jongeling en van man gedaan het. Hy het die kinders tot Hom genooi, hulle aangeneem en geseën; hulle gesindheid aanbeveel vir Sy disiepele; die hoë waarde wat hulle voor God Almagtig besit, het Hy op onbetwistbare wyse verkondig, en die kinders tot die saad van die kerk gemaak, deur hulle te vereer met die eer-

ste martelaarskap. Die kind is 'n menslike wese, het 'n persoonlikheid presies soos 'n volwassene, en is net so dierbaar in die oog van God as hy. Meer nog, soos met 'n volwassene, so ook staan daar vir die kind net één van twee te wag: met God te leef en te sterf en also die ewige geluksaligheid te beerf, of aan die ander kant, sonder God hier te leef en Hom hierna ook te moet ontbeer.

Dit was die bedoeling van die eerste kristenpredikers om veral die oneindige waarde van dit kindersiel voor God vir die mense te laat verstaan; dit het hulle gedaan deur woord en geskrif en barmhartigheidswerk; en hoewel hulle aan die begin die oorgrote meerderheid teen hulle had, het hulle volhard om die publieke opienie te vorm naar hulle beskouing.

Hierin het die stoïsynse leer hulle ook al te hulp gekom; maar oor die algemeen was dit tog maar steeds nuwe grond wat hulle moes braak, grond begroei met allerlei vooroordele en verkeerde opvatting.

Maar juis in hulle volharding hierin het hulle getoon dat dit hulle erns was en dat hulle dit by die regte eind had; 'n kristelike godsdiens waar met die kind nie rekening gehou word nie, is nie die egte nie. Wat Celsus hulle tot skande wou dui, n.l. dat hulle ingang soek te kry by die kinders en die vroue en die ongeletterdes vir hulle leer omtrent die liefde van God en die saligheid van die mens — dit was juist hulle roem, en daarin wou hulle volhard. En dit was nie vergeefs nie. Hoe meer die kristelike kerk hom uitbrei, hoe meer ook werd die kristelike beskouing van die kind bekend en gewaardeer, en hoe sterker ook die publieke opienie ten gunste hiervan.

Origen: contra Celsum, lib. 3, 45.

Die direkte inwerking op die romeinse wetgewing moes egter nog lang uitbly, veral solang die kerk nog vervolg werd en haar leer afgekeur en teengewerk werd. Dis wel moontlik dat op indirekte wys die kerk tog bygedra het tot die humane wetgewing van keiser Alexander en andere, as mens in ag neem dat reeds onder Domitianus (81—96) die kristendom deurgedring het tot die konsulêre stand, b.v. Flavius Clemens en Flavia Domitilla; dat hierdie invloed duideliker te bespeur

is aan die hof van Commodus (180—192), veral in die persoon van Marcia, sy eggenoot; dat Epiktetus wie s'n invloed groot was as sedeleraar, en Galen die beroemde medikus, gunstig geoordeel het oor die kristene; dat Julia Mammaea die keiserin-moeder van Alexander, en hyself (222—249) die kristene baie goedgesind was; dat Filippus die Arabier (244—248) selfs 'n kristen genoem is; en ook is dit nie onmoontlik dat selfs die bittere vervolger Diokletianus (284—305) indirek van die kristene geleer het en in sy wetgewing beinvloed is deur 'n leer wat in sy tyd tot alle dele en stande van sy ryk deurgedring het, en wat 8 jaar na sy dood erken sou word van staatswege — Konstantyn s'n edik van Milaan — as religio licita naas die ander godsdienste in die romeinse ryk.

Selfs nadat die ryk kristelik verklaar is deur die troonbestyging van Konstantyn 325 as alleenheerser, was die kristelike inwerking op die romeinse wetgewing nie dadelik te bespeur nie. Konstantyn moes voorsigtig stuur tussen, enersyds, die leer van die kerk wat hy aangedaan was, en andersyds die romeinse wetgewing wat reeds in 'n sekere mate 'n soliede liggaam gevorm het, en die bekwaamste uitleggers waarvan byna uitsluitend heidene was. Ook moes hy dikwels afsien van 'n ideële wetgewing om hom aan te pas by die benarde tyds- en landsomstandighede, en van twee euwels die mindere kies.

Hoewel die kerk eers van staatswege deur Konstantyn die Grote erken werd, was sy vóór die tyd al druk besig om haar algemeen gesag te laat geld op haar gemeentelede en deur hulle op die publiek; hoewel hier moet gesê word dat die kerk aan die begin meer besorg was om haar lede suiwer te hou van die besmetting met die wereld. Hierdie gelding van haar gesag het sy soek te weeg te bring veral deur middel van sinodes.

Die eerste waarvan ons weet is die konsielie van Ancyra in Galatië 314; dit was maar 'n prowinsiale sinode en bygewoon deur nie veel meer dan 'n dosyn biskoppe. 'n Ander werd gehou te Neo-Caesarea in Pontus omtrent 315, dus nie

ver van die eerste nie. 'n Derde te Gangra ook in Pontus miskien in 330. Hierdie drie was prowinsiale sinodes en het gesoek om reëlinge te maak vir die kerke in hulle omgewing; veel van hierdie reëls of kanones het later ook wyer gesag gekry en is in oorspronkelike of veranderde vorm op die lys van meer bekende en meer algemene konsielies opgeneem.

In 325 werd te Nicea in Klein Asië nie ver van Konstatinopel en onder voorsitterskap van keiser Konstantyn self die eerste algemene sinode gehou. Die kanones van hierdie sinode het algemene erkenning erlang oor die hele kristelike kerk, met enkele uitsonderinge, en het in die kerk gegeld presies soos die rykswette in die publieke lewe; die kerk self was 'n soliede liggaam met eie wetgewing naas die staat; en juis deur haar solidariteit het haar wette en kanones almeer ook grote invloed uitgeoefen nie alleen op die kerklede nie, maar ook op die wysiging van die staatswette, soos ons later hoop aan te wys. Ook het invloedryke kristenskrywers en staatsmanne soos Lactantius e.a. deur hulle invloed op die keisers en op hulle omgewing veel kon bydra om die kristelike wetgewing naar kristelike ideale te doen verander.

Ons sien dus dat die wetgewing in die romeinse ryk in 'n sekere mate drie fases deurgemaak het: 1) die suiwer heidense, 2) die heidense wetgewing onder kristelike invloed, 3) die kristelike wetgewing.

Die doel wat ons ons voorhou is om na te gaan wat die invloed van die kristendom was op die romeinse wetgewing ten opsigte:

1) van die waarde van die ongebore vrug,

2) van die beskerming van die kind
   a) teen kindermoord,
   b) teen die weggooi van die kind,
   c) teen die verkoop van die kind.

3) van die liggamelike versorging van die kind,

4) van die geestelike versorging van die kind.

Die saak van die erfreg as ook van die reg van buitenegtelike kinders laat ons buiten beskouing.

Die notas het ek deurlopende sywers gegee om dit gemakkelik te maak daarheen terug te verwys.

Vir die bibliografie, ediesies en verkortinge van name geliewe agter te sien.

HOOFSTUK I.

Die invloed van die kristendom op die romeinse wetgewing ten opsigte van die waarde van die ongebore vrug.

Aan die begin van die romeinse geskiedenis hoor ons byna niks van die gebruik van afdryfmiddels nie, ewe min as wat ons hoor van egskeidinge. Die ongekunstelde lewe van die ou romeine het die ongebore vrug ongehinder gelaat; daarby was hulle bly as daar nuwe burgers, mannelike en vrouelike, vir die staat gebore werd. [1] Dit was toen en deels ook later 'n eer om 'n grote kroos te hê. Daarom ook verneem ons van geen wette teen hierdie euwel in daardie tyd nie.

Met die krygsveroweringe in die Ooste en die instroming van oosterse weelde en gemak, en as gevolg van die almeer artifisieel worde van die lewe, het hierdie kwaad ook spoedig sy intrek geneem in Rome, en het daar baie aanhangers gekry. [1a] Die censor of opsigter van die publieke sede werd mag gegee om die vader wat hieraan skuldig is te straf of te laat straf. Dit was veral die geval in die tyd van Augustus, 'n keiser wat sy bes gedaan het om die ryk vir verval te bewaar deur kinderteelt aan te moedig en deur die huwelik tog weer op 'n respektabele hoogte te bring deur middel van sy huweliks wette. Met die keisertyd tog het hierdie misdryf 'n grote omvang bereik, was iets helemaal alledaags geword; vroue en mans het hulle diens aangebie om 'n aanstaande moeder van haar ongewenste vrug te bevry; dit het 'n vaste en erkende bedryf geword; allerlei middels, allerlei kunste

---

1) Voigt, 12 Tabulae, 2. p. 243.

1a) Pauly Real Encys sub voce: Abortio, 1. S. 107.

1) Plautus; Mil. Glor. 3. 1. 110, tom. 3. p. 40: At Illa laus est, magno in genere et in divitiis maxumis liberos hominum educare, generi monumentum et sibi.

werd hiertoe aangewend, slegte en slegtere. Vroue het daarteen opgesien om moeders te word en dit nogal uit pure ydelheid; 3) hulle was bang dat hulle hulle liggamelike skoonheid hiervoor sou moet prys gee; die sug naar leë bewondering vir uiterlike mooiheid het by hulle versmoor die eer van moeder te wees en die geluk van moederliefde te smaak. 4) Andere van die vroue wou nie vir hulle mans kinders skenk nie, want hulle wis, dat wat hulle sou ter wereld bring, tog nie kinders van hulle eie mans was, maar basterkinders, gebore uit ontugtige omgang met slawe en andere.

Maar genoemde misdryf werd nie altoos straffeloos begaan nie; 5) dikwels moes sulk 'n ongelukkige vrou dit ontgeld met haar lewe; die dood van haar aanstaande suigeling bewerk ook tegelykertyd haar eie dood. Dit was in die oë van baie van die edelste geeste van daardie tyd 'n verdiende loon; hulle het nie meegegaan met die nuwe misbruike nie, maar wou die oorspronkelike hoë sede bewaar. Sulke wrede handelswys verwag mens nie by diere nie; 6) selfs nie by die wrede leeus en tiere nie; te groter skande dan vir 'n tere vrou en vir 'n man wat skuldig is aan die moord van hulle

---

3) Ovid. Nux Elegia Tom. I. lin. 20—23 p. 332;
Nunc uterum vitiat quae vult formosa videri,
Raraque in hoc aevo est, quae velit esse parens.

4) Juvenal. Sat. 6. 595—599 p. 165:
Gaude, Infelix, atque ipse bibendum
porrige quidquid erit; nam si distendere vellet
et vexare uterum pueris salientibus esses
Aethiopis fortasse pater; mox decolor heres
impleret tabulas nunquam tibi mane videndus.

5) Ovid. Eleg. 2. 14 lin. 37—40.
At tenerae faciunt (perdere fetus), sed non impune, puellae;
saepe, suos utero quae necat, ipsa perit,
ipsa perit ferturque toro resoluta capillos,
et clamant „Merito" qui modo cumque vident.

6) Ovid. Eleg. 2. 14. lin. 35—36.
Hoc neque in Armeniis tigres facere latebris,
Perdere nec foetus ausa laena suos.

kind, gebore of ongebore. 7) Daarom het sommige van hulle dit ook in sterke bewoordinge afgekeur as iets wat die publieke veragting en afsku en haat waardig is. 8) Aan die ander kant, die vroue wat hulle by die goeie ou gewoontes en verhewene sedes gehou het, en wat groots was om onder haar hart die edele las van 'n ongebore kind te dra, vir die het hulle ook lof gehad en het hulle tot 'n navolgenswaardige voorbeeld vir ander voorgehou.

Maar die skrywe van sulke edele geeste kon nie veel daartoe bydra om die bestaande kwaad te verminder nie; dit was te diep gewortel in die volkskarakter en lewensbeskouing, en vele dinge het daartoe bygedra om die kwaad eerder te versterk dan te verminder. Ons hoef net te wys op enkele feite.

Dis oorbekend dat die lewe te Rome in die keisertyd 'n toppunt van weelderigheid bereik het soos miskien nooit tevore of daarna; die sug naar selfgenot en selfbehaging was die één doel waarnaar die meeste gestreef het en waarvoor hulle ook alles opgeoffer het; hoog en laag het hieraan gely; die verkwisting van geld aan eetmale, dure villas, slawe, spele en dergelike, was ongehoor; die hoë stande het die voortou geneem, en het gewillige navolgers gevind in die res van die

---

7) Aul. Gellius Noct. Graec. XII. I p. 260.

Pleraeque istae prodigiosae mulieres fontem illum sanctissimum corporis, generis humani educatorem, arefacere et extinguere cum periculo, quoque aversi corruptique lactis, tanquam pulchritudinis sibi insignia devenustet; quod quidem faciunt eadem vecordia, qua quibusdam commenticiis fraudibus nituntur, ut foetus quoque ipsi in corpore suo concepti aboriantur, ne aequor illud ventris irrugetur ac de gravitate oneris et labore partus fatiscat; quod cum sit publica detestatio communique odio dignum.

8) Seneca Dial. 12 ad Helviam. par. 16 tom. I p. 255.

Non te, bene in antiqua et severa institutam domo, periculosa etiam probis peioris detorsit imitatio. Nunquam te fecundidatis tuae, quasi exprobraret aetatem, puduit. Nunquam more aliarum, quibus annis commendatio ex forma petitur, tumescentem uterum abscondisti quasi indecens onus, nec intra viscera tua conceptas spes liberorum elisisti.

volk; hiermee het soos altoos gepaar gegaan onverskilligheid omtrent sedelike gedrag, en 'n grote minagting vir die huweliksbande; 9) die voorste manne het hierin die voorbeeld gegee; Maecenas het sy vrou gedurig verander; Cato het sy vrou aan sy vriend Hortensius gegee en na sy dood het hy haar weer terug geneem; Cicero het sy vrou Terentia laat gaan omdat hy 'n nuwe bruidskat begeer het; andere het hulle vroue laat gaan om andere nietige redene of om helemaal geen rede.

Die vrou het hierdie les dan ook perfek van die manne geleer; hulle ook het op egskeiding gedwing waar dit nie nodig was nie, en het van man verander, net so veel as die mans hulle vrouens gewissel het; ons lees van 'n vrou wat ag mans had in vyf jaar; 'n ander had twee en twintig mans altesaam; die vroue het die jare gereken nie naar die consuls nie, maar naar hulle verskillende eggenote. 10) In één jaar alleen was daar drie duisend egskeidings hangende in Rome; by die hoëre klasse het hulle getrou enkel uit winssug, om die rykdom van die meisie; vroue uit die hoëre stand om aanklag weëns stuprum of adulterum te voorkom het hulle name laat stel op die lys van prostitues deur die aediles opgestel. Gemeng swem en baai was kenmerkend vir hierdie tyd, en werd in die hand gewerk deur dat die keisers self Baii ingerig het tot 'n lukse badplaas; die paederastie was 'n ingewortelde kwaad; geen vrou het gewaag om op straat te gaan sonder deur 'n slaaf vergesel te wees: dit was 'n tyd van nasionaal sedeverval. Weëns dit alles kon die ongebore vrug onmoontlik heilig geag en behandel word.

Daarby kom dat waar die rykdom so opgehoop werd, daar ook baie en bittere armoede gely werd deur die armere klasse, en menige vrou het geen ander uitweg gesien in tye van nood dan om die ongebore kind maar stilletjies te vernietig.

---

9) Lecky Hist. of E. M. 2. p. 307.
10) Voigt, Rom. Recht 2, S. 46.

Die heersende wreedheid van daardie tyd het ook bygedra om maar 'n geringe waarde te laat heg aan die menselewe. Die swaardgevegte werd aangemoedig deur die leiers in die land, en deur hulle gegee by elke geleentheid van publieke vreugde; [11]) somtyds werd soveel as 1600, somtyds selfs tot 10000 manne gebruik om teen mekaar te veg; en dan was dit 'n geveg tot die dood, sodat honderde op een dag in gruwelike smart moes omkom, om te voldoen aan die wrede behaagsug van die verwende toeskouers; hulle het dit nie eens ontsien om ook eetmale met sulke bloedtonele op te luister nie. Selfs vroue het aktiewe deel geneem aan hierdie wrede spele; terwyl die kinders hulle ouers vlytig nagemaak het in' hulle spulletjies. Die waarde en die heiligheid van die menselike lewe het gedaal tot nul.

Hierby kom nog dat die romeine hulle by die griekse filosofe aan gesluit het in hulle waardering van die ongebore vrug. [12]) Ons het al in die inleiding die gevoelens van hierdie filosofe weergegee; die gevoelens is nie alleen deur die romeinse wysgere en volk oorgeneem nie, maar is ook in die

---

11) Lecky Hist. of E. M.; I, p. 281.

12) Plutar. De plac. phil. p. 1108. An foetus sit animal. Plato animal esse censet quia et moveatur in utero et alatur. Stoici, partem ventris esse, non animal, utque fructus, qui stirpium sunt, ubi maturuere, defluunt, ita rem quoque habere de foetu. Empedocles foetum non esse quidem animal, spiritum tamen praeditum in utero; primam autem animalis respirationem fieri, quum partu edit decedente humore qui est in foetu, et in exhausti locum succedente in vasa reservata aere externo. Diogenes inanimata nasci animalia, sed cum calore; et insitum calorem simul atque natum est animal, animam in pulmones attrahere. Hierophilus naturalem foetui in utero, non animalem motum permittit, motusque causam edit nervos; animalia autem tum demum fieri, quum ex utero effusa aliquid aeris accipiunt.

En ook op pag. IIII. Quantum tempus ad formandum in utero animalis foetum requiratur. Empedocles hominum membro incipere conformari ait die trigesima sexta, perfici membra die undequinquagesima. Aesclepiades masculorum quod sint calidissima initium vigesimae sextae diei defert, nonnullis etiam maturius ponit; perfici autem membra intra diem quinquagesimam.

wette opgeneem en also bekragtig. [13]) So getuig Papinianus dat die ongebore vrug nie met reg 'n mens genoem kan word nie; en [14]) Ulpianus sê dat die ongebore vrug deel is van die vrou of van haar ingewande; eers na die geboorte, dit wil sê as die vrug losgeraak is van die vrou, dan het haar man reg daarop as vader om daarmee te doen naar goedvinde; maar voor die geboorte kan die vrou daarmee doen soos sy wil, want dis tog 'n deel van haar.

Augustus het probeer om die vernietiging van die ongebore vrug teen te gaan deur middel van sy huwelikswette. [15]) In die jaar 18 v. K. passeer hy die lex Julia de Maritandis Ordinibus waardeur die mense verbode was om ongehu te bly; die senaat gee sy toestemming, maar die volk was so daarteen dat hy die saak maar daar moes laat; alleen die

---

13) Dig. 35. 2. ad leg. Falcid. leg. 9. I. p. 508. Papinianus: In Falcidia placuit ut fructus postea percepti, qui maturi mortis tempore fuerunt, augeant hereditatis aestimationem fundi nomine qui videtur in illo tempore fuisse pretiosior, I.) Circa ventrem ancillae nulla temporis admissa distinctio est nec immerito quia partus nondum editus, homo non recte fuisse dicitur.

14) Dig. 25. 4. De ventre inspicien. lex I. I. Ulpianus: Ex hoc rescripto evidentissime apparet senatus consulto de liberis agnoscendis locum non habuisse, si mulier dissimularet se praegnatem vel etiam negaret vel immerito; partus enim antequam edatur, mulieris portio est vel viscerum. Post editum plane partum a muliere jam potest maritus jure suo filium per interdictum desiderare aut exhiberi sibi aut ducere permittere.

So ook Gravina: p. 46. Nota: Maternorum porro viscerum latens onus, infantem nondum editum, hominem; imo animal esse, negant jurisconsulti; idem Stoici putasse dicuntur Plutarcho.

En ook p. 47: Et Papinianus ait, beneficio affici hominem, hominis interesse. Hominem porro in fructu esse jurisconsulti negarunt; quanam ratione ducti, nisi quod natura omnes verum fructus, hominis causa, comparaverit? Quod est a Stoicis, qui cetera hominum causa nata esse dicebant. De foetu etiam, qui est in utero matris, jurisconsulti nostri proxime, atque Stoici existimarunt: non enim animal, sed portionem ventris materni; plerique illum dixerunt, inter quos Ulpianus ait: Partus enim antequam edatur, mulieris portio est, vel viscerum. Quam sententiam Stoicis tributam scimus.

15) Zumpt: Ueber den Stand S. 41.

wet De Pudicitia kon hy deurdwing, waardeur hy strenge strawwe dreig teen egbreuk en ongeoorloofde omgang met vrygebore meisies. Maar Augustus wou sy plan deurset: die romeinse burgery te vermeerder deur middel van die wetgewing; die wet sou hy nie te niet doen, maar hy sou die mense 'n kans gee van één jaar; hy het intussen die wet versag en in die jaar 9 n. K. dit laat deurgaan as die lex Papia Poppaea; beide konsuls wat die wet onderteken het was egteloos en kinderloos; die wet het geeis dat alle hubare manne tot sestig jaar en alle hubare vroue tot vyftig jaar in die huwelik moes tree. Strawwe werd toegepas op egtelose en kinderlose mans bo 25 jaar, en op vroue bo 20 jaar; [16] terwyl aan die ander kant spesiale voorregte toegeken werd aan gehudes wat kinders had, hoe meer kinders hoe groter voorregte, veral in die vorm van staatsonderhoud, reg tot erfenis aanvaar, bywoning van die publieke spele, verkry van ampte, verkry van vryheid, en dergelike. [17] Hierdie wet: Papia Poppaea, het 'n tamelike goeie invloed gehad om die huwelikskue romeine te dwing om te trou en kinders te teel, en het so die begeerte tot gebruik van afdryfmiddele enigermate teen gegaan.

Die eerste wet sover as ons weet wat teen die gebruik van afdryfmiddele gemunt was, was 'n uitbreiding van die lex Cornelia de sicariis et veneficis. Dit word getuig deur [18] Mar-

---

16) Voigt: Rom. Rechts. 2. S. 48.

17) Zumpt, Ueber den Stand, S. 45.

18) Dig. 48. 8. 3, 1 en 2: Ad leg. Corneliam de sic. et venef. p. 801. Marcianus: Eiusdem legis Corneliae de sicariis et veneficis capite quinto, qui venenum necandi hominis causa fecerit vel vendiderit vel habuerit, plectitur. Eiusdem legis adficitur, qui in publicum mala medicamenta vendiderit vel hominis necandi causa habuerit. Adjectio autem ista „Veneni mali" ostendit esse quaedam, et non mala venena. Ergo nomen medium est et tam id quod ad sanandum, quam id, quod ad occidendum paratum est, continet sed et id quod amatorium appellatur; sed hoc solum notatur in ea lege, quod hominis necandi causa habet. Sed ex senatusconsulto medicamentum ad conceptionem dedit, ex quo ea quae acceperat decesserit.

cianus wat sê dat nie alleen die mense strafbaar is wat gif maak of verkoop of besit met die doel om ander te dood nie, maar dat die wet uitgebrei werd om ook sulke te straf wat amatorium of liefdedrank toedien, of drank teen voorkoming van bevrugtiging of tot afdryf van die vrug.

19) Ook sê Ulpianus in die tyd van Caracalla, dat volgens wet 'n vrou wat skuldig is opsettelik die ongebore vrug te verwyder, veroordeel word tot ballingskap. 20) Dit word deur sommige beskou as die eerste romeinse wet teen aborsiepleeg. Miskien is dit dieselfde wet in veranderde vorm wat volgens 21) Marcianus deur die keisers Severus en Antoninus gemaak was, waardeur hulle vroue aan hierdie misdaad skuldig veroordeel tot 'n tydelike ballingskap, want, sê hulle, dit is nie reg, maar onwaardig en onregverdig, dat 'n vrou ongestraf haar man van kinders sou beroof; want volgens hierdie wet het die gehude man reg op die ongebore vrug as 'n aanstaande kind van hom; 22) daarom is ook net 'n gehude vrou, of 'n geskeie vrou wat swanger is en wat aan hierdie misdaad skuldig is, strafbaar deur die wet; 'n ongehude vrou daarentegen mag met die ongebore vrug doen naar verkiese. Soos die wette onder 18 en 19 val onder die wat handel oor moordenaars en gifmengers, so val 21 onder die extraordinaria crimina, buitengewone misdade.

23) Paulus haal aan 'n wet waardeur mense, skuldig aan die toedien van drank tot die voorkoming van bevrugtiging, al was die niet kwalik bedoel, maar enkel om die slegte voor-

---

19) Dig. 48. 8. 8. Ad leg. Corn. de sic. et venef. p. 802. Ulpianus: Si mulierem visceribus suis vim intulisse, quo partum abigeret, constituerit, eam in exilium praeses provinciae exiget.

20) Gibbon: Decl. and Fall of R. E., I p. 92.

21) Dig. 47. 11. 4. De extraor. criminibus, p. 787. Marcianus: Divus Severus et Antonius rescripserunt eam quae data opera abegit, a praeside in temporale exilium dandam; indignum enim videri potest impune eam maritum liberis fraudasse.

22) Pauly Real Ency. Abortio 1. S. 107.

23) Dig. 48. 19. 38. 5. p. 817. Ad leg. Cor. de sic. et ven.: Paulus: Qui abortionis aut amatorium poculum dant etsi dolo non faciunt, tamen quia

beeld, veroordeel word tot verbanning, die van laëre rang om te werk in die myne, die van hoëre rang tot verlies van 'n deel van hulle besit en om te woon op 'n eensame eiland. Sterf die man of vrou aan wie die drank toegedien was, dan word die drankmengers met die dood gestraf.

Die poging van 24) 'n vrou om aborsie te pleeg en also die man van kinders te beroof, was geldige rede vir die man om egskeiding te eis, maar die vrou kon nie van moord beskuldig word nie, daar die ongebore vrug nie as 'n mens betrag werd nie, maar slegs as deel van die vrou, soos ons gewys het onder nota 13 en 14 hierbo.

Dit is sover as wat die heidense romeinse wet gekom het in die waardering van die ongebore vrug; en selfs die skone frases van humanitariese skrywers as Seneca: Dum inter homines sumus, colamus humanitatem, (De Ira. ad fin.) of van Terentius: Homo sum, humani nihil a me alienum puto, (Heaut ont. 1. 1. 126) het nie veel kon teweeg bring om die kleine ongebore tot sy reg te laat kom nie; en dit is wat ons verwag as ons sien dat Chremes die spreker van die laaste seer bekende uitdrukking ook dieselfde man is wat 'n beetjie verder in die toneelstuk bevel gee om 'n pasgebore kindjie op die straat wegtegooi. Deur die wetsbesluite, deur die geskrifte van die filosofe, deur die voorbeeld wat die toneel voorgehou het, deur die publieke opienie was die kleine ongebore alle reg ontsê, en was hy oorgelewer aan die willekeur van sy moeder, wat hom in die lewe kon hou of kon vernietig. Dit het 'n sterkere krag gevra as voorgenoemdes om wet en publieke opienie in sy guns te verander, en die krag het hom weldra geopenbaar as die kristelike godsdiens.

In die *Oue Testament* word nêrens melding gemaak van van aborsie; dit skyn onbekend te gewees het by die jode. Hulle het die ongebore vrug as 'n lewende wese beskou soos

---

mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam amissa parte bonorum relegantur, quodsi eo (ex hoc) mulier aut homo perierit, summo supplicio adficiuntur.

24) P a u l y Real Enc. 1. S. 107.

ons lees in Genesis 25 vers 21. Hierdie geskiedenis van Jakob en Esau word ook aangehaal in Hosea 12.4 en in Rom. 9.10; terwyl ons dieselfde beskouing vind in Lukas 1 vers 35, 41, 44. Miskien kan die uitdrukking „sonder natuurlike liefde" Rom. 1.31, deels ook sien op die gebrek aan waardering deur ouers van die ongebore vrug. In elk geval die joodse beskouing is oorgeneem geword deur die kristelike skrywers en met reg; en in hierdie skrywers het die ongebore kind sy grote volhardende pleitbesorgers gekry. Hulle het hulle meermale beroep op genoemde geboorte van Esau en Jakob; Lukas 1.35 het ook 'n kragtige stoot gegee in die goeie rigting, want die ontvangenis van die Messias deur die maag Maria was steeds 'n goddelike wonder in die oë van die ou kerkvaders.

Waar by die griekse en latere romeinse wysgere dit 'n hinke was op twee gedagtes, 'n onsekerheid of die fetus mens was of nie, daar het by die kristenskrywers geen die minste twyfel bestaan nie. Hulle wou nie saamgaan met die leer van [25] Aristoteles as sou die foetus aan die begin van sy bestaan enkel vegetaries wees, daarna 'n dierlike siel ontvang en eers na veertig of vyftig daë 'n redelike siel hê, en as sou dit minder sleg wees die foetus vóór die veertigste dag te vernietig dan daarna.

Hulle erken weliswaar sy gestadige groei, [26] en dat hy

---

25) Aristot. De Republica 7, 15 Tom. 2. p. 1334. At ratio et mens nobis sunt naturae finis, quare ad has oportet ortum nostri et consuetudinis meditationem atque exercitationem parare. Deinde quemadmodum animus et corpus duo sunt, sic et animi duas partes esse videmus, unam rationis expertem, alteram rationis participem. Et duos harum partium habitus, quorum alter appetitus, alter est mens. Ut autem corpus animo origine prius est, sic et pars animi rationis expers parte rationis participe prior est.

Sie ook nota 12: Quantum tempus ad formandum foetum animalis etc.

26) Lactantius, de Opificio Dei, 2, par. 12. tom. 2 p. 44. Quodsi recte cum virili mixtum sit, utraque concreta et simul coagulata informari; et primum quidem cor hominis effingi, quodsi eo sit et vita omnis et sapientia; denique totum opus quadragesimo die consummari.

omtrent die veertigste dag voltooi is. Maar van die [27]) begin is dit 'n werk van Gods hand, direk na die bevrugting is dit met 'n siel begiftig, en dit behoef nie te wag volgens sommige filosofe, tot by die geboorte en die aanraking met die buitelug om besiel te word nie; so nietig as dit is [28]) is dit die oorsprong van die toekomstige mens. [29]) Reeds die wet van Moses het met passende straf die man vergeld wat 'n swangere vrou so slaan dat haar ongebore kindjie daaraan beswyk, Ex. 21 v. 22, want in die ongebore vrug bestaan reeds die begin van 'n menselike wese, wat nou al reeds onderworpe is aan die toestand van dood en lewe. En hierdie wese ontvang nie sy siel [30]) eers by die geboorte soos die Stoisyne en ook selfs

---

27) Lactant. De opif. Dei. lib. 2 par. 17 tom. 2 p. 56. Sicut enim hoc nescio, ita illud scio. Anima ergo non est aer ore conceptus, quia multo prius gignitur anima quam concepi aer ore possit. Non enim post partum insinuatur in corpus, ut quibusdam philosophis videtur, sed post conceptum protinus, cum fetum in utero necessitas divina formavit, quia adeo vivit intra viscera genetricis, ut et incremento augeatur et crebris pulsibus gestiat emicare. Denique abortum fieri necesse est si fuerit animal intus extinctum. Ceterae definitionis partes eo spectant ut illis novem mensibus quibus in utero fuimus, mortui fuisse videamur. Nulla ergo ex his tribus vera sententia est.

28) Minuc. Felix. Octav. 30 p. 53. Sunt quae in ipsis visceribus medicamentis epotis, originem hominis extinguant et parricidium faciant antequam pariant.

29) Tertull. De anima 37 tom. 2 p. 617. Nam et Mosei lex tunc aborsus reum talionibus judicat cum jam hominis est causa, cum jam illi vitae et mortis status deputatur, cum et fato jam inscribitur, etsi adhuc in matre vivendo cum matre plurimum communicat sortem.

30) Tertull. De anima. 25. tom. 3. p. 595. Nulla interest professoribus veritatis de adversariis ejus, maxume tam audacibus quam sunt primo isti, qui praesumant, non in utero concipi animam, nec cum carnis figulatione compingi atque produci, sed effuso jam partu nondum vivo infanti extrinsecus imprimi. Ceterum semen ex concubitu mulieribus locris sequestratum motusque naturali vegetatum compinguescere in solam substantiam carnis; eam editam, et de uteri furnace fumantem et calore solutam, ut ferrum ignitum et ibidem frigidae immersum, ita aeris rigore percussum et vim animalem rapere et vocalem sonum reddere. Hoc Stoici cum Aenesidemo et ipse interdum Plato (Phaedo) cum dicit perinde animam

Plato beweer, maar is daar van die begin af. Sover daarvandaan dat 'n moeder daarmee kan doen wat sy wil, is 31) die ongebore vrug 'n skepping uit Gods hand wat onder die sorg staan van die Skepper en 32) bewaak word deur Sy engele en deur hulle versorg word tot sy geboorte. Dus dit is 'n lewende, 'n menselike wese, 'n skepping uit Gods hand, 'n mens nie alleen in vorm nie, maar ook in dade; en hiervoor beroep 33) Tertullianus hom op die geskiedenis van Jakob en Esau wat tog voor hulle geboorte onderlinge stryd gevoer het.

Op hierdie wys het die apologete getrag die ongebore vrug as mens die publiek voor te hou; en uitgaande van hierdie standpunt het hulle hulle ten seerste beywer om die ongebore vrug te beskerm teen vernietiging. As dit in sy wese reeds

---

extraneam alias et extorrem uteri prima adspiratione, nascentis infantis adduci, sicut expiratione novissima educi.

En verder p. 597: De qua sceleris necessitate (kind in baarmoeder dood om die lewe van die moeder te red) nec dubitat, credo, Hecesius, jam natis animam superducens ex aeris frigidi pulsu, quia et ipsum vocabulum animal penes Graecos de refrigoratione respondens.

31) Athenagoras. Supplicio pro Christ. cap. 30. par. 1. p. 115. Et qui mulieres medicamentis abortivis utentes, homines occidere et rationem reddituras Deo dicimus, qua vos ratione jugulabimus quemquam? Non enim eiusdem est, foetum in utero animans esse ideoque curam eius a Deo suscipi existimare, et postquam in lucem editus est, interficere.

32) Tertull. De anima. 47 tom. 2 p. 617. Omnem autem hominis in utero serendi, struendi, fingendi paraturam aliqua utique potestas divinae voluntatis ministra modulatur, quacunque illam rationem agitare sortita. Haec aestimando etiam superstitio romana deam finxit Alemonam alendi in utero fetus, et Nonam et Decimam a solicitoribus mensibus, et Partulam, quae partum gubernet, et Lucinam quae producat in lucem. Nos officia divina angelos credimus.

Clemens Alex. Strom. Lib 5 tom. 2. p. 701. Idem quos et Scriptura habemus parvulorum ac minimorum angelos, qui Deum ipsum videant et diligentem illam vigilemque curam, quae a praesidibus ac titularibus angelis in nos derivatur.

33) Tertull. de anima. par. 26, p. 598: Jam non animal solummodo probantur infantum, sed et pugnae.

'n mens is, dan is die vernietiging daarvan [34]) moord, en niks minder nie, hoe versagtend die heidene ook daaroor mag oordeel. Op hierdie voetstuk het die kristelike skrywers gebly, en hulle poginge en stryd was nie ydel nie.

Toen die kerk hom begin uitbrei, werd die behoefte ook gevoel om die kerkelike standpunt teenoor die verskillende misbruike en b.n. ook teen die gebruik van afdryfmiddele duidelik aan die lig te stel en te handhaaf. Dit het gebeur veral op verskillende sinodes. Dog vroeër reeds werd 'n geskrif in die lig gegee, wat voorgee 'n samenvatting te wees van die oorgelewerde apostoliese leer, en wat heet die Apostoliese Constitutiones; hierdie boek of ten minste die grootste deel daarvan het waarskynlik verskyn die eind van die tweede eeu, of 'n beetjie later, en het grote agting verwerf en invloed uitgeoefen op die kristelike kerk.

[35]) Daar word op ondubbelsinnige wys geleer: u sal u kind nie vernietig deur aborsie te veroorsaak nie, nog sal u om die lewe bring wat aan u gebore is, want alles wat geskape of gevorm is en 'n siel van God ontvang het, indien dit om die lewe gebring word, sal God wreek, as dit onregverdig vernietig is. Exod. 21 v. 28 (Septuag.). En byna in dieselfde woorde stel 'n nog vroeëre [36]) skrywer dit: u sal u kind nie

---

34) Minuc. Felix. Octav. 30, p. 53. Sunt quae in ipsis visceribus medicamentis epotis, originem futuri hominis extinguant, et parricidium faciant antequam pariant.

Athenagoras, Supplic. pro Chris. cap. 30. p. 115. Et qui mulieres medicamentis abortivis utentes, homines occidere et ratione reddituras Deo dicimus.

Tertull. Apolog. tom. I. p. 143. Nobis vero homicidio semel interdicto, etiam conceptum utero, dum adhuc sanguis in hominem delibatur, dissolvere non licet; homicidii festinatio est prohibere nasci. Nec refert natam quis eripiat animam, an nascentem disturbet; homo est et qui est futurus, enim fructus omnis jam in semine est.

35) Apost. Constit. 7. 3. p. 200: *οὐ φονευσεις τεκνον σου φθορᾷ οὐδε τε γεννηθεν ἀποκτενεις πᾶν γαρ το ἐζεικονισμενον, ψυχην λαβον παρα θεοῦ, φονευθεν, ἐνδικηθησεται, ἀδικως ἀναιρεθεν.*

36) Barnabas Epis. 19. p. 45: *οὐ φονειθεις τεκνον σου ἐν φθορᾷ, οὐδε παλιν γεννηθε, ἀνελεις.*

Duo viae, p. 97: *ὀυ φονευσεις τεκνον ἐν φθορά, ὀυδε γεννηθεν ἀποκτενεῖς.*

vernietig deur aborsie te veroorsaak nie, nog om die lewe bring wat u gebore is.

Van hierdie hoë waarde van die ongebore vrug uitgaande het die kerk deur middel van haar sinodes en konsielies probeer om hierdie misdaad op kragtige wyse teen te gaan in haar midde, want jammer om te sê, ook onder die lede van die kerk was hierdie heidense gebruik deurgedring, hoewel maar in enkele gevalle, terwyl dit in die heidenwereld iets algemeens was. En so vind ons dat die sinode van [37] Elvira gehou in die jaar 313, verorden dat 'n vrou wat haar skuldig maak aan hierdie misdaad, veral as dit verbonde gaan met ontug, haar lewe lang van die avondmaal en van die kerklike gemeenskap sal uitgesluit wees; want sy het 'n dubbele gruwel begaan.

'n Volgende sinode, die van [38] Ancyra in die jaar 314, het haar afkeuring net so skerp hierteen uitgespreek, het erken dat die ou gebruik, — dus ook nog vóór die besluite van Elvira, — so 'n skuldige veroordeel het om tot haar dood toe buiten die gemeente gesluit te wees; maar mensliewende oorweginge het die sinode daartoe gebring om die vonnis te verkort tot 'n tienjarige boetedoening.

Hiermee kom ooreen die uitspraak van [39] Basilius, dat

---

37) Concil. Elibertanum can. 63. Hard. tom. 1 p. 257: Si qua mulier per adulterium, absente marito conceperit, idque post facinus acciderit; placuit neque in fide dandum esse communionem; eo quod geminaverit scelus.

38) Concil. Ancyranum can. 21 Hard. tom. 1. p. 280: De mulieribus quae fornicantur et partus suos necant; sed et de his quae agunt (i. e. festinant abortivum facere) secum, ut utero conceptos excutiant; antiqua quidem definitio est, usque ad exitium vitae eas ab ecclesia removeri. Humanius autem nunc definimus ut eius decem annorum tempus poenitentiae tribuatur.

39) Basil. Epist. 188, Canonica I tom. 3 p. 271: Quae de industria foetum corrupit, caedis poenas luit. De formato autem aut informi subtilius non inquirimus. Hic enim non id modo quod nasciturum erat, vindicatur, sed etiam illa ipsa, quae sibi insidias paravit quoniam ut plurimum intereunt in eiusmodi incoeptis mulieres. Huc autem accedit, et foetus interitus, caedes altera, saltem si concilii eorum qui haec audent, ratio

wie aborsie veroorsaak in haarself 'n tienjarige boete sal doen; die man of vrou is 'n moordenaar(es) wat 'n filtrum of drank toedien, waardeur die persoon wat dit inneem sterf; so ook hulle wat medisyne inneem om aborsie te veroorsaak; so ook hulle wat op die hoofweg moord begaan. Hy stel die vernietiging van die ongebore vrug gelyk met moord begaan op die hoofweg, d.w.s. met die moord van 'n volwassene, of die moord van 'n vrou deur haar man met 'n byl.

Die bogenoemde uitsprake en oordelinge werd versag deur die tweede canon van die sinode van [40] Lerida 524, wat sê dat wie sy kind, in egbreuk verkry, soek te dood, 't sy nog in die moederlyf of na die geboorte, sal eers na sewe jaar tot die avondmaal toegelaat word, en sal sy ganse lewe deur moet rou bedryf en ootmoed toon; maar die daad bly gelyk met moord, soos bevestig word deur die konsielie van Trulla op haar [41] 91 kanon.

---

habetur. Oportet autem non ad obitum usque poenitentiam earum extendere, sed decem quidem annorum mensuram accipiant, definiatur autem curatio non tempore, sed poenitentiae modo.

Basil. Canon. 8. p. 273. Qui ob iracundiam securi adversus uxorem suam usus est, est homicida.... Atque etiamsi quis propter aliquam aliam causam curiosum pharmacum miscuerit et interfecerit, id pro voluntario ducimus, ut saepe faciunt mulieres, quae quibusdam incantationibus et amuletis ad sui amorem aliquos attrahere conatur, dantque eius pharmaca mentibus tenebras offundentia. Hae ergo si interfecerint etiamsi aliud volentes, aliud fecerint, tamen propter curiosum et prohibitum opus inter voluntarios homicidas reputantur. Itaque et quae praebent pharmaca abortum scientia, si et ipsae homicidae, sicut et quae venena foetum necantia accipiunt. Haec quidem huc usque.

40) Concil. Ilerdense 524. Hard. tom. 2. p. 1064. can. 2: Hi vero qui male conceptos ex adulterio fetus vel editos necare studuerint, vel in uteris matrum potionibus aliquibus colliserint in utroque sexu adulteris, post septem annorum curricula, communio tribuatur; ita tamen ut omni tempore viae suae, fletibus et humilitati insistant. Si vero clerici fuerint, officium eius ministrandi recuperare non liceat; attamen in choro psallentium a tempore receptae communionis intersint.

41) Concilium Quinisextum sive in Trullam 706. Hard. tom. 3. p. 1694. can. 91: Eas quae dant abortionem facienda medicamenta et quae foetus necantia venena accipiunt, homicidae poenis subjecimus.

En deurgaans word die gifmengers en giftoedieners met die doel om aborsie by 'n vrou teweeg te bring gelykop geoordeel met die ongelukkige moeder self of somtyds nog swaarder gestraf. Sulke veroordeel die sinode van [38] Ancyra in haar 21ste kanon tot tien jaar uitsluiting en boetedoen; terwyl die sinode van [42] Lerida vasstel dat gifmengers avondmaal sal ontvang alleen op hulle sterfbed, al het hulle gedurende hulle hele lewe rou bedryf.

Konstantyn die grote was nie lang keiser van die romeinse wereldryk nie of hy begin uitkyk vir 'n geleë plek waar hy 'n nuwe hoofstad bou; hierdie plek het hy gevind in Bysantium, wat hy toen naar homself herdoop in Konstantinopel, en wat hy in die jaar [43] 330 ingewy het. Die hele regeringsmasienerie het hy van Rome hierheen verskuif, en voortaan het die romeinse keisers pal in die nuwe stad gewoon en uiters selde die ou hoofstad besoek. Die eigenlike heer in Rome het toen geword vir die meeste tyd die biskop van hierdie stad, wat nou ook begin heet papa of pous.

Een van Konstantyn se kragtigste opvolgers Theodosius I het omtrent 385 'n deel van die bestaande romeinse wette laat reël, onnodige weg laat val, en ander bygevoeg; hierdie samestelling heet die kodex Theodosianus. Ander half eeu later het die magtige keiser Justinianus aan sekere van sy wetgeleerde o.a. Trebonius opgedra om die hele romeinse wetgewing na te gaan, die fundamentele wette af te sonder, en 'n noukeurige sortering te maak van die tienduisende regsprake deur beroemde regsgeleerdes in vorige tye; daarby het hy ook nuwe wette gevoeg. In hierdie Corpus juris civilis bestaande uit Codex Justinianeus, Digeste, Instituties, Novellae, vind ons nie eigenlik wette na Konstantyn se tyd wat gaan oor die teweegbring van aborsie nie. Dit lyk asof die

---

42) Concil. Ilerden. Hard. tom. 3. p. 1064. can. 2: Ipsis veneficis in exitu tantum, si facinora sua omni tempore vitae suae defleverint, communio tribuatur.

43) Heussi Kompend. d. Kirchengeschichte. S. 140.

lewe in die nuwe wereldstad so weelderig was, dat daar nie kans was vir die oosterse keisers om 'n strenge wetgewing in hierdie saak toe te pas nie, en dat hulle tevrede was met die heidense romeinse wetgewing vóór die tyd van Konstantyn. Dis ook moontlik dat die invloed van die kerk in Konstantinopel en in die Ooste kragtig genoeg was om sonder die hulp van gewysigde staatswette genoemde misbruik suksesvol teen te gaan; maar dit lyk nie waarskynlyk nie; meer waarskynlik is dit dat die oosterse kerk deur haar inwendige godsdienstige twiste haar invloed op die staatsregering en staatswetgewing verloor het, dat die volk as geheel ook maar slegs in naam kristene was, en dat dus Justinianus teen hierdie misdryf nie kragtig kon of wou optree nie, hoewel soos ons later sal sien hy tog in ander opsigte die belange van die kind beskerm het.

Wil ons 'n kragtige uitwerking van die kerk op die staatswette sien dan moet ons weg van Konstantinopel en naar die Weste, naar Italië, en die lande noord en wes daarvan.

44) Reeds in die tyd van Theodosius omtrent die jaar 400 het Italië die eerste aanvalle ondervind van die weswaarts dringende barbaarse of halfbarbaarse volkere, die begin van die grote volkverskuiwinge. Volke soos die Wes- en die Oosgote werd voortgedryf deur die ontelbare massas Hunne, of deur die Vandale; het van Oos Europa weswaarts voortgedring tot Italië, Frankryk, Spanje en Afrika, waar hulle ryke gestig het; of andere soos die Burgondiers, die Alamanne, die Franke en Bajuvariers het weer in 'n suidelike rigting hulle togte voortgeset, en nadat hulle tot stilstand gekom het benoorde die Alpe het hulle ook vorstendomme gestig wat later tot beroemde ryke gegroei het. Die Longobarde het selfs tot besuide die Alpe gegaan en so te sê die hele gebied van Italië behalwe die suidelike eind onder hulle beheer gekry.

Van hierdie rondtrekkende volkere was die Wes en Oos-

---

44) Heussi, Kirchengesch. S. 140.

gote, die Vandale en Burgondiers al helemaal of deels gekersten, maar ariaans; terwyl die Franke tot die roomse kerk behoor het. Die Alemanne en die Hunne was heidens, en het eers later die kristelike leer aangeneem. Die Wesgote het tot stilstand gekom in Spanje; hier het hulle 'n sterk romeinse beskawing gevind wat hulle dan ook grotendeels self aangeneem het; die [45] romeinse wetgewing het hulle in sekere mate hulle toegeëien, maar daarby het ook hulle eie wetgewing en die invloed van die kerk 'n kragtige invloed gehad; dit sien ons in die reeks van wette opgestel deur die [46] Wesgotiese vors Theodorikus te Tolosa in die jaar 504.

Dieselfde kragtige kerkelike invloed op die romeinse of verbaster-romeinse wetgewing vind ons in die wette van die frankiese vorste Chlodevik of Lodewyk, Childebert en Chlotar, wat byeengesamel is deur Karel die Grote in die jaar 798; en insgeliks is dit te merk in die Capitularia van Karel self en van sy seun Lodewyk.

Die Alemanne het hulle gevestig in en te noorde van Switserland; die Bajuvari naas hulle, naar die ooste, in wat vandaag nog heet Bavarie of Beiere. Hulle wette het hulle veelal gekry van die Franke deur middel van die frankiese koning Theodorikus.

[46] Die Longobarde se wette is opgestel of byeengebring deur hulle vors Rotharis, 'n ariaan en 'n liefhebber van reg, 70 jaar na hulle verowering van Italië; sy werk werd voortgeset deur sy opvolgers Grimaldus en Luitprandus.

Hierdie volkere dan, vers van hulle rondswervinge, fris en lewendig in hulle jeugdige krag en ernstig en opreg in hulle aanname van die kristelike godsdiens, het kans gesien om in hulle wetgewing die stryd aan te gord teen die onreg die ongebore vrug aangedaan.

---

45) Lex romana Wisigothorum. p. 2. In hoc corpore continentur leges sive species juris de Theodosiano et diversis libris electae et sicut praeceptum est explanate, anno 22 regnante domino Alarico rege, anno 506; te Tolosa.

46) Codex Legum Antiquo. Prolegomena.

Die toedien van drankmiddels om aborsie te veroorsaak het hulle gestraf of met [47]) stokslaë tot tweehonderd toe, of met verlies van persoonlike vryheid of [48]) met geldboete. Somtyds het hulle onderskeid gemaak of die ongebore vrug 'n [49]) jongetjie of 'n meisie was; en ook of [50]) die vrug nog nie

---

47) Lex Wisigothorum, 6. tit. 3. De excutientibus partum hominum. lex. I. p. 126. Si quis mulieri praegnanti ad aborsum aut pro necando infante dederit occidatur: et mulier quae potionem ad avorsum facere quaesivit, si ancilla est, 200 flagella suscipiat; si ingenua, careat dignitate personae et cui jusserimus, servitura tradatur.

Lex Bajuvariorum, tit. 7 ,18, p. 416: De avorso per potionem facto: Si qua mulier alii potionem dederit, ut avorsum faceret, si ancilla est 200 flagella suscipiat; et si ingenua, careat libertate, servitio deputanda cui Dux jusserit.

48) Lex Salica, 21, De maleficiis. p. 323:

1. Si quis alteri herbas dederit bibere et mortuus fuerit, 8 den; qui faciunt sol. 200 culpabilis judicetur.

4. Si quis mulieri herbas dederit ut infantes habere non possit 500 den. qui faciunt sol 62 culpabilis judicetur.

Lex Wisigoth. 6 tit. 3. lex, 3. p. 126: Si ingenua mulier ingenuam avortare fecerit. Si mulier ingenua per aliquam violentiam aut occasionem ingenuae partum excusserit, aut ex hoc debilitasse cognosci sicut et ingenii superioris dampni poena mulctetur. Sie nota 50.

Lex 4. p. 127: Si ingenuus ancillae partum effuderit. Si ingenuus ancillam avorsum fecerit pati 20 solidos domino ancillae cogatur inferre.

Lex 5. p. 127: Si servus ancillae ingenuae partum excusserit. Si servus ingenuae partum excusserit, 200 flagellis publice verberetur et tradatur ingenuae serviturus.

Lex 6, p. 127: Si servus ancillae partitudinem laeserit. Si ancillam servus avortare fecerit, 10 solidos dominus servi, ancillae domino dare cogatur, et ipse servus 200 insuper flagella suscipiat.

49) Leges Alamannorum c. 91. p. 387: De eo qui mulieri praegnanti abortivum fecerit. Si quis mulieri praegnanti abortivum fecerit, ita ut jam cognosci possit, utrum vir an femina fuit: si vir debuit esse cum 12 sol. componat; si autem foemina cum 24. Si neutrum cognosci potest, et jam non fuit formatus in lineamenta corporis, cum 12 sol. componat; si amplius requiratur, cum sacramentalis suis se idoniet.

50) Lex Wisigoth. 6, tit. 3, lex 2. p. 126: Si ingenuus ingenuam avortare fecerit. Si quis mulierem gravidam percusserit quocunque ictu, aut per aliquam occasionem mulierem ingenuam avortare fecerit, et exinde mortua fuerit, pro homicidio puniatur. Si autem tantummodo

volmaak was in vorm dan wel. 51) Ook het hulle straf toegedien waar aborsie veroorsaak werd deur mishandeling of slaan van die vrou.

52) Die Wesgote het nog ergere strawwe opgelê dan geld-

---

partus excutiatur et mulier in nulla debilitate fuerit, et ingenuus ingenuae hoc intulisse cognoscitur, si formatam infantem extinxit 250 sol. reddat; si vero informem 100 sol. pro facto restituat.

Leges Alaman. c. 77. p. 383: De eo qui gravidae mulieri natum interfecerit. Si qua mulier gravida fuerit, et per factum alterius infans natus mortuus fuerit, aut si vivus natus, et octo dies non vivit, cui imputatum fuerit, 40 sol. solvat.

Lex Bajuvor. tit. 7, lex. 21, p. 417: De debilitate avorsi. Si vero ancilla a quacunque persona debilitata fuerit ut avorsum fecerit, si adhuc vivus non fuit cum 4 sol. componat. Si autem jam vivus 10 sol. componat, ancillae domino reformentur.

51) Lex Bajuvor. tit. 7, lex. 19, p. 417: Varia de avorsa.

1. Si quis mulieri ictu quolibet avorum fecerit, si mulier fuerit tanquam homicida teneatur.

2. Si autem tantum partus extinguitur, si adhuc partus vivus non fuit, weregeldum persolvat 20 sol. componat.

3. Si autem jam vivus fuit, weregeldum persolvat 53 sol, et tremissem.

4. Si avorsum fecerit, inprimis 12 sol. cogatur exsolvere, deinde ipse et posteri sui per singulos annos, id est, autumnos singulos sol. usque in septimam proquinquitatem de patre in filio.

Caroli Magni Captularia lib. 6, lex 12, p. 142: Si rixati fuerint homines et percusserit quis mulierem pregnantem et abortivum fecerit, si ipsa vixerit, subjacebit damno quantum expetierit maritus mulieris et arbitri judicaverint.

52) Lex Wisigoth. 6. tit. 3. Lex 7. p. 127: De his qui filios suos aut natos in utero necant. Nihil est eorum pravitate deterius, qui pietatis immemores filiorum suorum necatores existunt. Quorum quia vitium per provincias regni nostri sic inolevisse narratur, ut tam viri quam feminae sceleris huius auctores esse repperiantur. Ideo hanc licentiam prohibentes decernimus: ut seu libera seu ancilla natum filium filiamve necaverit, sive adhuc in utero habens, aut potionem ad avorsum acceperit, aut aliquo quocunque modo extinguere partum suum praesumpserit, mox provinciae judex aut territorii ut tale factum reppererit, non solum operatricem criminis huius publica morte condemnet; aut si vitae reservare voluerit, omnem visionem oculorum, eius non moretur extinguere. Sed etiam si maritum eius talia jussisse vel permisisse patuerit, eundem etiam vindictae simili subdere non recuset.

boete — weregeldum — of tweehonderd houe met die stok, of berowing van persoonlike vryheid. Hulle vors het gevind dat die moord van kinders 'n ware vloek geword het onder die volk, waaraan beide manne en vroue skuldig was; en onder moord het hy gereken nie alleen die van kindertjies na hulle geboorte, maar ook van die ongebore vrug deur afdryfmiddels. Sulke wat hieraan skuldig was het hy veroordeel om gedood te word in die publiek; en in geval die regters hierdie vonnis te streng vind kon hulle dit versag tot uitsteking van die oë.

Wat vir die ou kerkvaders en die latere gelowiges die ergste was van die vernietiging van die ongebore vrug, was dat hierdie mens, met 'n siel presies soos 'n geborene of 'n volwassene, ongedoop die dood moes in. Dit was vroeër algemeen die geloof dat die doop as handeling die dopeling van alle sonde reinig; onder ander noem ons 53) Clemens van Alexandrie wat sê: as ons gedoop word, word ons verlig, verlig synde word ons tot kinders van God, kinders van God synde word ons volmaak, volmaak synde word ons onsterfelik.

54) En Basilius die Grote leer dat die doop 'n lewendmakende genade is wat ons sterfelike natuur verander in 'n onsterfelike. Hulle het dus gemeen dat deur die doop van

---

53) Clemens Alex. Paidag. lib. 1. 6, tom. 1 p. 106: *το δ' αὐτο συμβαινει τουτο και περι ἡμᾶς, ὧν γεγονεν ὑπογραφη ὁ κυριος. βαπτιζομενοι φωτιζομεθα, φωτιζομενοι ὑιοποιουμεθα, ὑιοποιουμενοι τελειουμεθα, τελειουμενσι ἀναθανατιζομεθα. "ἐγω", φησιν, εἰπα, θεοι ἐστε και ὑιοι ὑψιστου παντες."*

Justinus Martyr. Quaestiones et respons. tom. 3. par. 2, p. 77: Quaes. 56: Si morientes infantes nec laudem nec vituperium habent ex operum: equod in resurrectione discrimen inter eos qui ab aliis baptizati egerunt et eos qui non baptizati nihil pariter egerunt?

Responsio: Hoc discrimen est inter baptizatos et non baptizatos quod baptizati bono baptismo adjuncta consequantur; bona autem baptismo adjuncto consequantur per fidem eorum qui illos ad baptismum offerunt.

54) Basil Magnus, de Spirit. Sanct. 112. tom. 3, p. 23: Baptismus ... vivifica gratia. p. 278: Ex immortali vita ad immortalem natura nostra per vivificam potentiam transfertur. p. 431: In baptismo accepimus immor-

'n pasgeborene sy ewige geluksaligheid verseker was; aan die ander kant was daar dan ook die verskrikkelike vrees dat 'n ongedoopte 't sy gebore of ongebore vir altoos in die ewige ellende sou verkeer. Hoe gruwelik dan van ouers om hulle ongebore kinders deur aborsie te vernietig, en also ongedoop hulle te stort in eindelose wee. Nie soseer was die kerkvaders daaroor bekommer dat die pasgebore kinders en ongebore vrug sterf, maar dat hulle ongedoop sterf. Hiervan het ons 'n geval by die [55] Saliers, waar die ongedoopte kind gelyk gestel word met die ongebore vrug. 'n Nog vreemder geval lewer die wette van die [56] Bajuvariers: vir kinders wat in die baarmoeder gesterf het sonder deel te hê aan die herskeppende krag van die doop en wat dus volgens hulle ewige straf ondergaan, moet 'n dagelikse kompensasie gedaan word.

Also het die landswette onder invloed van die kerk nie alleen gesorg sover hulle kon vir die veiligheid van die ongebore vrug, en van die pasgebore kind in hierdie lewe nie, maar het ook probeer in liefdevolle vrees om hulle beskermende sorg uit te strek tot die hiernamaals.

---

tale indumentum en Tertullianus Adv. Marcionem 1. c. 28, tom. 2, p. 81: Signat igitur hominem, nunquam apud se resignatum, lavat hominem, nunquam apud se coinquinatum, et in hoc totum salutis sacramentum carnem mergit exsortem salutis?

55) Lex Salica 26: De his qui pueros et puellas occiderint.

5. Si quis infantem in ventris matris suae aut natum antequam nomen habeat, infra 8 occiderit, 4 den., qui faciunt sol. 100 culpabilis judicetur.

56) Lex Bajuvorum tit. 7, lex. 20, p. 417: De diuturna compositione dolore parentum. Propterea diuturnam judicaverunt antecessores nostri compositionem et judices postquam religio Christianitatis inolevit in mundo. Quia diuturnam, postquam incarnationem suscepit anima, quamvis ad nativitatis lucem minime pervenisset, patitur poenam, quia sine sacramento regenerationis abortivo modo tradita est ad inferos.

HOOFSTUK II.

Die beskerming van die kind teen kindermoord.

Wat ons direk tref in die romeinse geskiedenis en wet is die grote mag wat deur die wet toegeken was aan die vader. [57] Dit was die strewe reeds van die vroegste romeinse wetgewers om strenge tug en stipte gehoorsaamheid aan 's lands wette op die bevolking af te dwing; en dit sou hulle die gemakkeliks bereik deur hierdie strenge tug reeds tuis toe te pas en die kinders daar op te voed om die ouers onderdanig te wees en te vrees. Merkwaardig ook dat die enigste deug wat Virgilius by uitstek aan Aeneas, die vermeende stigter van die romeinse volk toegeken het, was piëteit, of eerbied vir sy ouers.

Die uiterlike betoning van eerbied vir die ou mense deur die jongere was in Rome byna nie minder sterk as eertyds in Sparta.

Die eerste koning Romulus het [58] alle mag oor die kind aan die vader toegeken, en dit so lang as die vader of die kind leef; hy had reg om hom in die tronk te gooi, of te gésel of hom geboei te laat werk op sy plaas, of selfs om hom te dood. Aan hierdie mag het hy egter 'n beperking gestel deur 'n wet [59] wat gebie het dat die romeine al hulle mannelike

---

57) Gibbon, Decl. and Fall, 1, p. 298.

58) Dionys. Halicar. Antiq. Roman. 2, par. 26, 27, p. 89: Romulus omnem potestatem in filium patri concessit, idque per totum vitae tempus sive eum carcere includere sive verberare sive vinctum ad opera rustica detinere sive occidere vellet.

Justin. Instit. 4, 8, 7, p. 53: Sed veteres quidem haec injuria et in filiis familias masculis et feminis admiserunt; welk „injuria" Murner p. 167 verklaar deur „kastyde of dood".

59) Dionys. Halicar. Ant. Roman. 2, 25, p. 88: Necessitatem imposuit Romulus civibus omnem virilem prolem educare et filias primogenitas, necare vero nullum fetum triennio minorem, nisi natum mutilum aut monstrum statim post partum.

kinders moes in die lewe behou en opvoed as hulle gesond en sterk was, asook die eersgebore dogter; ook het hy hulle verbie om enige kind dood te maak vóór die ouderdom van drie jaar, behalwe gebrekkige of misvormde kinders wat direk na hulle geboorte moes vernietig word. Die 60) genadetyd van drie jaar was miskien voorgeskryf in die hoop dat gedurende hierdie tyd die ouerliefde vir die kind so sou groei dat dit na die drie jaar die met die dood gedreigde kind as van self sou behou.

61) Wou so 'n vader ander goedgeskape kindere (meisies) weggooi of doodmaak dan moes hy eers die toestemming hiervoor kry van vyf van sy bure. Die term „gebrekkige" of „misvormde" kinders moet tamelik wyd opgevat word as insluitende 62): misgeboorte, kinders in dieregestalte, twee kinders aaneen gebore, 'n androgienus, of ook 'n normaal gevormde kind gebore uit 'n vestaal, of uit bloedskande, of uit iemand wat 'n gruwelike daad gepleeg het, soos b.v. 'n verraaier van priesterlike geheime, 'n onkuise vestaalse maag, 'n ouermoordenaar, die moordenaar van 'n gas en dergelike. Al hierdie is uit die aard der saak gedoem tot die dood onmiddelik na hulle geboorte.

Die eerste wet van Romulus, nota 58 is opgeneem in die latere Twaalf Tafels 63) maar nie die wet onder nota 59 nie; sodat die vadermag, patria potestas, onbeperk gebly het, en

---

60) Gibbon, Decl. and Fall. 2. p. 27.

61) Dionys. Halicar. Ant. Roman. 2. 25. p. 88: Necessitatem imposuit Romulus civibus omnem virilem prolem educare et filias primogenitas, necare vero nullum fetum triennio minorem, nisi natum mutilum aut monstrum statim post partum, quos a parentibus exponi non prohibuit, dummodo eos prius ostenderent quinque vicinis proximis iique id comprobassent; in eos vero, qui legibus istis non obtemporarent, poenas statuit cum alias tum hanc, bona eorum pro parte dimida publicari.

N.B. Die egtheid van hierdie wet word deur Voigt e.a. in twijfel getrek omdat die bepaling „ostenderent quinque vicinis proximis etc." in strijd sou wees met die vadermag.

62) Voigt, XII Tabulae, 1, S. 704 en S. 253.

63) Voigt, XII Tabulae, 2, S. 300 nota 14.

veral wat betref die weggooi van kinders, tot die keisertyd toe.

As 'n kindjie gebore werd, dan besluit die vader of dit in die lewe sou bly en in die famielie opgeneem word, dan of dit maar uit die weg sou geruim word. Gee die vader sy toestemming tot die eerste dan werd die nawelstreng van die pasgebore gebind en hy werd versorg; wou die vader die tweede, [64] dan werd die nawelstreng ongebonde gelaat, en op hierdie wys werd die dood van die kleintjie veroorsaak. Of die kind werd op enige ander wys van kant gemaak.

Die mag van dood en lewe wat die vader oor sy kinders gevoer het was die voorwerp van roem by romeinse skrywers; [65] hierdie potestas vitae necisque is eigen aan die romeinse burgers; geen ander volk kon hom beroem op sulke huiselike en vaderlike geweld. En hierdie mag het nie alleen gestrek oor eie kinders gesprote uit wettelike eg, [66] maar ook oor aangenome kinders.

Die patria potestas het egter met die tyd twee rigtinge ingeloop. [67] Aan die begin had die vader alles te sê oor sy kinders, of hierdie nog klein was, dan of hulle volwasse was; maar met die tyd het die wetgewing verskil wat betref die kleine en die volwasse kinders.

Ons neem eers die volwasse kinders. Die mag van die vader

---

64) Voigt, XII Tabulae, 2, S. 300, nota 12.

65) Girard, Textes rom. Constit. Gaii, 155. p. 232: Item in potestate nostra sunt liberi nostri quos justis nuptiis procreamus, quod jus proprium civium romanorum est; fere nulli alii sunt homines qui talem in filios suos habent potestatem, qualem nos habemus. Idque divus Hadrianus edicto quod proposuit de his qui sibi liberisque suis ab eo civitatem romanam petebant, significavit. Nec me praeterit Galatarum gentem credere in potestatem parentum liberos esse.

66) Girard, Const. Gaii. I. 97. p. 239: Non solum tamen naturales liberi secundum ea quae diximus in potestate nostra sunt, verum et hi quos adoptamus.

67) Girard, Papinianus 8, I p. 578: Cum patri lex regia dederit in filium vitae necisque potestatem quod bonum fuit lege comprehendi, ut potestas fieret etiam filiam occidendi, velis mihi rescribere.

oor hulle in die begin van die romeinse geskiedenis, was onbeperk. [68]) Hy kon sy volwasse seun in die tronk gooi, of gésel of verkoop of geboei op sy plaas laat werk of selfs om die lewe bring; dit het nie saak gemaak of die seun self 'n vader was van kinders nie, 'n man wat homself onderhou, [69]) wat 'n hoë betrekking in die staat beklee, of in die leër of wat ook al; [70]) sy verdienste, al wat hy besit, kan sy vader beslag op lê sonder enige aarseling; van sy geboorte tot sy dood had hy nooit die minste hoop of uitsig om van hierdie knellende, wrede, onregverdige slawerny verlos te word nie. Selfs as sy vader hom [71]) verkoop het aan iemand anders tot slaaf, dan kon hy hom as hy sy vryheid teruggekry het, weer terug eis; ten spyte van die verkoop en verkrege vryheid had die vader sy mag oor hom behou; 'n tweede keer kon hy hom verkoop en eweeens hom terugeis sodra hy sy vryheid verkry het. Eers as hy hom die derde keer verkoop het, dan verloor hy sy vadermag oor hom, en die seun hoewel slaaf van 'n ander of miskien vrye was tog eindelik vry van die knellende bande van die vadermag. [72]) Die onbillikheid

---

68) Sie nota 58.

69) Justin. Instit. I. 12, 4, p. 7 en eweëens Just. Cod. 12, 3, 5, par. 4 p. 455: Filius familias si militaverit vel si senator vel consul fuerit, factus manet in patris potestate. Militia enim vel consularia dignitas patris potestate filium non liberat.

70) Gibbon, Decl. and Fall, I p. 298.

71) Dionys. Halicar. 2, 27, p. 89: Etiam vendere filium Romulus patri; quin etiam hoc necessit patri ut usque ad tertiam venditionem per filium adquireret; post tertiam venditionem liberabatur filius a patre.

Girard, XII Tabulae, 4, 2, p. 13: Si pater filium ter duvit filius a patre liber esto.

Girard Vlpian Regulae, 10, 1, p. 467: Liberi parentum potestate liberant emancipatione id est si posteaquam mancipati fuerint, manumissi sunt. Sed filius quidem ter mancipatus, ter manumissus sui juris fit; id enim lex XII Tabul. jubet his verbis: Si pater filium ter venum duit, filius a patre liber esto.

72) Dionys. Halic. Ant. Rom. 2, 27, p. 88: Nihil deterritus quod homines hanc potestatem patri concessum crudilem essent judicaturi et graviorem quam naturalis affectus pateretur. Et quod maxime aliquis

hiervan het nie onopgemerk gebly nie, dat deur die wet in Rome aan die vader sulke onverantwoordelike mag en geweld toegestaan word as wat die tiranne in die ou griekse state nooit op aanspraak kon maak; en dat deur die reg van driemaal verkoop die romeinse kind op 'n laëre peil gestel werd as 'n gewone slaaf, wat deur eenmaal verkoop totaal vry was van die mag van sy vorige meester.

Die enige andere wys waarop 'n volwasse kind kon hoop om vry te word behalwe driemaal deur sy vader verkoop te word was [73] om te hoop op die dood van sy vader; maar dan het hy nog onder die mag van sy grootvader gestaan ingeval die nog geleef het. [74] Of hy kon bevry word deur sy vader dit so ondragelik te maak dat hy hom sy huis en guns ontsê en hom vir 'n balling, 'n verstotene verklaar; sy vryheid kon hy verkry alleen teen die dure prys van die vaderlike vloek.

Die eerste verligting het gekom deur 'n [75] wet van Numa,

---

in dissoluta Graecorum disciplina eductus ut acerbum et tyrannum miretur hoc quoque patri concessit ut usque ad tertiam venditionem ex filio quaestum faceret, data patri in filium majore potestate quam domino in mancipio. Nam si servus semel venditus et deinde libertatem adeptus in posterum sui juris est; at filius a patre mancipatus, si liberatus fuerit, redibat in potestatem patris, et iterum mancipatus et liberatus fuerit donatus servus patris ut ante fiebat; sed post tertiam demum venditionem ex patris potestate exibat.

73) Girard, Ulpian. Reg. 10, 2, p. 467: Morte patris filius et filia sui juris fiunt. Morte autem avi nepotes ita demum sui juris fiunt, si post mortem avi in potestate patris futuri non sunt, velut si moriente avo pater eorum aut etiam decessit aut de potestate dimissus est; nam si mortis avi tempore pater eorum in potestate eius sit, mortuo avo in patris sui potestate fiunt.

74) Girard, Ulpian. Reg. 10, 3, p. 467: Si pater vel filio aqua et igni interdictum sit, patria potestas tollitur, quia peregrinus fit is cui aqua et igni interdictum est; neque autem peregrinus civem romanam, neque civis romanus peregrinum in potestate habere potest.

75) Dionys. Halic. Ant. Rom. 2, 27, p. 89: E legibus Numae, in quibus etiam haec est scripta: si pater filio permiserit uxorem ducere, quae ex legibus particeps sit et sacrorum et bonorum, patri non amplius jus esse filium vendendi.

waardeur aan die vader die mag ontneem werd sy seun te verkoop as die 'n wettelike huwelik aangegaan het met verlof van sy vader. Dog al die ander onbevoeghede en kwellinge het nog van krag gebly.

Met die loop van tyd het hierdie onnatuurlike verhouding hom eniger mate geskik; die willekeurige toepassing van die doodstraf deur die huisregter op sy kind het al seldener geword; vroeër nog het die volk 'n Brutus dit nie kwalik geneem dat hy sy twee volwasse seuns had om die lewe laat bring; maar die publieke opienie het almeer verlig geword, en hoewel die reg de jure bestaan het, werd dit werkelik maar selde toegepas.

Die keiserskap van Augustus het 'n grote stoot gegee om die oordrewe vadermag in onguns te bring [76] want die private jurisdiktie kon moeilik saamgaan met die keiserlike mag. [77] Reeds vóór Augustus se tyd is die vadermag al onder toesig van die publieke reg gestel.

[78] In die jaar 702 Aug. het die lex Pompeia de parricidiis die doodstraf deur die vader verbie, asook die reg van die moeder om haar seun of dogter om die lewe te bring; terwyl

---

76) Gibbon, Decl. and Fall, vol. 4, p. 42, sê met die oog hierop: „A private jurisdiction is repugnant to the spirit of monarchy" en

De Meysenbug, De chris. relig. p. 46: Verum non inde demum a Constantini sed ab Augusti jam tempore potestas illa minus severior est effecta; cuius rei causam Gibbon in eo sitam contendit quod privata jurisdictio cum monarchico imperio haud bene conpingi possit, cui sententiae quis non assentiret libenter? Itaque post Augustum patri nullo amplius jurisdictio in liberos competiit sed coram judice tantum agere adversus eos potuit; si quod contra reverentiam ipsi debitam aut aliud quidquam turpe ac prohibitum fecissent.

77) Voigt, Rom. Rechts. 1, S. 114.

78) Dig. 48, 9, 1. p. 802: Marcianus: Lege Pompeia de parricidiis cavetur ut si quis patrem, matrem, avum, aviam, fratrem, sororem, patruelem, matruelem, etc. uxorem, etc. occiderit cuiusve dolo halo id factum erit, ut poena ea teneatur quae est legis Corneliae de sicariis. Sed et mater quae filium filiamve occiderit, eius legis poena adficitur, et avus qui nepotem occiderit. Et praeterea qui emit venenum ut patri daret quamvis non potuerit dare.

die 79) lex Cornelia de sicariis et veneficis omtrent dieselfde tyd bepaal het dat wie 'n ander dood of opsettelik die oorsaak is van sy dood, verban sal word, of aan die kruis sal geheg word of onthoof word of die wilde diere voorgewerp word. 80) Selfs die poging tot moord hoewel die misluk het, moet gestraf word. Tog blyk dit dat die vader nog in sekere mate aanspraak kon maak op die lewe van sy volwasse kind. In Augustus se tyd het 'n man Erixo genaamd sy seun doodgeslaan; die volk was woedend en wou hom verskeur; maar Augustus het hom gespaar want hy had binne sy vaderlike regte gehandel. 81) Ook het 'n vader in die tyd van Hadrianus sy seun op jag om die lewe gebring omdat hy 'n skanddaad begaan het. Hadrianus het hom toen naar 'n eiland verban, want, sê hy, die vader het sy kind gedood meer volgens die reg van 'n rower dan van 'n vader; die vadermag behoor te bestaan uit liefde en reg en nie uit wreedheid nie.

Tog het die potestas vitae necisque bly bestaan, want 82) Papinianus erken dat die vader volgens wet geoorloof is

79) Girard, Pauli sententiae, 23, 1, p. 445: Lex Cornelia poenam deportationis infligit ei qui hominem occiderit eiusve rei causa furtive faciendi cum telo fuerit et qui venenum hominis necandi causa habuerit, vendiderit, paraverit, falsum testimonium dixerit, quo quis periret mortisve causam praestiterit. Ob quae omnia facinora in honestiores poena capitis vindicari placuit, humiliores vero in crucem tolluntur aut bestiis objiciuntur. Homicida est qui aliquo genere teli hominem occidit mortisve causam praestitit.

80) Girard, Pauli Sent. 23, 1, 3, p. 445: Qui hominem occiderit aliquando absolvitur et qui non occidit ut homicida damnatur; concilium enim uniuscuiusque non factum puniendum est.

81) Justin. Digest. 48, 9, 5, p. 803: De lege Pompeia de parric. Marcianus: Divus Hadrianus fertur cum in venatione filium suum quidam necaverat qui novercam adulterabat, in insulam deportasse quod latronis magis quam patris jure eum interfecit: nam patria potestas in pietate debet, non atrocitate consistere.

82) Girard, Papinianus, Coll. 7, 1, p. 578: Quaerebatur an pater emancipatam filiam jure patris accusare possit. Respondi: occidendi quidem facultatem lex tribuit eam filiam, quam habet in potestatem aut quae eo auctore in manum convenit, sed accusare jure patris ne quidem emancipatam filiam pater prohibetur.

sy dogter om die lewe te bring; alleen oor 'n geëmansipeerde dogter het hy geen vadermag nie. [65]) Gaius in omtrent dieselfde tyd roem die geweldige mag wat die romeinse vader het oor sy kinders, iets waarop selfs [65]) Hadrianus gewys het en die gelyke waarvan nêrens onder andere volkere te vind was. [83]) En ook Paulus in dieselfde tyd erken die reg van ouers om hulle kinders om die lewe te bring.

Dog in ander opsigte het verligting gekom vir die volwasse kind. Vir eers het hy die reg gekry [84]) om self eiendom te besit en sy eie sake te reël, libera administratio peculii, en is dit [85]) sy vader verbode om hierdie somaar willekeurig hom te onteien; hoewel die keiser Alexander 227 die vader die reg toeken sy volwasse kind te gésel as hy dit nodig ag.

[86]) 'n Ander wet het die vader die mag ontneem die seun tot egskeiding te dwing, [86]) en het die seun reg gegee om 'n klag in te dien by die prefek van die stad of by die praeses

---

83) Justin. Dig. 28, 2, 11, p. 274: Paulus: In suis heredibus evidentius apparet continuationem dominii eo rem producere ut nulla videatur hereditas fuisse quasi olim hi domini essent qui etiam vivo patre quoddam modo domini existimantur. Unde etiam filius familias appellatur sicut pater familias sola nota hac adjecta per quam distinguitur genitor ab eo qui genitus est. Itaque post mortem patris non hereditatem percipere videntur sed magis liberam bonorum administrationem consequuntur. Hac ex causa licet non sint heredes instituti domini sunt; nec obstat quod licet eos exheredare quos et occidere licebat.

Hierop laat Zumpt volg, S. 69: er hätte sie töten können und kann sie noch fortwährend enterben; dies hindert aber doch nicht dass sie da er sie nicht getötet hat, und wenn er sie nicht enterbt, sein natürlichen Successoren sind. Das Töten erwachsener Kinder war damals schon nicht mehr in der Gewalt des Vaters. Tog erken Paulus die reg tot moord toe „mit gänzlicher Beseitigung der Zwölf Taf".

84) Voigt, Rom. Rechtsges. 2. S. 69.

85) Codex Justinian, 8, 47, 3, p. 357, De patr. potestate: Alexander:Si filius tuus in potestate tua est, res acquisitas tibi alienare non potuit; quem si pietatem patri debitam non agnoscit castigare jure patriae potestatis non prohiberis, artiore remidio usurus, si in pari contumacia perseveraverit, eumque praesidi provinciae oblaturus dicturo sententiam quam tu quoque dici volueris. ann. 227.

86) Voigt, Rom. Rechtsges. 2. S. 456.

provinciae en het [87] die vader vermaan om 'n kind nie somaar op eie gesag te dood nie, maar 'n aanklag in te dien by die prefek of by die praeses provinciae; en dan kon hy dit doen met hulle toestemming. [88] Ook as die vader sy mag misbruik oor sy kinders dan kon hulle van regswee hulle emansipasie eis van die potestas parentis; die vader het nou mag oor die kind nie soseer kragtens sy vaderskap as om die nut van die kind.

Konstantyn het in die jaar 318 die wet Pompeia de parricidiis nota 78 bekragtig en [89] nuwe strawwe gedreig by die oortreding daarvan; die ouer wat sy kind of die kind wat sy ouer vermoor sal nie met die swaard of met vuur gedood word nie, maar sal in 'n sak gesteek word waarin 'n slang, 'n hond, 'n aap en 'n haan as passende geselskap gedaan is en sal dan in die see of in 'n rivier gewerp word om daar te verdrink. Hierdie wet het Theodosius in sy kodex opgeneem en ook [90] Justinianus met enkele veranderinge. Die mag van lewe

---

87) Justinian, Digest. 48, 8, 2, Ulpian, p. 801, Inauditum filium pater occidere non potest sed accusare eum apud praefectum praesidemve provinciae debet.

88) Voigt, Rom. Rechts. 2, S. 574.

89) Justinian, Codex, 9, 17, 1, p. 379, en Cod. Theodos. lex 9 titel 5, Imper. Constantinus ad Verinum vicariam Africae. Si quis in parentis aut filii aut omnino adfectionis eius quae nuncupatione parricidii continetur fata properaverit, sive clam sive palam id fuerit enisus poena parricidii punietur, neque gladio neque ignibus neque ulla alia sollemni poena subjugetur, sed insutus culleo et inter eius ferales angustias comprehensus serpentium contuberniis misceatur et ut regionis qualitas tulerit vel in vicinum mare vel in amnem projiciatur ut omni elementorum usu vivus carere incipiat, ut ei coelum superstiti, terra mortuo auferatur. Carthago 318—319.

90) Justinian, Instit. 4, 18, 6, p. 57: Alia deinde lex asperrimum crimen nova poena persequitur, quae Pompeia de parricidiis vocatur qua cavet ut, si quis parentis aut filii aut omnino adfectionis eius quae nuncupatione parricidii continetur, fata proparaverit, sive clam sive palam id ausus fuerit, nec non is, cuius dolo malo id factum est, vel conscius criminis existit, licet extraneus sit, poena parricidii punietur, et neque gladio neque ignibus neque ulla alia sollemni poena subicietur, sed insutur

en dood jus vitae necisque het 91) Konstantyn die ouers ten enemale ontneem, hoewel Justinianus 150 jaar later nog maar sover was om te verorden dat die volwasse kind nog steeds onder die vadermag bly 92) tensy hy in die patriesiese rang opgeneem is of vooraanstaande poste beklee soos 93) biskop of staatsminister; dan alleen was hy vry van die vaderdwang.

Wat die onvolwasse, die infantes en veral die pasgebore kinders betref, hulle lewe het nie hoog gegeld by die romeine nie. Ons het al gewys op die mag wat Romulus die vader toegeken het oor sy kind, nota 58, selfs om die kind die lewe te ontneem. Hierdie reg werd bevestig deur die Twaalf Tafels en het gegeld tot die tyd van 94) Cicero en is later deur 95) Seneca goedgekeur. Wel het die Twaalf Tafels toegelaat enkel die moord van liberi deformi, maar hierdie mag het die ouers in die loop van die tyd toegepas op alle pasgebore kin-

---

culleo cum cane et gallo gallinaceo et vipera et simia et inter eius ferales angustias comprehensus, secundum quod regionis etc. soos bo.

91) Justinian, Digesta, 8, 46, 10, p. 358: Constantinus: Libertati a majoribus tantum inpensum est ut patribus, quibus jus vitae in liberos necisque potestas olim erat permissa, eripere libertatem non liceret. anno 323.

92) Justin. Cod. 12, 3, 5, p. 454: Imp. Justinianus: Sancimus viros excelsos patricios quos in huiusmodi dignitatis apicem augusta majestas rettulerit ilico ab imperialibus codicillis praestatis, patres familias effici ac potestate liberari paterna, ne videantur, qui a nobis loco patris honorantur, alieno juri esse subjecti.

93) Voigt, Rom. Rechtsges. 3, S. 259.

94) Cicero, de Legibus, lib. 3, cap. 8, p. 229: Deinde cum esset cito necatos tanquam ex XII Tabulis insignis ad deformitatem puer, brevi tempore nescio quo pacto recreatus multoque taetrior et foedior renatus est.

95) Seneca, de Ira, 1, 15, tom. 1, p. 46: Quid enim est cur oderim eum cui tum maxime prosum, cum illum sibi eripio? Num quis membra sua tunc odit, cum abscidit? Non est illa ira sed curatio misera. Rabidos effligimus canes et trucem et immansuetum bovem occidimus et morbidis pecoribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus. Portentosos fetus extinguimus, liberos quoque si debiles monstrosique editi sunt, mergimus. Nec ira sed ratio est a sanis inutilia secernere.

ders [96] wat hulle 'n oorlas geskyn het of waaraan hulle 'n afkeer had. Die moord van kleine kinders was iets algemeens te Rome in die tweede en eerste eeu voor Kristus en die eeu daarna. [97] Apuleius vertel as iets heel gewoons dat 'n vader op die punt om op reis te gaan vir sy vrou beveel dat as die kindjie wat sal gebore word 'n jongetjie is, sy hom moet bewaar en opvoed, maar as dit 'n meisie is sy haar maar dadelik uit die weg moet ruim. 'n Meisie werd gebore; die moeder gee haar toen aan die burin om te bewaar; en toen haar man terug kom sê sy vir hom dat dit 'n meisie was, wat gebore was, en dat sy haar maar so van kant gemaak het; waarmee haar man in sy skik was. [98] Tacitus prys die germane en die jode vir hulle eienaardige en lofwaardige gewoonte om hulle kinders nie dood te maak nie, soos die romeine gewoon is te doen. Hy sê dat hierdie twee volke dit selfs as 'n misdaad, 'n sonde beskou, en hy meen dat die romeine wel goeie wette mag hê, maar in die goeie sede uit die tyd van Romulus afkomstig kom hulle te kort by hierdie twee volke; [99] hoeveel te meer dan staan die gruwelike romeinse sede van Tacitus se tyd benede die van die germane en jode.

Die vader het veral hierdie mag van hom toegepas op kinders wat hy meen of wat hy weet oneg te wees. In die begin

---

96] G. Noodt, Julius Paulus, p. 348: Sed integros quoque qui parentibus oneri futuri viderentur vel eis ob sexum aut conjugis odium aut aliquod omen aut aliter displicernt, exponi, abjici aut necari passi sunt.

97] Apuleius, Metamorphoseon, lib. 10, 23, p. 196: Maritum habuit cuius pater peregre proficiscens mandavit uxori suae, matri eiusdem juvenis quod enim sarcina praegnationis oneratam eam relinquebat, ut si sexus sequioris edidisset foetum, protinus quod esset editum necaretur. At illa prae absentia mariti natam puellam insita matribus pietate praeventa descivit ab obsequio mariti, eamque prodidit vicinis alumnandam, regressoque jam marito natam necatamque nuntiavit.

98] Tacitus, Germania, 19. p. 638: Numerum liberorum finire aut quemquam ex agnatis necare flagitium habetur, plusque ibi boni mores valent, quam alibi bonae leges.

Tacitus Histor. 5. 13 (geen pag.) sê omtrent die jode: nam et necare quemquam ex agnatis nefas.

99] Noodt, Jul. Paulus, p. 349.

van die [100] derde eeu na Kristus is aan die vader die mag grotendeels weggeneem om te oordeel of die kind eg of oneg is; om sy oordeel van onegtheid te staaf moes hy regsgronde aangee en die ook bewys; en waar die vader miskien twyfel koester omtrent die egtheid van die kind, daar het die moeder die reg gekry om die egtheid vas te stel. [95] Seneka erken openlik dat in sy tyd dit die gewoonte was om pasgebore kindertjies wat swak of sieklik of misvorm was dadelik maar te verdrink. Dit beveel hy aan as die redelikste handelwys in sulke gevalle, want dit tog is onse handelwys ook met dolle honde en ander kwaadaardige beeste. Hierdeur erken hy ook die absolute mag van die vader oor die lewe van sy pasgebore kleintjie, want wie dan die [101] vader alleen sou besluit wat sieklik en wat misvorm was?

[102] Wallon is nie seker wanneer vir die eerste keer die mag van dood en lewe oor die kind aan die vader ontneem is. Die geval van Hadrianus nota 81 handel oor 'n volwasse kind en dit is byna seker dat sy vonnis oor die vader uitgespreek nie dieselfde sou gewees het nie, waar 'n pasgebore kind gedood werd. Of die lex Pompeia de parricidiis nota 78 en die lex Cornelia de sicariis nota 79 ook die moord van pasgebore kinders bedoel het is nie seker nie; uitsprake as die van Papinianus 82, Paulus 83, Gaius 65, pleit hierteen. En ook die wet by Ulpianus nota 87, sien nouliks op pasgebore kinders, maar eerder op mondige kinders of in elk geval kinders wat al redelik kan oordeel. Dus lyk dit of vir die beskerming van die lewe van pasgebore en van onmondige kinders nie veel gedaan is vóór Konstantyn se tyd nie.

Hierdie oordeel kom ooreen met die uitspraak van die ou kerkvaders en veral waar hulle dit het teen die heidense romeine dat die hulle kinders so ongeërg opoffer of laat opoffer aan die afgode.

---

100) Voigt, Rom. Rechtsges. 2, S. 569.
101) Sie nota 96.
102) Wallon Hist. de l'Esclav. tom. 3, nota 3, p. 446.

Veral is dit Tertullianus wat hulle openlik dit verwyt. 103) Tot die tyd van Tiberius, sê hy, het hulle openlik hulle kinders deur die vuur laat gaan, met die gevolg dat Tiberius baie van die sonnepriesters het laat kruisig; dog hierdie straf het nie gehelp nie, want selfs in sy eie tyd doen hulle dit nog. 104) Selfs in Rome, sê hy, word nog steeds vir Jupiter bloedige offerandes gegee, waarmee hy bedoel die ellendige offers wat deur die bloeddorstige spele om die lewe kom.

105) Aan die bloedige opoffering van hulle kinders is skuldig hoog en laag, selfs die regters, opreg en streng, voor wie die kristene so dikwels moes verskyn om die valse aanklag te verantwoord van hulle eie kinders op te offer. 106) Dog die

---

103) Tertull. Apolog. 9, tom. 1, p. 143: Haec quo magis refutaverim, a nobis fieri ostendam partim in aperto, partim in occulto, per quod forsitan et de nobis credidistis. Infantes penes Africam Saturno immolabantur palam usque ad proconsulatum Tiberii, qui eosdem sacerdotes in eisdem arboribus templi sui obumbratricibus scelerum votivis crucibus exposuit, teste militia patriae nostrae quae ad ipsum munus illi proconsuli functa est, sed et nunc in occulto perseveratur hoc sacrum facinus.

104) Tertull. Scorpiace, 7, tom. 1, p. 514: Sed enim Scytharum Dianam aut Gallorum Mercurium aut Afrorum Saturnum hominum victima placare apud saeculum licuit, et Latio ad hodiernum Jovi media in urbe humanus sanguis ingustatur, nec quisquam retractat aut non ratione praesumit aliqua aut inaestimabile dei sui voluntate.

En Apolog. 9, p. 146: Ecce in illa religiosissima urbe Aeneadarum piorum est Jupiter quidam, quem ludis suis humano sanguine proluunt. Sed bestiarii, inquitis. Hoc opinor, minus quam hominis? An hoc turpius quod mali hominis? Certe tamen de homicidio funditur.

105) Tertull. Apolog. 9, p. 146: O Jovem christianum et solum patris filium de crudelitate! Sed quoniam de infanticidio nihil interest sacro an arbitrio perpetretur, licet parricidium homicidio intersit, convertar ad populum. Quot vultis ex his circumstantibus et in christianorum sanguinem hiantibus, ex ipsis etiam vobis justissimis et severissimis in nos praesidibus apud conscientias pulsem, qui natos sibi liberos enecent? Siquidem et de genere necis differt, utique crudelius in aqua spiritum extorquetis, aut frigori et fami et canibus exponitis: ferro enim non aetas quoque major optaverit.

106) Tertull. Apolog. 9, tom. 1, p. 144: Cum propriis filiis Saturnus non pepercit extraneis utique non percendo perseverabat, quos quidem

romeine volg hierin maar hulle gode na; Saturnus het nie sy eie kroos gespaar nie maar het hulle verslind, en sy seun Jupiter het sy vader hierin gevolg.

So ywerig as wat die apologete die kwaad aangeval het onder die heidene, het die kerkkonsielies dit bestry in die boesem van die kerk self. Die Apostol. Konstitutiones nota 35 en die Brief van Barnabas nota 36 het albei daarteen gewaarsku; eweëens die konsielie van Ancyra nota 38, wat in 'n ietwat gewysigde vorm [107]) deur die galliese kerk oorgeneem is. Hierdeur het 'n vrou, wat skuldig aan die moord van haar kind is, tien jaar boete moes doen eer sy weer in' die gemeenskap van die kerk kon opgeneem word. [108]) Pous Hadriaan I het in die jaar 774 hierdie besluit van Ancyra bevestig. [109]) Ook in die spaanse kerk het hierdie misdryf welig

---

ipsi parentes sui offerebant et libentes respondebant et infantibus blandiebantur, ne lacrimantes immolarentur. Et tamen multum homicidio parricidio differt.

Theophilus ad Autolycum, 3, 3, p. 155: Quis enim non canit Saturnum filiorum voratorum aut Jovem eius filium Metin absorbentem et scelerata convivia diis opponentem in quibus Vulcanum quendam claudum et fabrum perhibent illis ministrare.

107) St. Martini Bracarensis Capitula, Hard. 3, can. 77, p. 399: Si quis mulier fornicaverit, et infantem qui exinde fuerit natus occiderit; et quae studuerit abortum facere et quod conceptum est necare, aut certe ut non concipiat, elaborat, sive ex adulterio sive ex legitimo conjugio; has tales mulieres nec in morte recipere communionem priores canones decreverunt. Nos tamen pro miseracordia, sive tales mulieres sive conscias scelerum ipsarum, decem annis agere poenitentiam judicamus.

108) Hadrianus I, Regulae Ancyr. Concil. 774, Hard. 3, p. 2037, can: 20: Ut feminae quae partus suos ex fornicatione necant decennio poeniteant.

109) Toledo. Concil. 589, Hard. 3, p. 482, can. 17: Cum multae quaerelae ad aures sancti concilii deferrentur, inter cetera tantae crudelitatis est opus nuntiatum quantum ferre confidentium aures sacerdotum non possent ut in quibusdam Hispaniae partibus filios suos parentes interimant, fornicationis avidi, nescii pietatis. Quibus si tardium est filios numerosius agere, prius seipsos debent castigare a fornicatione, nam dum causa propagandae prolis sortiuntur conjugia, hi et parricidio et

geteel tot spyt van die biskoppe en van die koning Rekared; en daarom op 'n sinode te Toledo, die derde van die naam, in 589 met die goedkeuring van die koning het die kerk haar afkeur in baie skerpe bewoordinge te kenne gegee, en het sy voorgeneem om met die siviele regters saam te werk ten einde hierdie wrede en gruwelike misdryf uit te roei.

Die kristelike gees deur die gemeente en die kerkelike leiers in hulle geskrifte geopenbaar kon nie anders dan 'n heilsame invloed uitoefen om hulle heen. Daarom sien ons ook dat Konstantyn die Grote nie lang gewag het om hierdie misdrywe aan te tas nie. In die jaar 318 het hy Verinus die goewerneur van die prowinsie Afrika beveel om flink op te tree teen die opoffer van mense en veral van kinders; [110] want dit skyn dat die sonnediens daar nog 'n kwynende lewe gely het; ook het hy hom aangespoor om op te tree teen die moord van kinders en ander verwante begaan op ander wyse. Die wet is reeds gegee nota 89 en nota 111. Tot op die tyd van

---

fornicationi tenentur, obnoxii, qui fetus (i. e. filios) necando proprios, docent se, non pro filiis, sed pro libidine uxores duxisse. Proinde tantum nefas ad cognitionem gloriosissimi domini nostri Recaredi regis perlatum est; cuius gloria dignata est judicibus earundum partium impetrare, et hoc (i. e. amovendum tantum facinus) horrendum facinus diligentur cum sacerdote perquirant et adhibita severitate prohibeant. Ergo et sacerdotes locorum haec sancta synodus dolentius convenit, ut idem scelus cum judice curiosius quaerant, et sine capitali vindicta acriori disciplina prohibeant.

110) Gibbon, Decl. and Fall 2, p. 31: A law of Constantine intended principally and perhaps exclusively for Africa where the sacrifices of children to Saturn were very common.

Gothofredus, God. Theodos. tom. 3, p. 121; lex 9, tit. 15: Illud tantum monendum superest, pertinere hanc legem ad Africam, quae liberos de more non una occasione enecabat, vel cultu olim superstitioso Saturno eos immolabat (de quo sunt notissima Patrum loca, vel eos exponebat; cui mori Constantinus aliis constitutionibus obviam ivit) vel aliter eos enecabat in eorum fata properando, ut haec lex.

111) Cod. Theodos. de parricidio lex 9, tit. 15, tom. 3, p. 119: Imp. Constantinus ad Verinum Africae: Si quis parentis aut filii aut omnino affectionis eius quae nuncupatione parricidii continetur, fata properaverit,

Konstantyn was dit geoorloof om kinders van kant te maak, hetsy deur direkte moord of deur weggooi.

112) Konstantyn was die eerste wat dit onder die misdaad van parricidium gestel het. 113) Valentinianus, Valens en Gratianus het in die jaar 374 die saak duideliker gestel deur hulle skrywe aan Probus prefek van Italië, waarin bepaald genoem word die infans, en waarin gesê word dat elk wat skuldig is aan die moord of gepoogde moord ook van 'n klein kindjie, skuldig sal wees aan moord, en daarnaar gestraf sal word, d.w.s. teen die prys van sy lewe. 114) Hierdie wet is onjuis deur Rewardus en ander toegepas op die kinderoffers in Afrika, waarvan Tertullianus veral veel meld, sie nota 103 en 104; en dit doel op die moord van 115) kleine kinders en pasgeborenes wat deur hulle ouers om die lewe gebring word of uit gemaksug en uit traagheid om hulle groot te bring of om die skande van hulle ontugtige lewe te bedek. En so is eindelik deur middel van 116) hierdie wet op die volhardende

---

sive clam sive palam, id fuerit enisus neque gladio neque ignibus neque ulla alia sollemni poena subjugetur, sed insutus culleo.... vel in vicinum mare vel amnem projiciatur etc. anno. 318.

112) Noodt, Jul. Paul. p. 353.

113) Gothofr. Cod. Theod. 9, tit. 14, tom. 3, p. 91; (Codex Justin. ad leg. Cornel. de sicar. 8. 16. 7. p. 379): Impp. Valentin. Valens et Gratianus ad Probum: Si quis necandi infantis piaculum adgressus, adgressusve sit, erit capitale istud malum.

114) Noodt, Julius Paul. p. 362 en Gothofred. Cod. Theodos. 9, tit. 14, tom. 3, p. 91.

115) Gothofr. Cod. Theodos. 9, tit. 14, tom. 3, p. 91: Porro non inani ipse ducor conjectura, pertinere hanc legem ad infantes recens natos quos volgivaga et illicita Venere, sive de vulgo patres sive vulgariae matres enecare soliti, velandae turpitudinis causa et quidem in ipsamet urbe Roma. En ook:

Noodt Juli. Paul. p. 363: lê veral nadruk hierop dat infans hier nie enige kind onder sewe jaar is nie, maar beslis beteken sanguinolentus seu recens natus.

116) Noodt, Jul. Paul. p. 363: Igitur quod omnes boni et sancti viri inprimis christiani, etiam multi gentiles non legis, sed officii ac pietatis esse aestimabant, hoc imperatores de lege 8 tandem ad juris necessitatem

strewe van die kristelike vaders en apologete in sake die beskerming van die lewe van die pasgebore kind en van die suigeling beloon geword; voortaan staan die pasgebore kind op dieselfde basis wat betref die waarde van sy lewe as die volwasse persoon, en mog hy eweëens pleit op die beskerming van die wette.

Ook by die germaanse volkere het deur middel deels van die romeinse wetgewing en deels van die invloed van die kerk die lewe van die kind 'n juiste waardering gekry.

117) Die wesgote het die wet van Konstantyn de Parricidio nota 111 en die wet van die drie keisers ad leg. Cornel. de sicariis nota 113 letterlik oorgeneem, en daarby nog 'n ander gevoeg 118) waarin georden word dat as so 'n skuldige sy toevlug neem tot 'n kerk of altaar hy daar nie veilig sal wees nie, maar sal moet oorgelewer word in die hande van die wraaknemers. Hierdie wet sien egter meer op volwasse en halfvolwasse kinders dan op suigelinge. 'n Ander wet van hulle wat bepaald op ongebore en pasgebore kinders betrekking het, het ons al gegee onder nota 52 waarin o.a. gesê word dat wie skuldig is aan die verderfelike misdryf

---

traxerunt, cum jussurunt, homicidii poena quae tum capitalis erat, puniri eum qui infantem necaverit, puta, strangulaverit aut eliserit; nec hunc tantum sed etiam qui necare tentaverit, puta quod eum abjecerit in aquas aut in solitudinem aquis aut fame aut frigore aut ferarum laniatu consumendum.

117) Haenel Lex romana wisigoth. p. 184.

118) Lindenbrog. Lex Wisigoth. 4, tit. 5, 18, p. 138: De his qui proximos sanguinis occiderint: Si pater filium, aut filius patrem, seu maritus uxorem aut uxor maritum, aut mater filiam aut filia matrem aut frater fratrem, etc. vel quicunque consanguinitate sibi proximum, aut suo generi copulatum occiderit, morte dampnetur. Quod si propter hoc homicida ad ecclesiam vel altaria sancta concurrerit, in potestatem parentum vel propinquorum occisi tradendus est, ut salva tantum anima, quidquid de eo facere voluerint, habeant potestatem. Omnem vero substantiam suam heredibus occisi, juxta legis superioris ordinem, jubemus addici, aut etiam fixo, si heredes proximos occisus non reliquerit, sociari. Nam homicida nec facultatibus suis libertatus utetur, etiamsi poenam mortis evadere mereatur.

van sy kinders te dood vóór hulle geboorte of ook daarna, gestraf sal word of met die dood of met verlies van die gesig.

119) Ook die Saliers het sware strawwe gelê op die moord van 'n kind, hoewel hierdie strawwe, soos meestal by hulle, die vorm aangeneem het van weregeldum.

120) Ook Karel die Grote het strenge kerkelike strawwe gelê op ouers wat maar selfs per ongeluk hulle kind in die bed doodgedruk het of versmoor het, 121) terwyl hy die opsettelike moord van kindertjies gelyk gestel het met homicidium 122) en homicidium het hy gestraf met die dood.

---

119) Lindenbrog Lex Salica, p. 324, tit. 26: De his qui pueros vel puellas occiderint vel totonderint.

1. Si quis puerum infra quinque annos crinitum sive incrinitum occiderit 23 den. qui faciunt sol. 600 culpabilis judicetur.

5. Si quis infantem in matris suae utero aut natum antequam nomen habeat, infra 9 noctes occiderit 4 den. qui faciunt sol. 100 culpabilis judicetur.

6. Si quis puellam ingenuam infra annos antequam infantes possit habere occiderit, 8 den. qui faciunt sol. 200 culpabilis judicetur.

120) Carol. Capitularia, lib. 7, tit. 297, p. 247: De mulieribus et viris infantibus opprimentibus quid agendum sit. Mulier quae dormiens filium suum oppresserit et mortuus fuerit, sex annos poeniteat, duos in pane et aqua, reliquos quattuor secundum quod sacerdos illos viderit posse, abstinentiam imponat ciborum.

121) Carol. Capitul. lib. 7, tit. 121, p. 218: De homicidis infantum. Si quis infantem necaverit, ut homicida teneatur.

122) Carol. Capitull. lib. 7, tit. 183, p. 229: De homicidis quid agendum sit. De homicidis ita jussimus observare ut quicunque ausu temerario alium sine causa occiderit, vitae periculo feriatur, et precio nunquam se redimere valeat et si convenerit ut ad compositionem quisque descendat, nullus de parentibus aut amicis eum quicquam adjuvet, quod si fecerit suum vuirgeldum omnino componat.

HOOFSTUK III.

Die beskerming van die kind teen weggooi.

Was dit die gewoonte in Griekeland om kinders, veral sieklike en verminkte, om die lewe te bring, op 'n veel grotere skaal vind ons het die weggooi van kinders daar geheers. Ons het reeds in die inleiding daarop gewys hoe hierdie misdryf deur die wette van Lykurgus aangemoedig werd; dat dit die goedkeuring van manne as Plato en Aristoteles had; dat dit deur vele skrywers later gemeld word, en nooit met afkeur nie. En net so min kans as wat die ongewenste kindjie in Griekeland had om deur die vader behou te word en in die bosem van die famielie opgevoed te word, net so min kans had die romeinse kind.

Die geskiedenis van [123] Rome begin met die weggooi van twee kinders, die tweeling broertjies Romulus en Remus; en hulle lot sou herhaal word in die geval van ontelbare pasgebore kleintjies, en dit nogal in 'n tyd wanneer Rome nie meer 'n moerassige woesteny is in die nabyheid van Alba Longa nie, maar die draagster van die wereld beskawing en haar menens van die wereldhumaniteit ook.

[124] Romulus het wel 'n wet gemaak waardeur gebode werd dat die jongetjies wat gebore word, indien gesond en sterk, en ten minste die oudste meisie, aan die lewe behou moes

---

123) Livius, Rer. Roman. tom. 1, lib. 1, 4, p. 9: Vi compressa Vestalis cum geminum partum edidisset, seu ita rata seu quia deus auctor culpae honestior erat, Martem incertae stirpes patrem nuncupat. Sed nec dii nec homines aut ipsam aut stirpem a crudelitate regia vindicant: sacerdos vincta in custodiam datur pueros in profluentem aquam mitti jubet.... ita velut defuncti regis imperio in proximo adluvie, ubi nunc ficus Ruminalis est pueros exponunt.

124) Sie nota 59.

word; maar die ander meisiekinders as hulle te veel was vir vader of moeder, werd eenvoudig van kant gemaak, óf deur hulle te verwurg, óf hulle in die rivier te verdrink, óf waar die menslike gevoel 'n beetjie die oorhand had en [125] hulle hulle hande nie onnodig met kinderbloed wou bevlek — [126] 'n color pietatis — het hulle so 'n kleintjie êrens in 'n bos of op straat weggegooi om daar in ellende om te kom. So nou en dan sou so 'n verworpeling deur die een of ander goeie siel gevind en opgeneem word, 'n lot wat die stigters van Rome getref het; maar in die meeste gevalle het dit seker nie so gelukkig afgeloop nie.

Dan is dit nog 'n vraag in hoe ver en vir hoe lang hierdie wet van Romulus gegeld het; [127] indien daar werkelik so 'n wet bestaan het, [128] want hy is in elk geval nie in die Twaalf Tafels opgeneem nie. Die wet het wel gesorg dat die vader verseker was van die mag van lewe en dood oor sy kind; maar na Romulus se tyd is daar geen enkel bewys dat vir die veiligheid van die kindjie maatreëls getref werd. En so het die romeinse suigeling sy via crucis gegaan, waarmee nogal veel gespot is deur latere romeinse skrywers.

In die tyd van Plautus en Terentius was die vondeling kindjie iets goed bekends op die toneel; die volk was uit ondervinding gewoon te hoor en sien dat 'n kindjie kort na sy geboorte weggegooi word [129] om te sterf. Selfs werd op

---

125) Lactantius, Divin. Institut. 6, 20. tom. 1, p. 558: verum homines, ne quod sit facinus quo manus suas non polluant, rudibus adhuc et simplicibus animis abnegant lucem non a se datam.

126) Noodt, Jul. Paul. p. 361.

127) Sie nota 61 slot.

128) Sie nota 63.

129) Plautus, Cistellaria. 1, 5, 15, tom. 1, p. 566.

Decumo post mense exacto hic peperit filiam,
quoniam reum eius facti nescit qui aiet,
paternum servom sui participat concili,
dat eam puellam ei servo exponendam ad necem.
Is eam projecit; haec puellam sustulit.

die 130) toneel gewys hoe so 'n kindjie wat net pas die lewenslig gesien het, deur sy vader wat hom roem op sy mensliewendheid maar wat tog geen vaderliefde besit, van 131) die moederarme weggeskeur word om op straat gelê te word en daar op die eerste beste wys 'n eind te maak aan sy kort en ellendig bestaan. 132) Sommige skrywers meen dat dit wesenlik nie so erg was as wat hierdie dramatiste dit voorstel nie; dat dit maar 'n gewoon deel gevorm het van die intrige van die toenmalige toneelstuk; dog iets so artifisieel in te vleg in die stuk sou indruis teen die lewenswerklikheid wat so kragtig geskilder word deur hierdie skrywers in hulle toneelstukke. Wel word op die toneel die kindjie skielik altoos

---

130) Terentius, Andria, 4, 3, 6—11, geen pagina.

My. Sed Davos exit. Mi homo, quid istuc obsecrost?
quo portas puerum? Da. Mysis, nunc opus est tua
mihi ad hanc rem exprompta malitia ac astutia.
My. quid nam incepturus? Da. accipe a me hunc ocius
atque ante nostram januam adpone. My. Obsecro,
humine?

131) Terentius, Heautontimor. 4, 1, 13; geen pagina.

So. Meministin me gravidam et mihi te maximo opere edicere,
si puellam parerem, nolle tolli? Ch. Scio quid feceris;
sustulisti. Sy. Sic est fatum: domna ego, erus damno auctus est.
So. Minume; sed erat hic Corinthia anus haud impura; ei dedi
exponendam. Ch. O Juppiter, tantum esse in animo inscitiam.

En ook 4, 1, 34.

Ch. Scilicet equidem istuc factum ignoscam; verum, Sostrata,
male docet te mea facilitas multa. sed istuc quidquid est
qua hoc acceptumst causa loquere. So. Ut stultae et misere
omnes sumus.
religiosae, quom exponendam do illi, de digito anulum
detraho et eum dico ut una cum puella exponeret:
si moreretur, ne expers partis esset de nostris bonis.
Ch. Istuc recte; conservasti te atque illam.

132) Leffingwell, Soc. & priv. Life etc. p. 57: The numerous references to exposures in the plays of this period (Terence and Plautus) however are due rather to the conventional type of plot, which so often hinged on the loss of a child and the subsequent recognition, than on a widespread practice.

deur iemand gevind en opgevoed; maar of dit steeds ook die geval was in die werklikheid val te betwyfel.

133) Wat Posidippus van sy tyd gesê het was ook waar in Rome in die tyd van haar wereldmag en hoogste bloei: elk een al is hy arm voed tog nog 'n seun op; maar niemand selfs al is hy ryk denk om 'n dogter groot te bring nie. 134) Hierdie weggooi van kinders werd beoefen op reuse skaal en helemaal ongestraf, 135) want daar was geen wet daarteen nie: die meeste heidense skrywers maak melding daarvan met die grootste onverskilligheid: dit het hulle totaal koud gelaat; dit werd maar as 'n nietige oortreding beskou, indien wel 'n oortreding. Die volk had ook hierin soos in vele andere misdrywe die keisers en hulle satelliete tot voorbeeld. 136) Die keiser Claudius het nie geskroom om te vondeling te lê, naak en onversorg, so 'n klein dogtertje van nog geen vyf maande oud nie; en hy het maar gevolg die voorbeeld van sy meer beroemde voorganger 137) Augustus, wat dieselfde gedaan het met die kleintjie van sy nig Julia.

Die weggooi van kindertjies sou ook 'n bewys wees van droefheid; want ons lees dat al die kinders gebore op die

---

133) Stobaeus, Florileg. tom. 4, 77, p. 178: Quantum vis inopes, filios tollunt tamen; at filias exponunt etiam divites.

134) Gibbon, Decl. and Fall, 2, p. 28.

135) Lecky, Hist. of Europ. Morals, 2, p. 10 onseker of daar 'n wet was teen die weggooi van kinders; Gibbon, Decl. & Fall, 2. p. 28, meen indien daar 'n wet was dan werd dit nie toegepas nie; terwijl Noodt, Jul. Paulus, p. 350 sê: Ego non illud amittendum censeo, quod si inter parentes conveniret de abjiciendo exponendove partu, quia silebant senatus consulta, non videntur parentes ad eum tollendum alendumve superioribus senatus consultis jure cogi potuisse, terwijl Zumpt sê dat daar geen wet daarteen bestaan het nie. S. 68.

136) Suetonius, Divus Claudius: 27, p. 162: Claudiam ex liberto suo Botere conceptam, quamvis ante quintum mensem devortii natam alique coeptam exponi tamen ad matris januam et nudam jussit abjeci.

137) Suetonius, Divus Augustus, 65, p. 66: Julias filiam et neptem omnibus probris contaminatas relegavit. C. et L. in duo viginti mensum spatio amisit ambos; ...Ex nepte Julia post damnationem editum infantem agnosci aliqui vetuit.

sterfdag van [138]) Germanicus, 19 na Kristus, deur hulle ouers weggooi werd as synde 'n ongeluksdag; hoewel die daad van die ouers seker meer smart vir die kleintjies veroorsaak het dan die dood van die prins vir die ouers.

Die lot van sulke weggegooide kinders was allertreurigs in alle opsigte. Hulle het omgekom of deur uitputting of koue; of hulle het 'n hongerdood gesterf; [139]) of erger nog, hulle is verskeur deur voëls en honde en ander diere; of hulle het in die hande geval van mense wreder nog dan diere. Die lyde van eersgenoemdes was pynlik maar kort; die van die laaste wat in die hande van mense geval het was langer en pynliker. Gewoonlik is hulle bemagtig geword deur spekulante wat op die uitkyk was vir sulke verworpe kleintjies. Hierdie het hulle dan grootgebring en tot allerlei verkeerde gebruike gestel. [140]) Was dit jongetjies, dan werd hulle teen wil en dank opgelei tot swaardvegters of slawe gemaak of in huise van ontug gestel; die meisies werd byna uitsluitend vir laasgenoemde doel grootgemaak. Daar het uit die weggegooide kinders 'n vaste handel in kinders ontstaan; dit was die gebruik in Rome dat moeders alle ongewenste suigelinge naar [141]) die Velatrum, die Columna Lactaria e.a. bring, waar hulle dan deur die spekulante opgeneem werd vir hulle eie vuile wins.

[142]) Plinius meld dat Augustus en latere keisers sekere

---

138) Suetonius, Caligula, 5, p. 120: Quo (Germanicus) defunctus est die, lapidata sunt templa, subversae deum arae, lares a quibusdam familiares in publicum abjecti, partus conjugum expositi.

139) Quintilianus, Declamatio 306, p. 598: Rarum igitur est ut expositi vivant. Caducum circa initia animal, homines sumus. Vos ponite ante oculos puerum statim neglectum, qui mori domi expediret, inde nudum corpus, sub coelo, inter feras et volucres.

140) Gibbon, Decl. and Fall, 2. p. 28.

141) Kraus, Real Encyclop. 1, S. 508, A. sub voce Findelkinder.

142) Plinius, 10, 65, p. 221 epistel aan Trajanus klaag by Trajanus oor die uitgebreidheid van die weggooi van kinders in Bithynie en sê dat hy geen bevel hieromtrent vind in die reglemente van vorige keisers: Magna, Domine, et ad totam provinciam pertinens quaestio est de

maatreels geneem het teen die weggooi van kinders [143]) maar wat die maatreels was weet ons nie. Hyself was egter bekommer oor die grote skaal waarop hierdie misdaad gedryf werd in Bithynië waar hy goewerneur was, en hy het van die keiser Trajanus raad gevra hoe om hierteen in te gaan.

[144]) Die keiser het toen aan die hand gegee dat buitenegtelike maar vrygebore kindertjies wat weggegooi is en deur 'n ander opgeneem en grootgebring is nie hierdeur hulle vryheid mag verloor nie; dat dit selfs nie nodig is hulle vryheid terug te koop deur die begane koste vir hulle onderhoud te vergoed nie. Van die kinders van slawe word nie gemeld nie; hulle bly slawe.

Die misdryf wat Plinius besorg gemaak het in Bithynië het ook ongehinder gebloei en gegroei in Rome. [145]) Daar was

---

conditione et alimentis eorum, quos vocant threptous in qua ego, auditis constitutionibus principum, quia nihil inveniebam aut proprium, aut universale, quod ad Bithynos ferretur, consulendum te existimavi quod observari velles. Neque enim putavi, posse me in eo quod auctoritatem tuam posceret, exemplis esse contentum, recitabatur autem apud me edictum, quod dicebatur divi Augusti, ad Annium pertinens; recitatae et epistolae divi Vespasiani ad Lacedaemonios; et divi Titi ad eosdem, dein ad Achaeos; et Domitiani ad Avidium Nigrinum et Arminium Brocchum, proconsules; item ad Lacedaemonios; quae ideo tibi non nisi, quia et parum emendata, et quaedam non certae fidei videbantur, et quia vera et emendata in scriniis tuis esse credebam.

143) Terme et Montfalcon, Hist. des Enf. Trouves, p. 61.

144) Trajanus Plinio, 10, 66: Quaestio ista, quae pertinet ad eos qui liberi nati expositi, deinde sublati a quibusdam, et in servitute educati sunt, saepe tractata est; nec quisquam invenitur in commentariis eorum principum, qui ante me fuerunt quod ad omnes provincias sit constitutum, epistolae sane sunt Domitiani ad Avidium Nigrinum et Armenium Brocchum, quae fortasse debeant observari; sed inter eas provincias de quibus rescripsit, non est Bithynia; et ideo nec assertionem denegandam eis, qui ex eiusmodi caussa in libertatem vindicabuntur, puto neque ipsam libertatem redimendam pretio alimentorum.

145) Noodt, Jul. Paul. p. 351: Ego non illud amittendum censeo, quod si inter parentes convenerit de abjiciendo exponendove partu, quia silebant senatus consulta, non videntur parentes ad eum tollendum alendumve senatus consultis jure cogi potuisse.

geen wette om die vader en moeder te dwing so 'n verworpeling terug te neem en op te voed nie. Dit word ook bewys deur die geval wat [146] Scaevola opnoem: 'n man verstoot sy eerste vrou en neem 'n ander; die eerste vrou kry 'n kindjie, maar uit nyd teen die vader gooi sy die kleintjie weg. [147] Dit neem hierdie regsgeleerde as 'n gewoon geval; hy sê niks van straf op so 'n handelwyse nie, of dat dit 'n misdaad is nie, en [148] Paulus se uitspraak „necare videtur" moet nie geneem word dat die wet die weggooi van 'n kindjie gelykop straf met kindermoord nie, want Paulus [149] onderwerp oortreders aan geen straf, ook nie aan die lex Pomp. de parric. nog aan die lex Cornel. de sicarr. [150] Hy kan dit ook nie, want die wet het sulke misdadigers nog onder parricidii nog onder homicidii gereken. Integendeel, die wet het selfs nog die moord

---

146) Digest, 29, de manumisso testamento, p. 618, Scaevola: Uxorem praegnatem repudiaverat et aliam duxerat; prior enixa filium exposuit; hic sublatus ab alio educatus est nomine patris vocitatus usque; ad vitae tempus patris tam ab eo quam a matre, an vivorum numero esset, ignorabatur; mortuo patre testamentoque eius, quo filius neque heredidatus neque heres institutus sit, recitato filius et a matre et ab avia paterna adgnitus hereditatem patris ab intestato quasi legitimus possidet. Quaesitum est, hi qui testamento libertatem acceperunt utrum liberi an servi sint? Respondit filium quidem nihil praejudicii passum fuisse, si pater eum ignoravit, et ideo, cum in potestate et ignorantis patris esset, testamentum non valere.

147) Noodt, Jul. Paul. p. 352: Nulla criminis materni mentio, nulla accusationis, nulla poenae. Cur ita? Nimirum, quia adhuc licita atque impunita parenti eo tempore erat expositio.

En p. 351 slot: Veel ander aanhalinge kan gegee word uti possem ad demonstrandum, post senatus consulta de quibus dixi, adhuc impunitam atque adeo licitam fuisse infantum et necem et expositionem.

148) Digest. 25, 3, lex 4, p. 330. Paulus: Necare videtur non tantum is qui partum perfocat, sed is qui abjecit et qui alimonia denegat, et is qui publicis locis miseracordia causa exponit, quam ipse non habet.

149) Noodt, Jul. Paul.. p. 356.

150) Noodt, Jul. Paul. p. 361; Regulis juris licitam parentibus esse liberorum expositionem, nam et abjicere et perfocare eos, parentibus licere; hoc tamen nolle parentes nisi nimin impios; scilicet, ne vitam tollant infelici partui.

van pasgebore kinders toegelaat. [151]) Paulus het hier die oog gehad, nie op die juris regulae nie, maar op die juris praecepta, m.aw. hy het gemeen dat die weggooi van 'n kindjie moreel net so afkeurens waard en strafwaardig is as die moord van 'n kind, alleen die wet het nognie daartoe gekom om hierdie twee misdade ewe strafwaardig te reken nie.

Maar in die derde eeu is hierdie misdryf al deur vele afgekeur geword, soos ons soëwe gesien het in die persoon van Paulus.

Die eerste wetgewing in verband met die weggooi van kinders na die reskrip van Trajanus werd gegee deur die keiser Alexander 224 [152]) waarin gesê word dat indien die kind van 'n slawin weggegooi word deur sy moeder, en deur iemand anders opgeneem en opgevoed word, die vader van hierdie kind nie verhinder mag word sy kind terug te eis, op voorwaarde dat hy op billike wys vergoed die koste deur die pleegouers vir sy kind gedaan.

[153]) Ook Diokletianus en Maximinianus het die misbruik erken as wettig en het teen die weggooi van kinders as sulks nie ingegaan nie. Ook hulle het die reg van die vader op 'n vondeling deur 'n ander opgevoed erken op voorwaarde van billike vergoeding. Verdere wetgewing is daar nie tot die tyd van Constantyn.

Die kerkvaders het die weggooi van kindertjies as 'n grote gruwel beskou en het dan ook nie passief daarteenoor ge-

---

151) Noodt, Jul. Paul. p. 361.

152) Justin. Cod. 8, 51, p. 361: De infantibus expositis, Imp. Alexander Claudio: Si invito vel ignorante te partus ancillae vel adscriptitiae tuae expositus est, repetere eum non prohiberis. Sed restitutio eius si non a fure vindicaveris, ita fiet ut, si qua in alendo eo vel forte ad discendum artificium juste consumpta fuerint, restitueris. 224.

153) Justin. Cod. 5, 4, 16, p. 196, Diocletianus et Maximinianus Rhodoni: Patrem qui filiam exposuit, at nunc adultam sumptibus et labore tuo factam matrimonio conjungi filio desiderantis favere voto convenit. Qui si renitatur, alimentorum solutioni in hoc solummodo casu parere debet.

staan nie. 153a) Wat vir mense is dit wat hulle eie vlees en bloed, onnosele sieltjies, so koelbloedig vir honde, wilde diere en voëls kan voorwerp om deur hulle verskeur te word? 154) Mense wat te lui, te gemaksugtig en te weelderig is om eie kinders groot te bring, hoewel hulle volop tyd en geld het om te bestee aan skoothondjies en bontgekleurde papegaaie en manke grappemakers. 155) Sulke mense het geen reg om te trou en kinders ter wereld te bring nie; hulle is slegter selfs dan diere, daar die tog sorg vir hulle jong totdat hulle groot genoeg is om op eie bene te staan; en 'n kind is tog hoër, beter

---

153a) Minuc. Felix, Octavius, 31, p. 55: Illum jam convenire velim, qui initiari nos dicit aut credit de caede infantis et sanguine. Putas posse fieri ut tam molle tam parvulum corpus fata volucrum capiat? ut quisquam illum rudem sanguinem novelli et vixdum hominis caedat, fundat, exhauriat? Nemo hoc potest credere nisi qui possit audire. Vos enim video procreatos filios nunc feris et avibus exponere, nunc adstrangulatos misero mortis genere elidere.

154) Clemens Alex. Paidagog. lib. 3, 4, tom. 1, p. 270: Stahlin. tom. 1, p. 253: Istae vero effoeminatorum virorum delectantur congressibus; intro autem confluunt cinaedorum turbae lingua effraenatae, corpore pariter atque oratione impurae ad ministeria impudica viriles, adulterio deservientes impudice ridentes.... et rident quidem Thersiten audiunt; ipsae vero Thersitas maximi precii ementes, non de conjugibus, sed de illis se jactant; et modestam quidem viduam, Melitaeo catello longe praestantiorem, despiciunt.... Puerum autem orphanum non admittunt, quae psittacos et charadrios enutriunt; sed filios quidem domi natos exponunt, gallinarum autem pullos excipiunt, et quae sunt expertia rationis iis, quae ratione sunt praedita, praeferunt.

155) Clemens Alex, Stromat. lib. 2, 18, p. 477, Stah: tom 2, p. 163: Erubescant ergo Graeci et si quis est alius Legem (van Moses) insectari; cum ea quidem vel in bestias benigna sit, illi autem etiam hominum foetus exponunt quanquam longe ante et prophetice eorum feritatem Lex per hoc praeceptum excinderet. Si enim foetus bestiarum a matre separari prohibet ante lactis effusionem, multo magis in hominibus crudeli et immani menti praeparat remidium, ut etsi naturam, disciplinam certe non negligant. Hoedis enim et agnis eis impleri permissum est, et aliqua quidem fortasse excusatio ei, qui foetum a matre separat: infantis autem expositionis quaenam causa fuerit? Ab initio enim oportebat non uxorem ducere ei, qui non cupiebat procreare liberos, potius quam per voluptatis intemperantiam filii fieri homicidam.

dan die jong van 'n bok of skaap; [156] want van hulle word gesê dat hulle engele steeds voor die aangesig van God staan om hulle te versorg. [157] Maar in hulle lafheid en luiheid laat die heidene hulle kleintjies op straat, langs die weg, op die plein, in die bos in die hoop dat miskien die een of ander barmhartige voorbyganger hom oor so 'n ongelukkige sal ontferm en hom naar huis neem.

En hierdie ywerige pleitbesorgers het ook steeds gewys op die skade en skande wat veroorsaak word aan die kleine verworpelinge en die skande wat die hardvogtige ouers en die volk as geheel hierdeur aankleef.

[158] Die heidene meen dat dit nogal prysenswaardig van hulle is en 'n teken van godsvrug as hulle in stede van die kinderjties maar direk te vermoor hulle weggooi; [159] 'n falsa pietas verhinder hulle skielik om hulle hande met bloed van die kleintjies te besmet, [159] maar die kinders so weggooi is 'n allergrootste gruwel 'n maxima impietas in die oog van God en kan Hom geensins behaag.

[160] Want wat is die lot van die ongelukkiges? Hulle sterf

---

156) Clemens Alex. Stromat. lib. 5, 14, tom. 2, 701, Stah. tom. 2, p. 386: Idem quos ex Scriptura habemus parvulorum ac minimorum angelos qui Deum ipsum videant et diligentem illam vigilemque curam, quae a praesidibus ac tutelaribus angelis in nos derivatur.

157) Tertullianus, Apolog. 9, tom. 1, p. 151: In primis filios exponitis suscipiendos ab aliqua praetereunte misercordia extranea vel adoptandos melioribus parentibus emancipatis.

158) Lactantius, Divin. Institut. lib. 5, 9, tom. 1, p. 427: Non enim de nostro sed ex illorum numero semper existunt qui.... uxores necent, ut dotes earum lucrentur, aut maritos ut adulteris nubant, qui natos ex se pueros aut strangulant aut si nimium pii fuerint, exponant, qui libidines incestas nec a filia nec sorore nec matre nec sacerdote contineant.

159) Lactantius, Divina institut. lib. 6, 20, tom. 1, p. 558: Ergo ne illud quidem concedi aliquis existimet, ut recentes natos liceat oblidere, quae vel maxima impietas est. Ad vitam enim Deus inspirat animas, non ad mortem. Verum homines, ne quod sit facinus quo manus suas non polluant, rudibus adhuc et simplicibus animis abnegant lucem non a se datam.

160) Tertullian, Apolog. 9, tom. 1, p. 143: Siquidem et de genere

deur kou of deur honger of word deur honde en wilde diere en voëls verskeur, 'n wredere dood dan om maar direk van kant gemaak te word deur middel van mes of water. En so hulle hierdie wrede dood ontkom, dan word hulle gespaar vir 'n wredere lewe met onnoemelike gruwelhede. 161) Hulle word verkoop of verhuur aan huise van ontug, wat heel waarskynlik deur die vaders, broers en ander naverwante van die ongelukkige meisies besoek word. Oor die skande en die gemeenheid hiervan moet ons liewer swyg.

---

necis differt, utique crudelius in aqua spiritum extorquetis aut frigori aut fami, et canibus exponitis: ferro enim mori aetas quojue major optaverit.

161) Minuc. Felix, Octav. 31, p. 55. Merito igitur incestum penes vos saepe deprehenditur, semper admittitur. Etiam nescientes, miseri, potestis in illicita proruere: dum venerem promisce spargitis, dum passim liberos seritis, dum etiam domi natos alienae miseracordiae frequentur exponitis, necesse est vos vestras incurrere in filias, in sorores. Sic incesti copulam nectitis, etiam cum conscientiam non habetis.

Tertullian, ad Nationes, 1, 16, tom. 1, p. 338: Respicite igitur luxuriam inter errores ut ventos fluctuantem si desunt populi quos ad hoc sceleris incursent lata vada et aspera erroris. Inprimis cum infantes vestros alienae miseracordiae exponitis aut in adoptionem melioribus parentibus obliviscimini, quanta materia incesti sumministratur, quanta occasio casibus aperitur? Plane ex aliqua disciplina severiores aut certo respectu eiusmodi eventum a libidine temperatis quocunque loco, domi aut peregre, ut non dispersio seminum et saltus ubique luxuriae nescientibus filios edat, quos aut ipsi postmodum parentes aut alii filii incursent, quando etiam aetatum moderatio libidine exclusa sit. Quotcunque adulteria, quotcunque stupra, quotcunque publicatae libidinis errores, sive stativo vel ambulatorio titulo, tot sanguinis mixtiones, tot compagines generis, tot inde traduces ad incestum, en eweëens Apolog. 9, p. 151.

Justin Martyr, Apolog. 1, 27, tom. 1, p. 195: Nos autem, ne quem vexemus aut quidquam impie faciamus, pueros etiam recens natos exponere hominum improborum esse didicimus; primum quidem, quia hos fere omnes videmus ad stupra non puellas solum, sed etiam masculos produci, et quemadmodum narrantur antiqui greges boum vel caprarum vel ovium vel equorum pascentium aluisse, ita nunc et liberos ad turpes dumtaxat usus ali, ac feminarum pariter et androgynorum et nefanda patrantium turba ad hoc piaculum apud omnes gentes prostat. Sunt qui liberos etiam suos et uxores prostituant.

162) Ander weer word deur hulle pleegouders op die wreedste wyse vermink aan arms of nek of bene of rug of die oë uitgegraaf, en dit alles om te voorkom dat hulle ouers hulle sal erken, en opdat hulle dan rondgaande die meelye van ander mense verwek, en also deur bedel grote winste vir hulle gewetenlose eienaars insamel. As die heidene as Seneka die retor selfs die gruwele aan die weggooi van kinders verbonde nie kan verswyg (al is dit ook maar in 'n opgeskroefde model pleitrede voor die hof) geen wonder dan dat die kristen skrywers nie kon en wou swyg nie, maar met woord en daad gesoek het die euwel teen te gaan, die gruwelikheid waarvan die heidene wel erken het maar waarteenoor hulle magteloos gestaan het.

Lactantius het heelwat invloed op Konstantyn in hierdie saak uitgeoefen maar hy was 'n kristelike sedeleraar en geen wetgewer nie, en kon dus nie soveel goed stig as wat hy graag wou.

163) Constantyn het in 329 'n bevel aan sy goewerneurs uit-

---

162) Seneka Retor, Controvers. lib. 5, 33, Troplong, p. 58: Debilitans expositos: Thema: Quidam expositio debilitabat et debilitatos mendicare cogebat, ac mercedem exigebat ab eis.

Porcii Latronis: Aestimate, quale sit scelus istius, quo factum est ne laesi patres liberos suos aut agnoscant, aut recipiant.

....Efficit scelestus iste, ut novo more nihil esset miserius exponitis, quam tolli; parentibus, quam agnoscere.

Cassii Severi: Huic caeci innitentes baculis vagantur, huic trunca brachia circumferentur, huic convulsi pedum articuli sunt et torti tali; huic elisa crura, illius inviolatis pedibus cruribusque, femina contudit; aliter in quemque saeviens ossifragus iste, alterius brachia amputat, alterius enervat; alium distorquet, alium delumbat; alterius diminutas scapulas in deforme tuber extundit, et risum in crudelitate captat. Produc; agedum, familiam, semivivam, tremulam, debilem, caecam, mancam, famelicam.

Vibii Galli: Intuemini debilia infelicium, membra, nescio qua tabe consumpta: illi praecisas manus, illi erutos oculos, illi protactos pedes. Quid exhorrescitis? sic iste miseretur. Tot membra franguntur, ut unum ventrem impleant; et, o novum monstrum, integer alitur, debiles alunt.

163) Gothof. Theodosius codex, 5, 7, 1, p. 487: Paratitlon: Expositi sunt pueri, puellae sive servi sive liberi, projecti de domo, quos pater vel

gevaardig dat vondelinge nie weer mag terug geeis word deur hulle ouers, nadat hulle deur iemand anders opgeneem en grootgebring is nie. [164] Hy wou die kind verlos van die vadermag of van die mag van die eigenaar wat willens en wetens so 'n groot onreg kon doen teenoor die kind. Die kind bly dus besit as vrye of as slaaf van sy pleegouers. Skynbaar is dit 'n agteruitgang naas die wette van Alexander nota 152 en Diokletianus en Maximinianus nota 153, maar juis hierin het Konstantyn sy meedoë getoon, want deur die wette van Alexander en Diokletianus was die pleegouërs van vondelinge steeds in onsekerheid omtrent hulle reg oor hulle pleegkinders; die gevolg was dat al weiniger mense dit gewaag het vondelinge op te neem en op te voed [165] en dus werd die meeste weggegooide kinders maar aan hulle lot oorgelaat, en het so op die straat of op die veld omgekom. [166] Die wet van Konstantyn het dus net soos die wette van die heidense keisers die weggooi van die kind erken en het dit ongestraf gelaat, en ons het getuie van heidense skrywers uit sy tyd dat die misbruik nog van geweldige omvang was b.n. in die geskrifte van [167] Jul. Firmicus Maternus, wat seer dikwels

---

dominus recens natos domo abjecit quique adeo quodammodo ad mortem expositi sunt, etc.

Imper. Constantin. ad Ablavium: Quicunque puerum vel puellam, projectam de domo, patris vel domini voluntate scientiaque collegerit ac suis alimentis ad robur provexerit, eundem retineat, sub eodem statu quem apud se recollectum voluerit agitare, hoc est, sive filium sive servum eum esse maluerit; omni repetitionis inquietudine penitus submovenda, eorum qui servos aut liberos scientes propria voluntate domo recens natos abjecerint. anno 331.

164) Gothof. Cod. Theod. 5, 7, 1, tom. 1, p. 488: Patriae denique potestatis jus hoc facto adimi voluit Constantinus, non minus quam dominii jus, si sciente aut volente patre filius expositus fuerit.

165) Quintilianus, Declamatio 306, p. 597: Rarum igitur est ut expositi vivant.

166) Noodt, Jul. Paul. cap. 5, opskriff p. 353: Etiam sub christianis imperatoribus et nominatim sub Constantino fuisse licitam impunitamque infantum expositionem.

167) Jul. Firm. Maternus, Matheseos lib. 7, p. 2: Is qui natus fuerit exponeretur. en so twaalf maal.

spreek van kindertjies wat weggegooi word in die water, in die see, of om deur honde verskeur te word, of om van honger om te kom.

168) Die eerste wetgewer wat hierdie misdryf vetustum malum et praevalidum, Noodt p. 335, met alle krag aangetas het was Valentinianus in 374. 169) Hy het dit as 'n misdryf beskou gelykstaande met homicidium; indien iemand 'n kindje in 'n rivier, bos of ander verlate plek weggooi om hom deur kou, water, honger of verskeurende diere te laat omkom 170) wyl hy plan had om hom te vermoor, hy word gestraf deur die 168) lex Corn. de sicarr. of deur die lex Pompeia de parric. 171) want hierop sien die constituta animadversio; hoewel ander geleerdes dit gesoek het in strawwe bepaal deur ander wette. Ook sal iemand wat so min denk van die kinderlewe om 'n kindjie koelbloedig weg te gooi, alle regte op die verworpeling verbeur.

Dog die toepassing van hierdie wet het blykbaar nie veel

---

p. 3. Is qui natus fuerit aut exponeretur aut statif ut natus fuerit interibit.... expositi quidem a canibus laniabuntur. ....ii qui nati fuerint aut in mari aut in fluvio projecti statim interibunt.... paucis diebus nutriti tandem projicientur.... is qui natus fuerit nulla vitae tempora possidebit.... expositus a canibus consumetur.... is qui natus fuerit expositus et a canibus laceratus extinguetur, en veel ander gevalle. Ook p. 4 onder meer: aut mortui nascentur aut nati a canibus lacerabuntur.... expositus natus ab alio collectus nutrietur; expositi nutriuntur laqueis servilibus implicati, so ook p. 5, 6, 8, 10, 14, is qui natus fuerit, non nutrietur, of exponeretur, dikwels.

168) Noodt, Jul. Paul. cap. 6, opskrif, p. 355: Primos infantum expositionem prohibuisse impp. Valentin. Valens et Gratianus, lex 2, Cod. de infantis expositis.

169) Cod. Just. 9, 8, 51, 2, p. 361: Impp. Valentinianus, Valens et Gratianus ad Probum: Unusquisque subolem suam nutriat quod si exponendam putaverit animadversioni quae constituta est subjacebit. Sed nec domini nec patronis repetendi aditum relinquimus si ab ipsis expositos quoddammado ad mortem voluntas miseracordiae amica collegerit; nec enim dicere suum poterit, quem pereuntem contempsit. anno 374.

170) Noodt, p. 355 verwys naar lex 15 Corn. de sicarr. Ulpianus, Dig. p. 802: Nihil interest occidat quis an caussam mortis praebeat.

171) Noodt, p. 355.

goeds tot stand gebring nie, kon in elk geval die kwaad nie uitroei nie, want ook Honorius en Theodosius 412 het [172]) verorden dat wie so 'n verworpe kindjie opneem uit barmhartigheid dit as sy eie mag beskou; die vader had geen reg meer daarop; dog die pleegouer moet sy reg deur die plaatselike biskop laat bekragtig; dit deels met die oog op die geestelike en liggamelike versorging van die vondeling, wat heurdier onder die toesig van die kerk kom, waardeur sy lewe en veiligheid verseker is; deels om die laster van kinderroof te voorkom. Die straf deur Valentinianus gedreig werd nie altoos toegepas nie.

Dog hierby het dit nie gebly nie. Die gees van die kerk, wat die gees van Kristus, die gees van liefde moet voorstel, sou in die wette haar invloed laat geld, en in 529 [173]) het Justi-

---

172) Cod. Theod. Gothofredi, 5, 7, 2, tom. 1, p. 488: Impp. Honorius et Theodosius Militio: Nullum dominis vel patronis repetendi aditum relinquimus, si expositos quodammodo ad mortem voluntas miseracordiae amica collegerit: nec enim dicere suum poterit, quem pereuntem contempsit: si modo testes episcopalis subscriptio fuerit subsecuta, de qua nulla penitus ad securitatem possit esse cunctatio. 412.

173) Just. Cod. 8, 51, 3, p. 361. Imp. Justinianus Demostheni: Sancimus nemini licere, sive ab ingenuis genitoribus puer parvulus procreatus sive a libertina progenie sive servilii condicione maculatus expositus sit, eum puerum in suum dominium vindicare sive nomine dominii vel adscriptitiae sive colonariae condicionis: sed neque his, qui eos nutriendos sustulerunt, licentiam concedi penitus (cum quadam distinctione) eos tollere et educationem eorum procurare, sive masculi sint sive feminae, ut eos vel loco libertorum vel loco servorum aut colonorum aut adscripticiorum habeant. 1) Sed nullo discrimine habito hi, qui ab huiusmodi hominibus educati sunt, liberi et ingenui appareant et sibi adquirant et in posteritatem suam vel extraneos heredes omnia quae habuerint, quomodo voluerint, transmittant, nulla macula vel servitutis vel adscripticiae aut colonariae condicionis imbuti: nec quasi patronatus jura in rebus eorum his qui eos susceperunt vel susceperint praetendere concedi, sed in omnem terram, quae romanae dicioni supposita est, haec obtinere. Neque enim oportet eos, qui ab initio infantes abegerunt et mortis forte spem circa eos habuerunt, incertos constitutos, si qui eos susceperunt, hos iterum ad se revocare conari et servili necessitati subjugare; neque hi qui eos pietatis ratione suadente sustulerunt, ferendi sunt denuo suam mutantes sen-

nianus aan Demothenes bevel gegee dat nie alleen sal die vader wat sy kind te vondeling lê alle regte daarop verloor nie, maar dat sulke wat so 'n kindjie opneem dit mag doen, nie uit sug tot vuil gewin, b.v. om so 'n kindjie op te voed tot slaaf of om hom later te verkoop of mishandel nie, maar enkel uit die begeerte om goed te doen en aangedrewe deur sy menselikheidsgevoel en liefde. Hierdie wet het gegeld vir alle dele van sy ryk.

174) Daar was egter in die Ooste baie misbruike ontstaan uit die te vondeling lê van kinders. 174a) Die kerk het haar intussen flink beywer om sulke verworpene byeen te samel en op eie onkoste op te voed; of ook die ongewenste kleintjies werd voor die kerk neer gelê om dan daar deur die diakonesse en maagde opgeneem en opgevoed te word; maar later as die kinders tamelik groot was, dan kom die vroëre eienaars of ouers om hulle op te eis van die kerk en hulle tot slawe te maak of te verkoop; hierteen het Justinianus streng op getree en in 541 het hy 174) die algehele vryheid

---

tentiam et in servitutem eos retrahentes, licet ab initio huiusmodi cogitationem habentes ad hoc prosiluerint, ne videantur quasi mercimonio contracto ita pietatis officium gerere. Haec conservantibus tam viris clarissimis praesidibus provinciarum quam viris religiosissimis episcopis, nec non officiis praesidalibus et patribus et defensoribus civitatum et omni civili auxilio. anno 529.

174) Novellae Justin. 153, p. 728, August, Justinian. praefecto Illyrici: Praefatio: Crimen a sensu humano alienum, et quod ne de barbaris quidem ullis referri fidem habet, Andreas Deo carissimus presbyter.... sanctissimae Thessalonicensium ecclesiae nobis nuntiavit, esse qui infantes ex utero prodeuntes statim abjiciant et in sanctis ecclesiis eos relinquant, deinde eosdem postquam a piis hominibus educationem et alimenta impetrarint, vindicent, et servos suos esse pronuntient atque cupiant suae crudelitati hoc addere, ut quos in ipsis vitae primordiis forti tradiderint, eos adultos privent libertate. Quoniam igitur eiusmodi indignitas multa simul complectitur crimina, caedem et calumniam et quaecunque quis in eiusmodi facinore facile recensuerit, oportebat eos qui haec talia commiterent, vindictam ex legibus statutam non effugere, sed quo ceteri moderatiores fierent, extremis poenis subici, quippe qui per imprudentiam actionis sua ipsi crimina deferrent. Quod quidem in posterum custodiri

van sulke kleintjies uitgespreek; in alle opsigte sou hulle voortaan vry wees van vadermag of eienaars regte en geweld. Wie hierdie wet soek te oortree of die oortreding soek te bevorder sou 'n sware geldstraf opgelê word.

Ook het die kerk in haar konsielies nie onpartydig gestaan teenoor die weggooi van kinders nie. 175) Die kerkvaders op

---

jubemus. Quoscunjue igitur eum in modum in ecclesias vel vicis vel aliis locis abjectos esseprobatum fuerit, eos omnibus modis liberos esse jubemus, etiamsi actori certa aliqua probatio suppetat, qua eiusmodi personam ad suum dominium pertinere ostendat. Nam si legibus nostris praeceptum est ut servi aegrotantes a dominis neglecti et quasi desperata eorum valetudine a possessionibus curatione digni non habiti omnino in libertatem eripiantur, quo tandem modo eos qui in ipso vitae principio aliorum hominum pietati relicti atque ab eis enutriti sunt in injustam servitutem trahi patiemur? Verum his et sanctissimum civitatis Thessalonicensis archiepiscopum et sanctam Dei ecclesiam ab ipso constitutam et gloriam tuam opem ferre et libertatem vindicare iis sancimus: neve poenas ex legibus nostris statutas effugiant, qui haec agunt, utpote qui omni humanitate et crudelitate referti sint, quae omni homicidio tanto peior est quanto miserioribus eum inferunt, Epilogus: quae igitur nobis placuerunt et per hanc sacram formam declarantur gloria tua et qui pro tempore eundem magistratum suscepturus est et officium vobis obtemperans ad opus effectumque adducere atque custodire studeat. Etenim poena quinque librarum auri imminebit iis qui haec violare temptent aut violare patiantur. 541.

Die misbruik om kindertjies aan die kerk te gee of in kloosters te stel enkel om ontsla te wees van hulle te versorg, en later as hulle groot is en kan werk weer terug te eis, het ook elders in die kerk geheers, en is verbode deur die 6de en 7de canon van die sinode van Salz 804, Hefele, tom. 3, p. 746.

174a) Augustinus, tom. 2, pars 1, epist. 98. Bonifacio episcopo p. 398. Illud autem nolo te fallat, ut existimes renatus vinculum ex Adam tractum, aliter non posse disrumpi, nisi parvuli ad percipiendum Christi gratiam a parentibus offerantur. ....Et nonnunquam mortus parentibus suis parvuli baptizantur, ab eis oblati, qui illis huiusmodi miseracordiam praebere potuerunt. Aliquando etiam quos crudeliter parentes exposuerunt nutriendos a quibuslibet, nonnunquam a sacris virginibus colliguntur, et ab eis offeruntur ad baptismum.

175) I. Concil. Vasense, 442, Hard, tom. 1, p. 1790, can. 9: De expositis quia conclamata ab omnibus quaerela processit, eos non miseracordiae jam, sed canibus exponi, quos colligere calumniarum metu, quamvis inflexis praeceptis miseracordiae mens humana detrectet; id servan-

die konsielie van Vaison het geklaag oor die baie gevalle van ongevoeligheid van die kant van ouers, dat hulle hulle pasgeborene so sonder erg die honde voorgooi; wel was daar goedhartige kristelike mense wat hulle oor sulke ongelukkige kinders graag wou ontferm, maar dit tog nie gedaan het nie uitvrees voor lasterpraatjes, n.l. as sou hulle [176] die kindjie gesteel het of die vondelinge opneem om hulle op te voed vir slawe of diensknegte. Die vaders wys op die regte gegee aan pleegouers deur die [177] wette van Honorius en Theodosius 412 nota 172, en moedig die opname van vondelinge aan. As iemand 'n weggegooide kindjie gevind het, dan kon hy dit of heeltemaal aan die kerk gee of dit tydelik die kerk toevertrou. In die kerk sou dan afgekondig word die vonds van die kleintjie; word hy dan nie deur sy ouers of eienaar binne tien dae opgeeis nie, dan had die barmhartige vinder volle reg op hom om hom as sy eie kind te beskou. [176] Die valse beskuldigers van kinderdiefstal sal as moordenaars deur die kerk gestraf word. [178] Die sinode van Agde 506 het haar by die besluit van Vaison gehou. [179] Ook te Arles, tweede van die naam, 452, het die vaders dieselfde regte aan die collector toegeken

---

dum visum est, ut secundum statuta fidelissimorum piisimorum augustissimorum principum (n.l. Honorius en Theodosius nota 172, Hefele. 2. 298) quisquis expositum colligit, ecclesiam contestetur, contestationem colligat; nihilominus de altario dominico die minister annuntiet, ut sciat ecclesia expositum esse collectum; ut infra dies decem ab expositionis die expositum recipiat, si quis se comprobaverit agnovisse: collectori pro ipsorum decem dierum miseracordia, prout maluerit, aut ad praesens ab homine, aut in perputuum cum Deo gratia persolvenda.

176) Ibid. canon 10: Sane si quis post hanc diligentissimam sanctionem expositorum pro ordine collectorum repetitor, vel calumniator exstiterit, ut homicida ecclesiastica destrictione feriatur.

177) Hefele, 2. S. 298.

178) Concil. Agathense, 506. can. 24, Hard. tom. 2, p. 999: De expositis id observandum quod jamdudum synodus sancta constituit. Op die marginaal word verwys naar concil. Vasense, can. 9.

179) Concil Arelatense, 2, 452, Hard. tom. 2, p. 777 can. 51: Si expositos ante ecclesiam uniuscumque fuerit miseratione collectus contestationis ponat epistolam; et si is qui collectus est intra decem dies

wat uit barmhartigheid gedrewe is en dieselfde straf van moord deur die kerk gedreig teen valse beskuldigers. 180) Bonifacius het eweeens dieselfde regte toegeken aan die opnemer nadat na die afkondiging in die kerk deur die diaken die kind binne tien dae niet teruggevra word nie.

Die leiding deur die kerk gegee is getrou gevolg deur die barbaarse oornemers van die romeinse wet.

181) Die Wesgotiese wet het verorden dat wie 'n vondeling uit barmhartigheid opneem met medewete van die vader of eienaar daarvan, alle reg het op die kindjie, indien n.l. die kerk die besit deur genoemde collector goedkeur. 182) 'n Latere wet het voorgeskryf dat ingeval die ouers van die kindjie ontdek is, hulle die kindjie moet terug koop of 'n slaaf in sy plek gee; versuim hulle een van beide te doen dan sal hulle hierdie liefdeloosheid met lewenslange verbanning boet.

183) Volgens 'n ou wet, as 'n kindjie sonder wete van sy

---

quaesitus agnitusque non fuerit, securus habeat qui colligit. Sane qui post praedictum tempus calumniator exstiterit, ut homicida, ecclesiastica districtione damnabitur, sicut patrum sanxit auctoritas.

180) Synod. Statut. van Bonifacius, Hefele, tom. 3, p. 581, can. 1.

181) Lex Wisigoth. Roman. p. 146. Epitom. Aegii: Qui expositum puerum vel puellam sciente domino vel patrono miseracordiae causa collegerit, in eius dominio permanebit, si tamen contestationi de collectione eius episcopi clericique subscripserint.

182) Lex Wisigoth. lib. 4, tit. 4, De expositis infantibus, p. 87: lex 1: Si quis puerum aut puellam ubicunque expositum miseracordiae comtemplatione collegerit, ac nutritus infans a parentibus postmodum fuerit agnitus; si ingenuorum filius esse dinoscitur, aut servum vicarium reddant aut precium. Quod si facere fortasse neglexerint, a judice territorii de proprietate parentum expositus redimatur et parentes huius impietatis auctores exilio perpetuo relegentur. Si vero non habuerint unde filium redimere possint, pro infantulo serviat, qui projecit et in libertate maneat propria, quem servavit pietas aliena. Hoc vero facinus cum ubicunque commissum, judicibus et accusare liceat et dampnare.

183) Leg. Wisigoth. lib. 4, tit. 4, 2, (antiqua): Si servus vel ancilla consciis vel nesciis dominis projicere videantur infantem. Si servus vel ancilla, in fraudem fortasse dominorum infantem exposuerint et ipsis

vader deur 'n slaaf weggegooi en deur 'n ander persoon opgeneem en grootgemaak word, indien die vader so 'n kind wil terug hê, moet hy bewys dat die kind weggegooi was sonder sy medewete, en 'n derde van die onkoste aan die kind bestee betaal; was dit egter geskied met sy toestemming, dan moes hy al die onkoste vergoed. 184) 'n Ander ou wet het gesê dat in geval 'n vader sy vondelingkind wou terug hê, hy één solidus moes betaal vir elk jaar wat die kind versorg werd tot die ouderdom van tien jaar; alles daarbo is nie nodig te betaal nie, want dan sou die kind self deur sy arbeid sy pleegvader vir sy onderhoud betaal het. Weier die vader genoemde vergoeding te doen, dan bly die kind permanent in die mag van sy pleegouer.

185) Rogerus koning van Sisielië (i.e. Sisielië en Suid Italië) het strenge wette gemaak, waardeur hy gelas dat vroue wat hulle dogters gebruik om deur ontug wins te verdien, of hulle dogtertjies laat opvoed daartoe, gestraf sal word deur van hulle neus beroof te word.

186) Hierdie wet het 'n latere vors Frederik toegepas op

---

insciis infantem projecerint; infans cum fuerit nutritus tertiam partem pretii nutritor accipiat; ita ut juret aut probet dominus, se quod servi sui infantem exposuerint, ignorasse. Si vero consciis dominis infans probatur fuisse jactatus, in eius qui nutrivit potestate permaneat.

184) Ibid. tit. 4, 3 (antiqua). Qui a parentibus infantulum acceperit nutriendum, quantum mercedis pro nutrione accipiat praemium. Si quis a parentibus infantulum acceperit nutriendum, usque ad decem annos, per singulos annos singulos solidos pretii pro nutrito infante percipiat. Si vero decimum annum aetatis excesserit, nihil postea mercedis addatur, quia ipse nutritus est, mercedem suam suo potest compensare servitio. Quod si hanc summam, qui repetit, dare noluerit, mancipium in nutrientis potestate permaneat.

185) Constit. Siculorum, lib. 3, tit. 48, p. 818. De matribus suas filias exponentibus. Rex Rogerus: Matres virgines filias prostituentes et maritalia foedera fugientes ut lenas ipsas prosequimur et nasus eis similiter abscindatur. Castitatem enim suorum viscerum vendere inhumanum est et crudele. Quod si filia seipsum prostituerit et mater solummodo consentit, judicis arbitrio relinquatur.

186) Constit. Siculor. lib. 3. tit. 52, p. 819, de lenonibus, Imp. Fredericus.

vroue wat hulle kuisheid verkoop [187]) hoewel deur die bewys van armoede en gebrek die beskuldigde mag afding van hierdie vreselike straf.

[188]) Ook Karel die Grote het die besluit van Vaison nota 175, in hierdie saak in sy wette opgeneem in byna dieselfde woorde, waardeur hy die collector na afkondiging van die vonds en die versuim van toeeigening deur vader of eienaar, alle reg toeken op die vondeling, maar altoos met goedkeuring van die kerk.

---

187) Constit. Siculor. lib. 3. tit. 53. p. 819, De poena matris filiam publice prostituentis, Imp. Fredericus.

188) Carolin. Capitularia, lib. 6, lex 144, p. 157: De expositis infantibus ac collectione eorum. Si expositus ante ecclesiam cuiuscunque fuerit miseratione collectus, contestationis ponat epistolam. Et si is qui collectus est intra decem dies quaesitus agnitusque non fuerit, securus habeat qui collegit. Sane qui post praedictum tempus eius calumniator exstiterit, ut homicida ecclesiastica districtione damnabitur sicut patrum sanxit auctoritas.

HOOFSTUK IV.

Die beskerming van die kind teen verkoop.

189) Plutarchus vertel, soos reeds gewys is, dat in Griekeland, waar ouers deur hulle skuldeisers gedruk word, geen wet hulle verhinder om hulle kinders te verkoop nie; en hy sê dat weer 190) ander, en veral die arme, weier om hulle kleintjies op te voed uit vrees dat die kinders as hulle groot word die slawe van ander sal wees. 191) Solon sou die verkoop van susters en dogters verbie het behalwe waar hulle skuldig was aan onkuisheid.

192) Ook in Thebe het die regering om die moord van kindertjies weëns armoede te voorkom, aanbeveel om hulle te verkoop.

193) Van die mag aan die vader in Rome deur Romulus toegeken het ons ook al melding gemaak, 'n mag wat die kind

---

189) Plutarch, Vita Solonis, 13, 6, tom. 1, p. 101: Multi suos liberos vendere nulla lege obstante aut ob inhumanitatem foeneratorum ab urbe profugere cogebantur.

190) Plutarch, De amore prolis, Script. Moral, 1, p. 602: Pauperes enim non alunt liberos, metuentes ne juste deterius educati, serviles et rudes culturae omniumque bonorum inopes fiant.

191) Plutarch, Vita Solonis, 23, tom. 1, p. 108: Filias vendere sororesque prohibuit nisi quae in stupro deprehendere essent.

192) Aelianus, Var. Histor. lib 2, cap. 7, tom. 1, p. 64: Lex haec Thebanorum rectissime et humanissime posita est, ne cui Thebano liceat infantem exponere, capitas supplicio constituto, verum id extrema pauperitate pater laboret, sive mas sit sive femina infans; jubet lex eum statim a materno partu ad magistratum cum ipsis fasciis deferre; qui acceptum alicui tradat levissimo pretio, cum quo pacta et condiciones intercedunt, bona fide infantem alat, adultumque servi vel ancillae loco habeat, sic ut pro educationis mercede operas eius percipiat.

193) Notas 58, 61, 65, 66, 67.

tot 'n slaaf en erger maak in die hand van sy vader. [194]) Onder ander by die mag van lewe en dood het die vader ook reg gehad om sy kind te verkoop en dit tot driemaal toe. Hy kon hom die eerste keer verkoop en as die seun dan sy vryheid verwerf het uit dit mag van sy nuwe heer, dan had die vader reg om weer gehoorsaamheid en onderdanigheid aan sy vaderlik gesag van sy seun te eis en hom 'n tweede keer te verkoop; slaag die seun daarin om deur vlyt en oppassing sy vryheid weer te verkry, dan had die vader volgens wet die reg weer gehoorsaamheid van sy seun te vorder en hom 'n derde keer te verkoop as slaaf; en eers na die derde verkoop verloor hy alle reg op sy kind. [194]) Hierdie reg het die vader bly besit deur die eeue heen en hy het dit ook ter dege toegepas. Die handel in eie kinders of in die van ander mense het dan ook 'n groot deel gevorm van die slawehandel van daardie tyd.

Dog latere heidense keisers het weldra begin ingryp en het probeer die kind in beskerming te neem. So het [195]) Antoninus beveel dat as 'n vrye moeder, nie 'n slawin nie, bevrug word en later as slaaf in die myne werk, haar kind so in slawerny gebore nie slaaf sal wees maar vrye. Dieselfde [196]) keiser het teen die verkoop van vrygebore kinders op-

---

194) 12 Tabulae, Voigt, 1, p. 708: Si paterfamilias ter filium venum duit, a patre filius liber esto.

Girard, Textes, Gaius, 1, 132, p. 243: 12 Tabularum tantum in persona filii de tribus mancipationibus loquitur his verbis: Si paterfamilias ter filium venum duit, a patre filius liber esto. Sie ook Gaius, 4, 79, Girard p. 337 en Ulpian, 10. 1, Girard, p. 467.

195) Cod. Justin. de poenis, 9, 47, 4, p. 391, Antoninus: Si ante conceptus est puer, de quo libellos dedisti quam mater eius in metallum daretur, natus condicionis eius est, cuius ante condemnationem mater eius fuit.

196) Cod. Just. de liber. causa 7, 16, 1, p. 301: Antoninus Saturninae: Rem quidem illicitam et inhonestam admisisse confiteris, quia proponis filios ingenuos a te venundatos, sed quia factum tuum filios obesse non debet, adi competentem judicem, si vis, ut causa agatur secundum ordinem juris; anno 210. en Digest. 20, 3, 5, Quae res pignori, p. 264:

getree; hy het hierdie gebruik bestempel as onwettig en skandelik, en het sy konsul Saturnïnus 210 beveel om hierteen in te gaan, maar nie met geweld nie; waar sulke gevalle plaasvind, moes hy liewer gebruik maak van die dienste van 'n bekwame regter en die saak deur middel van 'n regsproces vereffen.

197) Ook sê Paulus omtrent hierdie tyd dat dit volgens wet strafbaar was vir 'n skuldeiser willens en wetens as borg of vergoeding vir skuld van 'n persoon sy kind tot 'n besit of tot slaaf te neem. Of hierdie wet bedoel het alleen die kinders van vrygebore mense is onseker, maar waarskynlik. 198) 'n Ander wet het die skuldeiser wat hieraan skuldig is met verbanning gestraf, en terwyl dit die mogelikheid erken het, dat ouers hulle kinders weëns groote ellende en gebrek verkoop, het dit egter die vryheid van die kind gehandhaaf, want die vryheid van 'n vrye mag nie vir geld verkwansel word nie. 199) Dit was verbode vir 'n vrye man of vrou om self sy vryheid te verkoop vir geld, te meer is dit verbode 'n vrye tot slaaf te verkoop teen sy eie wil.

200) Diocletianus en Maximinianus het hulle hierby in hulle

Paulus: Creditor qui sciens filium familias a parente pignori accepit, relegatur.

197) Girard, Sent. Pauli. 5, 1, 1, p. 428: Qui contemplatione extremae necessitatis aut alimentorum gratia filios suos vendiderint, statim ingenuitatis eorum non praejudicant; homo enim liber nullo pretio aestimatur. Idem nec pignori ab his aut fiduciae dari possunt, ex quo facto sciens creditor deportatur.

198) Cod. Justin. de liber. caus. 7, 16, 6, p. 301: Valerianus et Gallienus: Nec si volens scripsisses servum te esse, non liberum, praejudicium juri tuo aliquid comparasses? Quanto nunc magis cum eam scripturam dare compulsum te esse testaris?

199) Cod. Justin. de liber. causa. 7, 16, 10, p. 301. Dioclet. et Maximin: Liberos privatis pactis vel actus quacumque administrati ratione non posse mutata condicione servos fieri certi juris est. 293.

200) Cod. Justin. de oblig. et action, 4, 10, 12, p. 134: Dioclet. et Maximin: Ob aes alienum servire liberos creditoribus jura compelli non patiuntur. 294.

Cod. Justin. de patrib. qui fil. distrax: 4, 43, 1, p. 179. Dioclet. et

wetgewing aangesluit, en het verbie dat 'n vrye kind of man sy vryheid sal verkoop deur eie doen of deur die van sy vader, hetsy as vergoeding vir geldelike skuld van sy vader of wat ook al.

Waar die heidense keisers dus gesorg het vir die behoud van die vryheid van vrye kinders daar het hulle hulle ook die lot van slawekinders aangetrek; en hoewel hulle nie kans gesien het om om met één woord die slaaf tot vrye te maak nie, het hulle in elk geval gesorg [201] dat die kleine kinders nie van die moeder geskei sal word as sy verkoop word aan 'n ander heer.

Die handel in kinders was iets so algemeens, en het so 'n groot deel uitgemaak van die slawehandel oor die algemeen, dat die kerkvaders hierteen byna ewe min geskryf het as teen die slawerny in sy geheel. [202] Wat hulle wel aangeval het was die ergelike gewoonte van baie ouers om hulle eie kinders te verkoop omdat hulle te lui was om die op te voed, en terwyl hulle weet dat hulle kinders vir allerlei bose doeleindes gebruik sou word; en hulle het nie gewag om sulke hardvogtige ouers gelykop te bestraf met diewe, ontugtiges, ongehoorsame aan ouers.

[203] Daarom ook het die konsielie van Illiberis 313 besluit dat elk gelowige wat deel neem aan handel in mense en by

---

Maximin: Liberos a parentibus neque venditionis neque donationis titulos neque pignoris jure aut quolibet alio modo, neque sub praetextu ignorantiae accipientis in alium transferri posse manifesti juris est. 294.

201) Digest. 33, 7, 12, 7, p. 469. de instrum. vel instru. leg. Ulpianus: Uxores quoque et infantes eorum qui supra enumerati sunt, credendum est in eadem villa agentes voluisse testatorem legato continueri, neque enim duram separationem injunxisse credendus est.

202) Theophilus ad Autolycum, 1, 2, p. 9: Ostende igitur teipsum an non moechus sis, an non scortatur, an fur.... an non puerorum stuprator, an non parentibus non obsequens, an non tuorum filiorum venditor?

203) Concil. Elibert. 313, Hard. tom. 1, p. 251, can. 12: Mater vel parens vel quaelibet fidelis si latrocinium exercuerit eo quod alienum vendiderit corpus vel potius suum, placuit, eos nec in fine accipere communionem.

name aan handel in sy eie kinders, vir altoos uit die gemeente sal gesluit wees en selfs nie op sy sterfbed sal opgeneem word nie.

Waar slegte jare en oorloge woed, daar kom ook gebrek en ellende en hongersnood, en dan was dit die gewoonte dat 'n vader by onmag om al sy kinders te voed en groot te bring, enkele van hulle verkoop om tog wat te ete te hê vir die orige. So skilder [204]) Ambrosius ons die haglike posiesie van

---

204) Ambrosius, tom. 1, De nabuthe Iezraelita, cap. 5, 21—24, p. 570: Vidi ego pauperum duci, dum cogeretur solvere quod non habebat, trahi ad carcerem, quida vinum deesset ad mensam potentis; deducere in auctionem filios suos, ut ad tempus poenam differre posset. Invento forte aliquo qui in illa necessitate subveniret, redit ad hospitium cum suis pauper, direpta spectans omnia, nihil sibi ad cibum relictum, ingemiscens filiorum famem, dolens quod eos non potius ei qui posset pascere, vendidisset. Redit ad concilium, vendendi sumit arbitrium. Compugnabant tamen inopiae injuria, et paternae pietatis gratia; fames urgebat ad pretium, natura ad officium; commori filiis paratus; quam a filiis separari, saepe gradum protulit, saepe revocavit. Vicit tamen in eo necessitas, non voluntas et ipsa concessit pietas necessitati. Consideremus nunc patriae mentis procellas exaestuantes, quem de liberis prius traderet. Quem, inquit, vendam priorem? Scio enim quod non satis est unius pretium ad pastum reliquorum. Hoc solum dives foecunditas ad aerumnam. Quem offeram? Quem frumenti auctionator libenter adspiciet? Primogenitum offeram? Sed primus me patrem vocavit. Hic est major ex filiis, quem congrue honoro seniorem. Sed juniorem dabo? At istum teneriore amore complector. Illum erubesco, huius misereor; illius gradum suspiro, huius aetatem; ille jam sentit aerumnam, iste ignorat; flectit me illius dolor, huius inscitia. Ad alios me conferam? Ille mihi plus blanditur; iste plus verecundatur; ille parenti similior, hic utilior; in illo imaginem meam vendo, in isto spem meam prodo. Me miserum! Non invenio quid faciam, non habeo quid eligam. Circumvallant me facies calamitatum aerumnarum chorus.

Ferina haec rabies est, eligere quem tradas. Ferae ipsae cum pericula imminere proli ac sibi sentiunt, solent eligere quos liberent, non quos offerant. Quomodo igitur discernam affectumnaturae? Quomodo obliviscar, quomodo exuam patris mentem? Quomodo filii auctionem constitutam? Quo sermone paciscar pretium? Quibus tradam manibus in servitutem filium? Quibus oculis adspiciam servientem? Quibus oculis discedenti vale dicam? Quibus factum excusem sermonibus? Fili, ego te pro meo cibo

so 'n ongelukkige vader: die honger dryf, die ellende is groot; één van sy twee kinders moet hy verkoop om homself en die ander in die lewe te behou; fames urgebat ad pretium, natura ad officium; hy twyfel welke van die twee te verkoop; sy hart verbie hom die een en die ander; maar eindelik, na lange inwendige stryd word die een seun 'n slaaf om te dien, opdat hy as 'n tweede Josef die lewe van sy vader en van sy broer sou red.

Die kerk kon dus afkeur en simpatiseer, maar te sterk wou sy nie optree teen hierdie misbruik nie; en dieselfde het gebeur in die wetgewing van die kristenkeisers.

In 329 het Konstantyn twee wette uitgevaardig, één vir Italie, nota 207, en één vir die prowinsies, nota 208. Hierin

---

vendidi. Funestior ergo jam pauperis mensa, quam divitis. Ille addicit alienos, ego meum vendo; ille necessitatem imponit, ego adfero volentatem. Ut sit excusabilior causa, adjiciam: Fili, pro fratribus tuis servies, ut illis quaerantur alimenta. Et Joseph a fratribus suis in servitutem venumdatus est, postea et ipsos et patrem pavit. Respondebit et ille: Sed non eum vendidit pater, at flevit amissum: sed postea etiam ipse in potestatem divitis venit, et vix potuit liberari. Postea genus eius divitiis Aegypti multa aetate servivit. Vende me postremo, pater, ea condicione, ne divites emant.

Haesi, fateor: verum quid faciam? Nullum vendam? Sed dum unum considero, omnes videbo fame pereuntes. Si unum tradam, quibus oculis videbo ceteros de mea impietate suspectos, ne alios quoque vendam? Quo pudore regrediar domum? Quomodo intrabo? Quo habitabo affectu, qui mihi abnegavi filium, quem non morbus absumsit, non mors abstulit? Qua conscientia considerabo mensam meam, quam sicut novella olivarum in circuitu tot filii vestiebant?

205) Wallon, Histoire de l'Esclav. 3, p. 412.

206) Gothofred. Cod. Theodos. 1. p. 491: Ut ita patre vel domino jam ad meliorem fortunam reverso, ad redimendum infantem sive filium sive servum suum veniente, nulla dubitatio esse possit.

207) Theodos. Cod. Gothof. lib. 5, 8, tom. 1, p. 490. De his qui sanguinolentos emptos vel nutriendos acceperint. Constantinus Italis suis: Secundum statuta priorum principum si quis sanguine quoque modo legitime comparaverit vel nutriendum putaverit, obtinendi eius servitii habeat potestatem (ita ut si quis post seriem annorum ad libertatem eum repetat, vel servum defendat, eiusdem modi alium praestet, aut pretium

het hy deur die haglike omstandighede gedwing en om die 205) moord of weggooi van kinders te voorkom, die verkoop van kinders, viral pasgeborenes, sanguinolentos, toegelaat; maar hy het ook in ag geneem die mogelikheid dat met 206) verbeterde tye die van kinders beroofde ouers hulle kleintjies weer graag terug sou koop, en hy het beveel dat sulke kinders nie mag behou word deur hulle eienaars, maar teen billike vergoeding weer aan hulle ouers moes terug gegee word, want deur die geldelike vergoeding het die ouers reg. (causam = potestatem, jus, titulum, Gothofred, tom. 1, p. 490).Ongelukkig weet ons niks van die wette deur vroere keisers, statuta priorum principum, gemaak teen die verkoop van kinders, waarvan in genoemde wet, nota 207, melding gemaak word nie.

Die ander wet, bedoel vir die prowinsies, bring nog duideliker uit dat hierdie twee wette opgestel is enkel met die oog op die benarde tydsomstandighede, op die heersende ellende en met die doel om groter kwaad te voorkom. Daarom ook het die keiser gesorg dat die slawerny waarin so 'n pasgebore kindjie geraak, nie 'n blywende is maar slegs 'n tydelike, om hom van groter ellende te red.

209) In 391 het die drie keisers Valentinianus Theodosius en

---

quod potest valere exsolvat). Qui enim pretium competens instrumento confecto dederit, ita debet firmiter possidere ut et distrahendi pro suo debito causam liberam habeat; poena subjiciendis eis qui contra hanc legem venire tentaverint. 329.

N.B. „sanguine comparare" est „sanguinolentum emere".

Statuta priorum principum, Gothofred. 1, p. 490, nota B.

208) Cod. Justin. 4, 43, 2, p. 179. De patribus qui filios distraxerunt. Imp. Constantinus provincialibus suis: Si quis propter nimiam paupertatem egestatemque victus causa filium filiamve sanguinolentos vendiderit, vendiditione in hoc tantummodo casu valente emptor obtinendi eius servitii habeat facultatem. Liceat autem ipsi qui vendidit vel qui alienatus est aut cuilibet alii ad ingenuitatem propriam eum repetere, modo si aut pretium offerat quod potest valere aut mancipium pro huiusmodi praestet. Sardicae 329.

209) Theodos. Cod. lib. 3, 3, tom. 1, p. 295. De patribus qui filios distraxerunt. Valentinin. Theodosius et Arcadius: Omnes quos parentum

Arcadius 'n verdere stap geneem; hulle het die verkoop van kinders oor die algemeen veroordeel, maar die moontlikheid daarvan in tye van armoede en hongersnood erken. Waar 'n kind dan deur sy vader weëns gebrek verkoop word om homself voedsel te verskaf, sal so 'n kleintjie nie 'n [210] duursame slawerny ondergaan nie en te eniger tyd as sy vader in staat is om hom te onderhou en hom terug wil hê, dan mag hy hom terug vorder sonder geldelike vergoeding; want die arbeid, hoe weinig ook al, wat die kind vir sy pleegouer verrig het, moet gereken word as voldoende betaling vir sy onderhoud. Die wet het gewaak oor die kind se vryheid, ook al was hy in diens van 'n heer.

Hierdie wet skyn verwant te wees aan 'n andere wet van Theodosius wat sê [211] dat as iemand gevange geneem word deur menserowers, hy sy vryheid regtelik nie verloor nie; word hy deur sy rowers verkoop dan het hy reg sy vryheid terug te koop of deur 'n som geld of deur 'n vyfjarige diens.

Mogelik is die wet ook verwant aan 'n wet deur [212] Kon-

---

miseranda fortuna (paupertatis vel egestatis) in servitutium dum victum requirunt, addixit, ingenuitati pristinae reformentur; nec sane remunerationem precii debet exposcere, cui etiam minimi temporis spatio servitium satisfecit ingenui. Mediolani 391.

210) Gothofred. Theod. Cod. 1, p. 296: Interim quidem in servitio erant ut haec lex loquitur servique sed servi non manebant.

211) Theodos. Cod. 5, 5, tom. 1, p. 483. De postliminio 2. Honorius et Theodosius: (Wisigoth. lex p. 144, Epit Aeg.): Captivus nemo teneatur invitus et si praedator captivum suum vendiderit, captivus emtori pretium reddat. Quod si pretium non habuerit quinqennio serviat, quo transacto ingenuitati reddatur.

212) Cod. Theodos. lib. 4, 8, Wisigoth. p. 112, lex 2, De liberal. causa: Constantinus ad Maximin.; Libertati a majoribus tantum inpensum est ut patribus quibus jus vitae in liberos necisque potestas permissa est, eripere libertatem non liceret. Quisquam minor venumdatus actum major administravit, quoniam minoris emtio scientiam non obligat, eum ad libertatem venientem emtionis actusque a majore administrati praescriptio non tenebit, etc.

P. 114, Interpretatio: Minor venditus, si post 25 aetatis suae annos jam major effectus servierit aut in rebus emtoris actor aut cuiuslibet rei

stantyn gemaak wat sê dat as iemand 'n vrygebore kind verkoop, nie wetende dat dit 'n vrygebore is, die kind sy vryheid terug mag eis na 'n sekere tyd sonder enige geldelike vergoeding.

Dus werd die verkoop van kinders en veral van pasgebore kleintjies steeds nog deur die wet erken as iets noodwendigs in tyd van ellende, en kon sy nie veel meer doen dan enkel die kind in servitio te beskerm. So vind ons dat met 'n volgende hongersnood 'n — obscoenissimam famem — wat oor die hele Italië gewoed het, baie mense genoodsaak was hulle ouers of kinders aan rykere lui te verkoop om op die wyse 'n gewisse dood te ontkom. 213) Die keiser Valentinianus er-

---

ordinator fuerit constitutus, quum de ingenuitate sua proclamaverit, sine praejudicio servitii, quod gesserit audiatur, nec hoc ei praejudicium generet, quod eius a quo emtus est, domum aut utilitates in annis majoribus positus visus est ordinasse. Hoc etiam de libertis lex haec praecepit custodiri, ut qui intra 14 annos fuerint manumissi et actum in majore aetate positi gesserint patronorum, libertati eorum actus non praejudicet servitutis, sed quum voluerint, suas aut de ingenuitate aut de libertinitate, intra tempora legibus constituta, proferunt actiones etc.

En p. 115. Epit. Monach.... Si minor ingenuus a quolibet fuerit educatus et liberum se esse nesciens fuerit a nutritore distractus, priusquam 30 annorum praejudicio teneatur, potest reclamare et recipere amissam libertatem.

213) Novellae Valentiniani, 3, tit. 11. Wisigoth. p. 290. De parentibus qui filios per necessitatem distraxerunt, etc.

Imp. Valentinianus, Romae Aetio Patricio: Quum diebus omnibus et momentis studium celsitudinis tuae et sollicitudinem pervigilem circa utilitatem publicam comprobemus, etiam praesenti insinuatione monstrasti, qua nullum pateris benigna et salubri providentia addictae per necessitatem ingenuitati praejudicium provenire. Ostendis, non omnia sinistrae licere fortunae, ut status, quem illa voluit inopia cogente mutari, ad splendorem suum humanitatis nostrae beneficio reducatur. Notum est, proxime obscoenissimam famem per totam Italiam desaevisse, coactosque homines filios et parentes vendere ut discrimen instantis mortis effugerent. Tantum unicuique miseranda macies et letalis pereuntium pallor extorsit, ut totius, quem natura concessit, amoris obliti, alienare suos, genus pietatis putarent. Nihil est enim, ad quod non desperatio salutis impellat: nil turpe, nil vetitum credit esuriens: sola cura est ut qualicunque sorte

ken dat elkeen liewer as vrye wil sterf dan in slawerny te verkeer; hy wou dus dat sulke verkooptes hulle vryheid sal terug kry op terugbetaling van die kooprys plus 'n vyfde daarvan. Die laaste is bygevoeg om die koper vergoeding te gee vir die onderhoud van die deur hom gekogte vrygeborene.

Andere volke het meer of min die voetspoor van die romeine gevolg. Die Wesgote het die wette: post liminio nota 211, de liberal. causa nota 212, en Novella 2 nota 213 van Valentinianus oorgeneen in hulle wette; terwyl 'n [214]) ander wet van hulle bepaal, dat wanneer 'n eienaar of vader 'n pasgebore kindjie verkoop aan iemand anders om op te voed en te versorg en hy hom later wil terug hê, dit sal geskied, op voorwaarde dat hy billike vergoeding gee; die koper mag die in vryheid setting van die deur hom gekoopte kindjie nie weier op straf deur die wet. [215]) Ander wette deur hulle vors

---

vivatur. Sed iniquum judico, ideo libertatem perire, quia vita non perit, et agi horrore vilissimae servitutis, ut exitium pudeat evasisse. Cui non ingenuo mori satis est, quam jugum servile perferre? Illa sunt dulcia quae praestita non deformant, quae accepisse delectet, quibus uti non turpe sit. Dici beneficium non potest, si pereat, quod servis pro summa renumeratione praestatur. Igitur libero statui, cui specialiter sapientissimi conditores juris legisque voluerunt esse consultum, nullum praejudicium patior irrogari; renovans statuta majorum, venditionem censeo summoveri, quam praedicta fames de ingenuis fieri persuasit; ita sane, ut emtor pretium sub quintae adjectione recipiat, hoc est, ut quinto solido unus addatur, decimo duo, similiter crescente numero, quamcunque summam venditio facta designat. Ita fit ut neque illum rebus afflictis ac desperatis emisse poeniteat, qui amplius recipiat, quam ad pretium dederat, nec pereat sub tanta clade distracta libertas.

P. 293. Epit monach: Quicunque ingenuus filium suum per necessitatem vendiderit emtor, qui 5 solidos dedit, 6 recipiat, si 10, 12 recipiat et deinceps secundum supra scriptam rationem. Nam si huismodi personas aut ad extraneas gentes aut trans mare vendiderit quisquis, sex auri uncias fisco se noverit illaturum.

214) Lex Wisigoth. p. 146. Epit Aeg. Siquis infantem a sanguine emerit et nutrierit et nutritum dominus vel pater recipere voluerit aut eiusdem meriti mancipium aut pretium nutritor consequatur. Poenae vero subjiciendi sunt hi qui contra hanc legem venire tentaverint.

215) Edictum Theodorici Regis, Lindenbrogii, p. 253, 83: Qui

Theodorikus gepromulgeer het bepaal dat wie 'n vrygebore steel of verkoop gestraf sal word met slage en verbanning indien hy van nedrige stand is; of met boete en verbanning indien van hoëre stand.

216) Ook het hy byna letterlik oorgeneem twee ander wette van die romeine waarin bepaal werd, in die een, dat as ouers deur armoede gedryf, hulle kinders verkoop, die kinders hulle vryheid hierdeur nie sal verloor nie, en in die 217) ander, dat ouers hulle kinders nie mag uitlewer vir borgtog nie; doen hulle dit wel, dan word hulle gestraf met verbanning.

218) Karel die Grote het met die dood gestraf die steel en die verkoop van mense; 219) die reg tot verkoop van eie dogters as dienaresse het hy erken, alleen mag dit nie wees dat hulle verkoop word aan 'n vreemde volk nie.

---

ingenuum coelaverint, vendiderint, vel scientes comparaverint, humiliores fustibus caesi in perpetuum dirigantur exilium; honestiores, confiscata tertia parte bonorum suorum, poenam patiantur nihilominus quinquennalis exilii.

216) Ibid. 99. Parentes qui cogente necessitate filios suos alimentorum gratia vendiderint, ingenuitatem eorum non praejudicant; homo enim liber praetio nullo aestimatur.

217) Ibid. 95. Nec pro pignore filii a parentibus alicui dari possunt; et si sciens creditor ingenuos pro pignore a parentibus susceperit, in exilium dirigetur. Operas enim tantum parentes filiorum, quos in potestate habuerint, locare possunt.

218) Carol. Capitul. lib. 6, p. 142, 9: De eo qui hominem furatus fuerit et vendiderit. Qui furatus fuerit hominem et vendiderit eum et convictus fuerit, morte moriatur.

219) 4. Qui vendiderit filiam suam in famulam. Si quis vendiderit filiam suam in famulam, non egredietur sicut ancillae exire consueverunt. Si placuerit domino suo cui vendita est dimittat eam liberam; et ad alium populum non licet ipsam vendere.

HOOFSTUK V.

Die liggaamlike versorging van die kind.

Publieke en private sorg vir arme en wese vind ons maar sporadies by die ou volke. Die vorm wat dit gewoonlik aangeneem het by die romeine werd vasgestel deur [220]) C. Gracchus, 123 v. K., in sy lex frumentaris, waardeur hy op staatsonkoste en uit die staatskure koring teen uitermate laë pryse aan die arme onder die volk verkoop het. Hierdeur het hy die guns van die volk gewin. Latere konsuls het sy voorbeeld gevolg: om stemme van die laëre klasse vir hulle self aan te werf, sou hulle die volk koring en ander graan teen geringe prys of heeltemaal gratis laat kry. By die koring of brood wat op so liberale wyse uitgedeel werd, het hulle weldra spele gevoeg: swaardgevegte, gevegte teen diere, seegevegte, en meer.

[221]) Augustus word geprys vir sy grote liberaliteit wat hy so dikwels aan die dag gelê het: hy het grote somme geld onder die arme verdeel, asook koring, dikwels teen laë pryse, somtyds gratis. Hy is ook die eerste onder die keisers wat by die uitdeel van graan die kinders in ag geneem het, viral die jongetjies.

Maar hierdie onsistematiese uitreiking van geld en koring kon op die duur nie veel goeds doen nie, veral waar die volk

---

220) W e b e r B a l d a m u s, Weltgeschichte, 3, S. 521.

221) S e u t o n i u s Div. August. par. 41, p. 57: Liberalitatem omnibus ordinibus per occasiones frequenter exhibuit.... Congiaria populo frequenter dedit, sed diversae fere summae: modo quadringenos, modo trecenos, nonnunquam ducenos, quinquagenosque nummos; ac ne minores quidem pueros praeteriit, quamvis nonnisi ab undecimo aetatis anno accipere, consuessent. Frumentum quoque in annonae difficultatibus saepe lae vissimo, interdum nullo pretio.

te lui was om self te werk, en maar steeds gewag het om bedien te word deur konsul of keiser; 'n volk wat die woord selfhelp verleer het, en alleen kon uitgil: Panem et circenses.

222) Daarom het die keiser Nerva getrag sy gifte op meer metodiese en doeltreffende wys te bestee. Wel het hy geteisterde dele van die land tehulp gekom; maar hy het veral jongetjies en meisies uit behoeftige ouers gebore in Italië laat spysig op staatskoste. 223) Hierdie sorg vir kinders het hy gedenk deur medaljes te laat slaan, waarop afgebeeld staan die keiser, sittende op sy troon en 'n jongetjie en 'n meisie staande aan weersy naas hom, met die opskrif: Tutela Italiae.

Volgens Plinius het 224) Trajanus 98—117 hierdie sorg

---

222) S. A. Victor, Vitae Caesarum: Nerva, p. 388: Afflictas civitates relevavit; puellas puerosque natos parentibus egestosis, sumptu publico per Italiae oppida ali jussit.

223) Wallon: Histoire de l'Esclavage tom. 3, p. 466.

224) Plinius, Panegyricus, 26, p. 253: Adventante congiarii die observare principis egressum in publicum, insidere vias examina infantium futurusque populus solebat. Labor parentibus erat ostentare parvulos impositosque cervicibus adulantia verba blandasque voces edocere; reddebant illi quae monebantur; ac plerique invitis precibus surdas principis aures obstrepebant, ignarique quid rogassent, quid non impetrassent donec plane scirent, differebantur. Tu ne rogari quidem sustinuisti, et quamquam laetissimum oculis tuis esset conspectu Romanae sobolis impleri, omnes tamen antequam te viderent adirentve recipi incidi jussisti, ut jam inde ab infantia parentem publicum munere educationis experirentur, crescerent de tuo qui crescerent tibi, alimentisque tuis ad stipendia tua pervenerent, tantumque omnes uni tibi quantum parentibus suis quisque deberet. Recte, Caesar, quod opem Romani nominis sumptibus suis suscipis. Nullum est enim magno principe immortalitatemque merituro impendii genus dignius quam quod erogatur in postero. Locupletes ad tollendos liberos ingentia praemia et pares poenae adhortantur, pauperibus educandi una ratio est bonus princeps. Hic fiducia sui procreatos nisi larga manu fovet, auget, amplectitur, occasum imperii, occasum rei publicae adcelerat frustraque proceres plebe neglecta, ut defectum corpore caput, nutaturumque instabili pondere, tuetur. Facile est conjectare quod praeceperis gaudium cum te parentum liberorum senum infantium puerorum clamor exciperet. Haec prima parvulorum civium vox aures tuas

vir die kinders op grote skaal voortgeset. Die honger het sterk geheers onder die laëre klasse in Rome, en baie ouers het dus nie ontsien om hulle kinders van kant te maak; deur die grote geskenke van koring en ander graan aan die arme, het hy die ouers kans gegee om die kinders te behou, in die hoop op gereelde ondersteuning deur die keiser. 224a) Hierdie uitdeling van graan het geskied selfs aan sulkes, wat terwyl hulle dit ontvang, veroordeel word naar die myne , maar deur die keiser begenadig word.

In Rome alleen het hy omtrent vyfduisend kinders 225) pueri puellaeque Ulpiani onderhou. En hiermee was hy nie te-

---

inbuit, quibus tu daturus alimenta, hoc maximum praestitisti ne rogarent. Super omnia est tamen quod talis es ut sub te liberos tollere libeat, expediat. Nemo jam parens filio nisi fragilitatis humanae vices horret, nec inter insanabiles morbos principis via numeratur. Magnum quidem est educandi incitamentum tollere liberos in spem alimentorum, in spem congiariorum; maximo tamen, in spem libertatis, in spem securitatis. Atque adeo nihil largiatur princeps, dum nihil auferat; non alat dum non occidat; nec deerunt qui filios concupiscant. Contra largiatur et auferat, alat et occidat: ne ille etiam brevi tempore effecerit, ut omnes non posterorum modo sed sui parentumque poeniteat. Quo circa nihil magis in tua tota liberalitate laudaverim quam quod congiarium das de tuo, alimento de tuo, neque a te liberi civium ut ferarum catuli, sanguine et caedibus nutiuntur.

En p. 255, par. 28: Nullam congiario culpam, nullam alimentis crudelitatem redemisti, nec tibi bene faciendi fuit causa ut quae male feceras impune fecisses. Amor impendio isto, non venia quaesita est populusque romanus obligatus a tribunali tuo, non exoratus recessit. Obtulisti enim congiarium gaudentibus gaudens, securusque securis; quodque antea principes ad odium sui leniendum tumentibus plebis animis objectabant, id tu tam innocens populo dedisti quam populus accepit. Paulo minus, patres conscripti, quinque milia ingenuorum fuerunt, quae liberalitas principis nostri conquisivit, invenit, adscivit. Hi subsidium bellorum ornamentum pacis publicis sumptibus aluntur, patriamque non ut patriam tantum verum ut altricem amare condiscunt.

224a) Digest. 34, 1, 11, p. 479, Paulus: Is, cui annua alimenta relicta fuerant, in metallum damnatus indulgentia principis restitutus est. Respondi eum et praecedentium annorum recte cepisse alimenta et sequentium deberi ei.

225) Zumpt, Ueber den Stand, u.s.w. S. 56 en nota 224.

vrede; ook die ryke en welgestelde het hy aangemoedig om eie kinders groot te bring en nie te verwerp nie. 226) Die lof wat hy verwerf het deur sy milddadigheid en sorg vir arme en kinders, het sy krygsroem geëwenaar. Sy sorg het uitgestrek nie alleen tot Rome en haar onmiddelike omgewing nie, maar tot geheel Italië, en word bevestig deur 227) inskripsies uit die jare 101 en 104, deur die tafels van Velleia en medaljes met die woorde Alim(enta) Ital(iae). 228) Op die tafels van die stadjie Velleia lees ons dat die som van 1.100.000 sestersiee teen vyf prosent rente uitgegee is, welke rente gebruik werd om maandelks 263 egjongens en 35 egmeisies, as ook buitenegtelike jongens en meisies ondersteuning te gee. Quaestores alimentorum het gesorg vir die renteïnning, en procuratores alimentorum had toesig oor die ganse prowinsie in hierdie saak. Hierdie kinders was nie almal wese nie; baie had ook ouers, maar hulle was arm. Jongens werd ondersteun tot die ouerdom van 18 jaar, en meisies tot 14.

229) Hadrianus het probeer om die goeie werk van sy voorganger voort te set; arme skuldeisers het hy vrygestel, ver-

---

226) Zumpt, Ueber den Stand, u.s.w. S. 56 en nota 224.

227) Wallon, Histoire de l'Esclav. tom. 3, p. 167.
Een van die inskripties is as volg:

Im. Nervae Trajan. Aug. Ger. Pont. Max. Trib. Pleb.
Cos. IIII. P.P. Nomine Puerorum Puellarumque ex S. C. Pub. D.D.

228) Zumpt, Ueber den Stand, u.s.w. S. 57.

229) Ael. Spartianus, Hadrianus, tom. I, p. 9: Et ad comprimendam de se famam, congiarium duplex praesens populo dedit, ternis jam per singulos aureis se absente divisis. Ad colligendam autem gratiam nihil praetermittens, infinitam pecuniam, quae fisco debebatur privatis debitoribus in urbe atque Italia, in provincias vero etiam ex reliquis ingentes summas remisit; syngraphis in foro Divi Trajani, quo magis securitas omnibus roboraretur, incensis. Damnatorum bona in fiscum privatum redigi, vetuit, omni summa in aerario publico recepta. Pueris et puellis, quibus etiam Trajanus alimenta detulerat, incrementum liberalitatis adjecit.... Ad honores explendos, non solum amicis, sed etiam passim aliquantis, multa largitus est. Feminas nonnullas ad sustentandum vitam sumtibus juvit. Gladiatorium munus per sex dies continuos exhibuit et mille feras natali suo edidit.

beurdverklaring van' eiendom het hy verbie, 'n groot getal van jongens en meisies het hy onderhou en arme vroue en moeders gespys.

230) Sy opvolger Antoninus Pius 138—161 het sy sorg vir die volk en veral vir die arme op velerlei wys getoon: hy het sy swembad gratis vir die publiek oopgestel, het vlyt en spaarsaamheid aangemoedig, die grote rente op geld verminder; veral het hy die kinders onderhou; ter ere van sy vrou Faustina het hy gestigte opgerig vir meisies wat hy naar sy vrou genoem het Faustinianae. 231) Ook het hy en sy opvolgers Marcus Aurelius en Septimus Severus die volk daarop gewys, dat hulle ondersteuning van hulle kinders mag eis, maar dan moet die ouers vroeër reeds hulle plig teenoor hulle kinders gedaan het.

232) So ook het Marcus Aurelius 161—180 ter ere van sy

230) Julius Capitolinus: Antoninus Pius, tom. 1, par. 7, p. 42: Virtus Antonini Pii talis fuit, ut esset opulentia sine reprehensione, parsimonia sine sordibus.... Balneum quo usus fuisset, sine mercede populo exhibuit; nec omnino quidquam de vitae privatae qualitate mutavit. Salaria multis subtraxit, quos otiosos videbat accipere, dicens: Nihil esse sordidius, immo crudelius, quam si rempublicam is arroderet, qui nihil in eam suo labore conferret. par. 8: Congiarium populo dedit. Puellas alimentarias in honorem Faustinae, Faustinianas constituit.... Hereditates eorum, qui filios habebant, repudiavit. Foenus trientarium hoc est, minimis usuris, exercuit, ut patrimonio suo plurimos adjuvaret.

231) Justin. Cod. 5, 25, p. 216. De alendis liberis et parentibus.

1. Imp. Pius A. Basso: Parentum necessitatibus liberos succurere justum est.

2. Divi Fratres Celeri: Competens judex a filio te ali jubebit si in ea facultate est, ut tibi alimenta praestare possit. anno 162.

3. Idem Tatianae: Si competenti judici eum quem te ex Claudio enixam esse dicis, filium eius esse probaveris, alimenta ei pro modo facultatium praestari jubebit. Idem, an apud eum educari debeat, aestimabit.

4. Severus et Antoninus: Si patrem tuum officio debito promerueris, paternam pietatem tibi non denegabit. Quod si sponte non fecerit, aditus compentens judex alimenta pro modo facultatium praestari tibi jubebit. Quod si patrem se negabit, quaestionem istam in primis idem judex examinabit. 197.

232) Jul. Capitolini: Marcus Antonius: p. 75: Novas puellas Faustinianas instituit in honorem uxoris mortuae.

gestorwe vrou gelyksoortige inrigtinge gestig vir arme meisies, wat hy naar sy vrou genoem het die Nuwe Faustinianae.

233) Hierdie inrigtinge het hulle egter nie in 'n lang en voorspoedig bestaan kon verheug nie. Die uitbetalingen vir hulle was in die tyd van Commodus, sy opvolger, al jare agter, en Pertinax het dus in 193 die hele saak maar opgehef.

234) Alexander Severus 222—235 het baie verbeteringe soek aantebring in die toestand van die volk: belastinge en rente het hy verlaag, die aankoop van plase deur mindergegoedes aangemoedig, teen publieke vroue het hy tewerk gegaan, swembade tot nut van die publiek opgerig, koring en geld het hy gratis vir die volk uitgedeel; met hierdie doel het hy ooral graanskure opgerig. Hy was die kristene goedgesind, wou selfs 'n tempel vir die Heer Kristus bou. Die voetstappe van sy waardige voorgangers het hy gevolg, en ook hy het inrigtinge vir jongens en vir meisies gestig, en hulle naar sy

---

233) Zumpt, Ueber den Stand, S. 81.

234) Ael. Lampridius, Alex. Severus, par. 21, p. 271: Condemnationes et raras esse jussit, et quae factae fuerant non indulsit. Vectigalia civitatibus ad proprias fabricas deputavit. Foenus publicum trientarium exercuit, ita ut pauperibus plerisque sine usuris pecunias dederit ad agros emendos, reddendas de fructibus.

Par. 26, p. 275: Congiarium populo ter dedit, donativum militibus ter; carnem populo addidit. Usuras foeneratorum contraxit ad trientes pensiones etiam pauperibus consulens.

Par. 24, p. 281: Mulieres infames quarum infinitum numerum deprehenderat publicari jussit, exoletis omnibus deportatis; aliquibus etiam naufragio mersis.

Par. 39, p. 286: Horrea in omnibus regionibus publica fecit, ad quae conferrent bona ii, qui privatas custodias non haberent.

Par. 42, p. 289: Thermis et suis et veterum frequenter cum populo usus est, et aestate maxime balneari veste ad Palatium revertens.

Par. 43, p. 290: Christo templum facere voluit eumque inter deos recipere quod et Hadrianus cogitasse fertur, qui templa in omnibus civitatibus sine simulacris jusserat fieri. Par. 44: Et discipulos cum annonis pauperum filios, modo ingenuos, dari jussit. Par. 57, p. 301: Puellas ac pueros quemadmodum Antoninus Faustinianas instituerat, Mammaeanas ac Mammaeanos instituit.

moeder genoem Mammaeani en Mammaeanae. Dis onseker of hierdie inrigtinge totdie tyd van Konstantyn die Grote bly bestaan het.

Behalwe van staats- en keisers wege het veel private persone hulle geld en goed bestee aan die onderhoud en opvoeding van arme vroue en kinders.

Plinius het verstandiger gehandel dan baie van die konsuls; in plaas van [235]) spele en swaardvegters, het hy b.v. vir die [236]) inwoners van diestad Como [237]) 500.000 sestersiee gegee om met die rente daarvan arme en kinders te help; [236]) ook het hy voedsel uitgereik; [238]) en waar moontlik het hy skole opgerig.

[239]) So het Helvius Basila aan die inwoners van Atina 400.000 sestersiee op rente gegee vir voedsel vir onmondige kinders; en Caelia Macrina het ter gedagtenis van haar seun die inwoners van Terracina 1.000.000 sestersiee gelaat tot onderhoud van 100 kinders van koloniste.

[240]) Van hierdie private inrigtinge is dit te betwyfel of 'n enkele die van Dertig Tiranne, 270, oorleef het.

Die prysenwaardige onderneminge kon nie stand hou nie, want dit het nie uitgegaan van die gevoel van eerbied en

---

235) Sie nota 229 slot.

236) Plinius, Epistolae, 1, 8, p. 7: Accedebat his causis quod non ludos aut gladiatores sed annuos sumptos in alimenta ingenuorum pollicebamur. Oculorum porro et aurium voluptatis adeo non egent commendatione, ut non tam incitari debeant oratione quam reprimi.

237) Wallon, Histoire de l'Esclav. tom. 3, p. 467, nota 24.

238) Epistolae, 4, 13, p. 76: Aan Tacitus: Proxime cum in patria mea fui, venit ad me salutandum municipis mei filius praetextatus. Huic ego, „Studes"? inquam. Respondit „Etiam". „Ubi"? „Mediolani". „Cur non hic"? Et pater eius: „Quia nullos hic praeceptores habemus". „Quare nullos"? nam vehementer intererat vestra qui patres estis."... Atque adeo ego qui nondum liberos habeo, paratus sum pro republica nostra, quasi pro filia vel parente, tertiam partem eius quod conferre vobis placebit dare.

239) Wallon, Histoire de l'Esclavage, tom. 3, p. 467, nota 24.

240) Zumpt, Der Stand. u.s.w. S. 81.

liefde vir die kind, maar enkel uit vrees dat die staat gebrek sou ly aan burgers weëns kinderarmoede. Toen inwendige twiste en burgeroorloge begin ontstaan het die inrigtinge al dadelik in die gedrang geraak en in duie geval; die politieke, en selfs die algemeen menslike gevoel en belangstelling, was nie kragtig genoeg om hierdie werk van selfoffering voort te set; en ons hoor nie weer van sulke gestigte nie tot die tyd van die kristelike keisers.

Wat betref hospitale en siekeverpleging en kinderhuise, daarvan is in die heidendom niks te vind nie. Oue, afgeleefde of sieke slawe werd eenvoudig êrens weggelê om te sterf of op goed geluk deur 'n barmhartige verpleeg te word, wat egter weinig gebeur het. [231]) Ons lees van enkele gevalle waar medisyne uitgereik werd aan arme sieke, [232]) en enkele wette is gemaak deur heidense keisers waardeur eienaars verbie is oue of sieke slawe weg te gooi. Dog [233]) praktiese hulp vir sulke ongelukkiges vind ons eers in die tyd van die kristen keisers waar sulke oue slawe vervoer word naar xenones, gashuise, of hospitale om daar opgepas en verpleeg te word.

[234]) In Israël werd wel die sin vir milddadigheid en persoonlike weldoen aangekweek, Ex. 23, 11; Lev. 19, 10; Amos 5, 11; 8, 6; Deutr. 24, 17; Psal. 82, 3, om arme en weduwe en wees te help en reg te laat geskied. Dog die joodse eksklu-

---

231) Friedlander, Sittengesch. Roms, 3, S. 157.

232) Digest. Qui sine manumisso, 2. p. 635, Modestinus: Servo quem pro derelicto dominus ob gravem infirmitatem habuit, ex edicto divi Claudii competit libertas.

233) Cod. Justin. de latina libertate, 7, 6, 13, p. 296: Justinianus: Sed scimus etiam hoc esse in antiqua Latinitate ex edicto divi Claudii introductum quod si quis servum suum aegritudine periclitantem sua domo publice ejecerit neque ipse eum procurans neque alii eum commendans, cum erat ei libera facultas, si non ipse ad eius curam sufficeret, in xenonem eum mittere vel quo poterat modo eum adjuvare, huiusmodi servus in libertate Latina antea morabatur et quem ille moriendum dereliquit, eius bona iterum cum moreretur, accipiebat.

234) Herzog, Real Encyclopaedia, Armenpflege, 2, S. 92.

sivisme het die verwesenliking van die mensliewende ideaal hierin opgesluit verhinder om tot bloei te kom, het haar beperk bijna uitsluitelik tot jodegenote; en selfs die diaspora, wat middel was om die onderlinge hulp weer aan te spoor, het dit nie verder kon bring, buiten die ingeslote kring, dan tot enige proseliete.

Met die inluiding van die nuwe bedeling het die moedergemeente te Jerusalem die saak dadelik op deurslaande wys soek op te los; Hand. 2, 34 en 44; 4, 32; en Paulus het die saak groots opgevat en gesistematiseer; hy het steeds op die hart van sy gemeentes uit die heidene gedruk dat een van hulle pligte was die arme te gedenk, 1 Kor. 13, 3; Rom. 15, 26; Gal. 2, 10; met hier die doel het hy grote kollektes op tou geset vir die arme gemeente te Jerusalem; maar hy het ook vermaan dat hulle nie moes vertraag om goed te doen aan al die broeders, 2 Thes. 3, 13; 1 Thim. 4, 10, en aan alle behoeftiges in hulle omgewing. En hierdie les het die jonge kerk uitstekend geleer. In die tweede eeu sien ons reeds die armesorg in die kerk goed georganiseer; hiertoe het gedien die vrye gawes van wekelikse en maandelikse bydraë of van gifte van naturalië by die avondmaal, of kollektes, gewoon of buitengewoon, of van tiendes of van eerstelinge; [235] almal ongedwonge, want naar die inspraak van sy hart het elk gegee, 2 Kor. 9, 7. Lyste van arme (matricula) werd in die kerke gehou om geen arme verby te gaan; veral die weduwe en wees was die voorwerp van hulle sorg; ook die kleine kindertjies werd nie vergeet nie.

Die eerste duidelike voorskrifte buiten die Nuwe Testament kry ons in die Apostoliese Konstitutiones. [236] Daar

---

235) Tertul. Apolog. 39, tom. 1, p. 258: Modicam unusquisque stipem menstrua die, vel cum velit, et si modo velit, et si modo possit, apponit; nam nemo compellitur sed sponte confert.

236) Apostol. Constitutiones 4. 1. p. 114: *Ὀρφανοῦ δε τινος γενομενου χριστιανοῦ ἠτοι παιδος ἢ παρθενου, καλον μεν, ἱνα τις τῶν ἀδελφων οὐκ ἐχων τεκνον, προσλαβομενος τουτο ἐχῃ εἰς παιδος τοπον την δε παρθενον ὁ ἐχων ὑιον δυναμενον αὐτῇ ταῖς τοῦ γαμου ὡραις συγχρονίσαι συζευξῃ. τοῦτο*

word die grootste deel van boek 4 gewy aan die aanmoediging om die arme te help, en word aan die hand gegee hoe om dit bes te doen. Kinderlose kristene word aangeraai om wese in hulle gesin op te neem; as dit 'n jongen is moet so 'n pleegouer hom as sy eie seun beskou; is dit 'n meisie dan moet hy haar opvoed tot 'n eggenote vir sy seun, indien hy 'n seun het. Veral word die rykes in die gemeente gewaarsku teen versuim van hulle pligte teenoor die wese. God die Vader van die wees sal wel ten spyte van sulk versuim die wees onderhou, maar Hy sal 'n gewisse oordeel oor die nalatige laat kom. 237) Dit word aanbeveel veral vir die voorgangers in die kerk, om grote sorg en liefde aan weduwes en wese te bestee opdat hulle aan niks ontbreek; weesjongens moet opgelei word tot een of ander vak of bedryf, sodat hulle hierdeur selfstandig kan wees, selfrespek kan koester, die ander gemeentelede nie lastig val, of misbruik maak van die liefde en sorg van die gemeente vir hulle. 238) Is so 'n wees swak van gestel of jong dan moet die gemeente hom onderhou, want hy is nie in staat om vir homself te sorg nie. 239) Sulke

---

γαρ οἱ ποιοῦντες ἐργον μεγα ἐπιτελοῦσιν, ὀρφανῶν πατερες ὑπαρξαντες, και παρα Θεοῦ ληψονται τον μισθον τῆς διακονιας ταυτης. εἰ δε τις κατα ἀνθρωπαρεσκειαν περιπατῶν ἐπαισχυνοιτο πλουσιος ὢν τα τῆς ὀρφανιας μελη, τοῦ μεν ὀρφανοῦ προνοιαν ποιησεται ὁ πατερ τῶν ὀρφανῶν και κριτης τῶν χηρῶν.

237) 4. 2: ὑμεῖς οὐν, ὡ ἐπισκοποι, μεριμνησατε περι τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν, μηδεν ἐλλειποντες αὐτοῖς, τοῖς μεν ὀρφανοῖς παρεχοντες τα γονεων, ταῖς δε χηραις τα ἀνδρῶν . . . . προς τουτοις πλειων, ὑμῖν ἐστω φροντις περι τῶν ἐν ὀρφανιᾳ, ὁπως αὐτοῖς μηδεν ἐνδεῃ, τῇ μεν παρθενῳ, μεχρις ἀν ἐλθῃ εἰς ὡραν γαμου και ἐκδῶτε αὐτην ἀδελφῷ, τῷ δε παιδι χορηγιαν, προς το και τεχνην ἐκμαθεῖν και διατρεφεσθαι ἐκ τῆς ἐπιχορηγιας, ἱνὰ ὁταν δεξιῶς την τεχνην κατορθωσῃ, το τηνικαῦτα δυνηται και τα τῆς τεχνης ἐργαλεια ἑαυτῷ παρεχεσθαι, ὁπως μηκετι βαρυνῃ την τῶν ἀδελφῶν ἀνυποκριτον εἰς ἀυτον ἀγαπην, ἀλλ' ἑαυτῷ ἐπιχορηγῇ. και γαρ ἀληθῶς μακαριος ἐστιν, ὁς ἀν δυναμενος βοηθεῖν ἑαυτῷ μη θλιβῃ τοπον ὀρφανοῦ ξενου τε και χηρας.

238) 4. 3. p. 115: ὁ μεν γαρ δι' ἡλικιαν ὀρφανιας ἡ γηρους ἀτονιαν ἡ νοσου προσπτωσιν ἡ τεκνων πολυτροφιαν λαμβανων, ὁ τοιοῦτος οὐ μονον οὐ μεμφθησεται, ἀλλα και ἐπαινεθησεται. Θυσιαστηριον γαρ τῷ Θεῷ λελογισμενον ὑπο τοῦ Θεοῦ.

239) 4. 5. p. 116: παραινοῦμεν οὐν ταῖς χηραις και τοῖς ὀρφανοῖς μετα παντος φοβου και πασῆς εὐλαβειας μεταλαμβανειν τῶν αὐτοῖς χορηγουμενων, και εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ τῷ διδοντι τοῖς πεινῶσι τροφην.

hulp moet die wees met beskeidenheid, dankbaarheid en vrees ontvang.

Daar word ook sterk gewaarsku teen misbruik maak van die milddadigheid van die gemeente deur luiaards en bedriegers wat vir hulle self kan, maar nie wil werk nie. [240] Ook mag nie allerlei geld vir die onderhoud van weduwes en wese gebruik word nie, soos b.v. geld van moordenaars, hoereerders, woekeraars, dronkaards, onregvaardiges of dergelike, maar alleen geld gegee uit liefde en 'n rein hart. [241] As daar geld nodig is moet dit die gemeente aangesê word en 'n kollekte moet gehou word om die kas te styf.

[242] Die wees, omdat hy geen vader of moeder het, het juis soveel meer reg op die barmhartigheid en liefde van die kerk, is onder die spesiale sorg van God en is God dierbaar.

Volgens die gees van die Nuwe Testament en van die Apostol. Konstitutiones het die kerk dan ook te werk gegaan. [243] Daarom kon Tertullianus die heidene daarop wys dat die kristene hulle geld nie verkwis op eetmale of swelgpartye maar dat hulle dit gebruik om behoeftiges en oue van daë en

---

240) Apos. Constit. 4. 6. p. 118.

241) Apos. Constit. 4. 7. p. 119: *εἰ δε ἐπιλιποι δομα, προσαγγελλε τοῖς ἀδελφοῖς, και ἐξ αὐτῶν συλλογην ποιησαμενος διακονει τοῖς ὀρφανοῖς και ταῖς χηραις ἐν δικαιοσυνῃ.*

242) Clemens Alex.: Quis dives salvetur, 34 tom. 2. p. 955: *γεροντας Θεοσεβεῖς ὀρφανους Θεοφιλεῖς, χηρας πραοτητι ὡπλισμενας, ἀνδρας ἀγαπῃ κεκοσμημενους.*

243) Tertullianus, Apolog. 39, tom. 1, p. 258: Neque enim pretio ulla res Dei constat. Etiam si quod arcae genus est, non de honoraria summa quasi redemptae religionis congregatur. Modicam unusquisque stipem menstrua die, vel cum velit, et si modo velit, et si modo possit, apponit; nam nemo compellitur, sed sponte confert. Haec quasi deposita pietatis sunt. Nam inde non epulis nec potaculis nec ingratiis voratrinis dispensatur, sed egenis alendis humandisque et pueris ac puellis re ac parentibus destitutis, jamque domesticis senibus.... Sed eiusmodi vel maxime dilectionis operatio notam nobis inurit penes quosdam. Vide, inquiunt, ut invicem se diligant; ipsi enim invicem oderunt; et ut pro alterutro mori sint parati: ethnici enim ad occidendum alterutrum paratiores erunt.

weduwes en wese te ondersteun. Die heidene self tog weet dit by ondervinding, en moet teen hulle sin die loffelike getuienis aflê: Kyk tog hoe lief die kristene mekaar het.

Hierdie liefde tot mekaar het ook ander vorme aangeneem as b.v. gasvryheid teenoor vreemdelinge, troos en verpleging van siekes, besoek en loskoop van gevangenes, die opneem en versorging van weggegooide kindertjies. Die liefde het ook geen geloofs- of nasionale paal of perk geken nie, maar het elke behoeftige, ellendige heiden inbegryp. 244) Onwillige getuienis hiervoor is die ontboeseming van die keiser Julianus, voorvegter van die herstelde heidendom en bittere teenstander van die Galileer, aan Arsacius, die heidense hoëpriester van Galatië. Hy erken hoeveel die heidene aan die kristene te dank het, aan die mensliewendheid deur hulle aan vreemdelinge betoon, aan hulle eerbied vir die dode, aan hulle rein en ingetoë lewenswys, en tegelykertyd sien hy ook in hoever die heidene hierin te kort skiet. Hy moedig aan die bou van kostelose losieshuise vir vreemdelinge, soos die kristene het, en gee self 'n grote som geld vir hierdie doel, en om onder arme en vreemdelinge onder die heidene verdeel te word; want tot hulle eie skande moet hy beken, dat hulle heidense arme meer gehelp word deur kristene dan deur hulle eie geloofsgenote. Hulle moet hulle deur die kristene

---

244) Juliani Imp. Epistulae p. 113: *ἡμεῖς οἰομεθα ταῦτα ἀρκεῖν, οὐδε ἀποβλεπομεν ὡς παλιστα την ἀθεοτητα συνηυξησεν ἡ περι τους ξενους φιλανθροπια και ἡ περι τας ταφας τῶν νεκρῶν προμηθεια και πεπλασμενη σεμνοτης κατα τον βιον.*

p. 114: *Ξενοδοχεῖα καθ' ἑκαστην πολιν καταστησον πυκνα, ἵν' ἀπολαυσωσιν οἱ ξενοι τῆς παὰ ἡμῶν φιλανθρωπιας, οὐ τῶν ἡμετερων μονον, ἀλλα και τῶν ἀλλων ὁστις ἀν δεηθῇ. Χρηματων δ' ὁθεν εὐτροπησεις ἐπινενοηται μοι τεως· ἑκαστου γαρ ἐνιαυτοῦ τρισμυριους μοδιους κατα πᾶσαν την Γαλαταν ἐκελευσα δοθῆναι σιτου και ἑξακισμυριους οἰνου ξεστας. ὧν το πεμπτον μεν εἰς τους πενητας τους τοῖς ἱερεῦσιν ἐξυπηρετουμενους ἀναλισκεσθαι φημι χρῆναι, τα δε ἀλλα τοῖς ξενοις και τοῖς μετοιτοῦσιν ἐπινεμεσθαι παὰ ἡμῶν. Αἰσχρον γαρ, εἰ τῶν μεν Ἰουδαιων οὐδε εἷς μεταιτεῖ, τρεφουσι δε οἱ δυσσεβεῖς Γαλιλαῖοι προς τοῖς ἑαυτῶν και τους ἡμετερους, οἱ δε ἡμετεροι τῆς παὰ ἡμῶν ἐπικουριας ἐνδεεῖς φαινοιντο.*

p. 115: *Μη δη τα παὰ ἡμῖν ἀγαθα παραζηλοῦν ἀλλοις ξυγχωροῦντες αὐτοι τῇ ῥαθυμιᾳ καταισχυνωμεν, μᾶλλον δε καταπροωμεθα την εἰς τους θεους ἐυλαβειαν.*

niet laat oortref in goeie werke, maar moet die voortou neem in 'n godsdienstige lewensswys en in vrygewigheid en gasvryheid.

245) Met waarheid kon Tertullianus dan ook sê dat die gifte aan die heidene tempels gegee selde of ooit die arme ten bate gekom het; maar die kristene bestee meer geld in weldadigheid op die strate aan heidene, dan wat die heidene self as gifte aan hulle gode en arme bring. Deur haar konsielies het die kerk ook getrag die leraars en ouers op hulle pligte te wys teenoor die armes, oue van daë, sieke, die weduwes en wese, en die kinders oor die algemeen. 246) Die armes, swakkes en ouë moet geeer word meer dan andere; 247) hulle mag nie onderdruk word deur wie ook al; 248) wie armes verdruk of van hulle onthou wat hulle regtens toekom of wat hy beloof het aan hulle oor te maak, is 'n moordenaar, 'n necator pauperum, en word gestraf met uitsluiting uit die kerk. 249) Die biskop was verantwoordelik vir die behoef-

---

245) Tertullianus, Apol. 42, tom. 1, p. 275: Certe, inquitis (ethnici) templorum vectigalia cotidie decoquunt; stipes quotusquisque jam jactat? Non enim sufficimus et hominibus et deis vestris mendicantibus opem ferre, nec putamus aliis quam petentibus inpertiendum. Denique porrigat manum Jupiter et accipiat, cum interim plus nostra miseracordia insumit vicatim quam vestra religio templatim.

246) 4. Conc. Carthagin. 398, Hard. 1, p. 984, can. 83: Pauperes et senes ecclesiae plus ceteris honorandi sunt.

247) 4 Toledo, 633, Hefele, 3, p. 83, can. 32; Synode van Aschaim, Beieren, 748, Hefele 3, p. 601, can. 11; Concil. Tours 567, Hard. 3, p. 366, can. 26: Ut judices aut potentes qui pauperes opprimunt, si communiti a pontifice suo se non emendaverint, excommunicentur.

248) Conc. Aurelian. 549, Hard. 2, p. 1446, can. 13: Ne cui liceat res vel facultates ecclesias aut monasteriis vel xenodochiis pro quacunque eleemosyna cum justitia delegatas retentare, subtrahere vel alienare. Quod quisquis fecerit, tanquam necator pauperum, antiquorum canonum sententiis constrictus, ab ecclesiae limitibus excludatur, quamdiu ab ipso ea quae sunt ablata vel retenta reddantur. Sie ook Conc. 5. Arles 554, Hard. 3, p. 328, can. 6.

249) Conc. Aurelian. 511, Hard. 2, p. 1011, can. 16: Episcopus

tiges. [250]) Elke gemeente moes vir sy eie arme en sieke sorg. [251]) Met die oog dus op hulle ondersteuning moet vlytig en mildelik aalmoese gegee word. [252]) Daarby moet die afstaan van tiendes, wat vroeër in gebruik was, en wat verval het weer die gelowiges ingeskerp word; want hierdie geld is bedoel nie alleen vir die arme en vir die klerus, maar ook vir loskoping van gevangenes.

Soos die kerk vir die arme, die ouë, e.a. gesorg het, het sy ook gedaan vir die weduwes en wese. Onder ander het sy bepaal: [253]) hulle mag nie tereg gestel word deur regters, sonder voorkennis aan die biskop of aartsdiaken gegee; [254]) hulle moes van die geweld van magtiges bevry word; [255]) op gerigsdaë moes hulle sake vóór die van ander behandel word, want hulle is die swakste; [256]) terwyl spesiale

---

pauperibus vel infirmis qui debilitate faciente non possunt suis manibus laborare, victum et vestitum in quantum possibilitas habuerit, largiatur.

250) Conc. Turonense, 567, Hard. 3, p. 358, can. 5: Ut unaquaeque civitas pauperes et egenos incolas alimentis congruentibus pascat secundum vires, ut tam vicani presbyteri, quam omnes cives, suum pauperum pascant; quo fiet, ut ipsi pauperes per civitates alias non vagentur.

251) Conc. Cloveshove (Engeland) 747, Hefele. 3, p. 566, can. 22; Conc. Regensburg, 700, Hefele 3, p. 734, can. 8: Quod eleemosyna quippe necessario ab hoc quotidie fidelibus essent agendae. Eleemosyna quippe nomen et opus est miseracordiae.

252) Conc. Matisconense, (Maçon) 583, Hard. 3, p. 461, can. 5: Omnes igitur reliquas fidei sanctae catholicae causas, quas temporis longitudine cognovimus deterioratas fuisse, oportet nos ad statum pristinum revocare.... Unde statuimus et decernimus ut mos antiquus a fidelibus reparetur, et decimas ecclesiasticis famulantibus caerimoniis populus omnis inferat, quas sacerdotes aut in pauperum usum aut in captivorum redemptionem praerogantes, suis orationibus pacem populo ac salutem impetrant.

253) Conc. Matisconen. 585, Hefele, 3, p. 40, can. 12.

254) Synod. Aschaim 748, Hefele, 3, p. 601, can. 10.

255) Synod. Verneuil 755, Hefele, 3, p. 590, can. 23, Hard. 3, p. 1998, can. 23.

256) Conc. Chalcedon 452, Hard. 2, p. 602, can. 3: Sekere priesters het uit geldgierigheid eiendom van ander gehuur om deur die bestuur daarvan grote wins te behaal. Dit word hulle verbie, asook om enig iets

manne deur die kerk of die regering aangestel werd om vir hulle sake te sorg.

Die ouers werd daarop gewys dat hulle eerste en hoogste plig was die kinders te onderhou en degelik op te voed; [257]) en die kerk het 'n vervloeking uitgespreek teen sulke ouers wat uit luiheid of onder die voorwensel van in 'n klooster te wil gaan, hulle pligte teenoor hulle kinders versuim. Hierdie besluit van die vaders op die sinode van Gangra 325 is later vernu geword deur [258]) pous Hadrianus I, 774. Ook op 'n latere sinode dan Gangra t.w. die van [259]) Toledo het die vaders daar ernstig teen gewaarsku dat ouers uit traagheid om vir hulle kinders te sorg hulle maar liewer van kant maak.

Afgesien van hulp in die vorm van geld en goed, het die kerk al vroeg haar belangstelling in armes, swakkes en kinders getoon deur hulle in geskikte huise op te neem.

Aan die begin het die kerk van haar lede en veral van die gegoede geeis om weeskinders in hulle gesin op te neem en die te versorg as hulle eie kinders; [260]) vreemdelinge werd

---

te doen te hê met sekulêre sake, behalwe wanneer hy wettelik geroep is tot beskermer van minderjariges, waaraan hy hom dan nie mag onttrek nie; of tensy die biskop van die stad hom kerkelike sake toevertrou of onversorgde weduwes en wese en mense wat veral behoefte het aan kerkelike hulp.

πλην εἰ μη που ἐκ νομων καλοῖτο εἰς ἀφηλικων απαραιτητον ἐπιτροπην ἡ ὁ τῆς πολεως ἐπισκοπος εκκλησιαστικῶν ἐπιτρεψοι φροντιζειν πραγματων ἡ ὀρφανῶν και χηρῶν ἀφρονητων και τῶν προσωπων τῶν μαλιστα τῆς ἐκκλησιαστικῆς δεσμενων βοηθειας.

257) Conc. Gangrense 325, Hard. 1, p. 538, can. 15: Si quis deliquerit proprios filios suos ut eos non alat atque eis secundum pietatem necessaria non praebuit, sed sub occasione continentiae negligendos putaverit, anathema est.

258) Hadrianus I, Canones, Hard. 3, p. 2039, can. 15: Ut nullus filios suos neglegat per occasionem continentiae.

259) Sie nota 109.

260) Conc. Matiscon. 583, Hard. 3, p. 461, can. 11; het die geestelikheid aangespoor om hospitaliteit te beoefen en het die kristene ook daartoe aangemoedig; terwijl can. 13 die biskoppe verbie om honde aan te hou waardeur miskien die arme afgeskrik word.

ontvang deur die voorganger van die gemeente. Naarmate die kerk haar grense egter uitbrei en haar lede by duisende begin reken, veral nadat die keisers begin kristene te word het en strome van volk met hulle in die kerk meegesleep het, en toen die slegte tye begin het en jare van hongersnood, toen moes die versorging en verpleging van arme, kranke en vondelinge op 'n nuwe wys aangepak word, 'n wys wat vir die eerste maal in die wereldgeskiedenis te sien was, ek bedoel die stigting van kranke- en armehuise, van vondelingsoorde en toevlugsoorde vir vreemdelinge.

Die oorsprong van hierdie stigtinge lê nog deels in die duister; wat ons wel weet is dat in die vierde eeu daar begin melding gemaak te word van nosocomia, siekehuise, asceteria, huise vir askete, monasteria, kloosters, gerontocomia, huise vir oue van daë, brephotrophia, vondelinghuise, orphanotrophia, weeshuise, ptochia of ptochotrophia, armehuise, xena of xenodochia, vreemdelingehuise; en in die vyfde eeu word hierdie name veelal gevind.

Die vroegste melding hiervan gemaak vind ons miskien in die besluit van die konsielie van Nicea 325; Kanon 70 handel oor hospitale wat moet opgerig word in iedere stad, en oor die keuse van 'n opsiener daarvan en oor sy pligte; dus waarskynlik op die inisiatief van Konstantyn of ten minste met sy goedkeuring. Dat die konsielie die bou van hospitale op so 'n grote skaal kon aanbeveel het, is bewys genoeg dat daar al inrigtinge van die aard voor die tyd bestaan het. Die aanbeveling van Nicea sal seker in baie gevalle opgevolg geword het, want oorals werd die behoefte hieraan gevoel. Ons lees nie veel hiervan nie, maar ons kan dit tog stellig besluit uit die brief van die keiser Julianus aan Arsacius 362, nota 244, waarin ons merk hoe 'n grote indruk ten goede die inrigtinge gemaak het op die heidene, soseer dat Julianus die self wou namaak, en persoonlik geld daartoe bygedra het. Tien jaar na die brief van Julianus het Basilius die Grote, biskop van Caesarea, 'n hospitaal begin op so 'n reuseskaal, dat Elias, die goewerneur van die prowinsie, daarteen geprotesteer het.

Hy het die uitgawe vir sulk 'n kostelik gebou afgekeur, maar Basilius het die werk deurgeset. Self meld hy ons nie soveel as wat ons graag daarvan sou wil weet; slegs vier of ses maal haal hy daarvan in sy geskrifte en briewe aan. 261) Daaruit verneem ons dat hy van die rentmeester van die prefek vrystelling gevra het van belasting op die hospitaaleiendom, 262) as ook op die van die hospitaal te Emesa, 263) dat die gebou groot was, en bedoel om vreemdelinge te onthaal, wat op reis is, asook sieke; dat daar 'n grote personeel was van mediesie, operateurs, vervoervolk, bewakers, en begeleiders op weg vir die wat van ver kom; dat vir sommige van die pasiente ambagte geleer word. 264) Sy vriend Gregorius van Nazianzen

---

261) Basilius Magnus, Opera, tom. 3, epist. 142, Numerario praesidum, p. 23.

262) Basil. Mag. Opera, tom. 3, epist. 143, Alteri numerario, p. 235. Ne quis dicat damnum ab eo rebus afferri, qui praecationis domum magnifice extructum erigit Deo nostro et aedes circum illam, aliam quidem liberali specie, etc.... Ecquem injuria afficimus, dum peregrinis, sive hac transeuntibus, sive medela alique morbum indigentibus hospitia construimus, atque his necessarium constituimus solatium, aegrorum curatores, medicos, jumenta, deductores? Quibus necesse fuit et artes adjungi, tum quae ad vitam sunt necessariae, tum quae ad honestius vitae institutum fuerunt excogitae, alias rursus aedes adfacienda opera idoneas.

263) Basil. Mag. Opera. tom. 3. epist. 94. Heliae rectori provinciae p. 188: *πλην εἰ μη τις λεγοι βλαβην τοῖς πραγμασι φερειν, οἶκον οικτηριον μεγαλοπρεπῶς κατεσκευασμενον ἀναζῆσαι τῷ Θεῷ ἡμων, και περι αὐτον οἰκησιν . . . . τινα δε ἀδικοσμεν, καταγωγια τοῖς ξενοις οἰκοδομοῦντες, τοῖς τε και παροδον ἐπιφοιτωσι, και τοῖς θεραπειας τινος δια την ἀσθενειαν δεομενοις; και την ἀναγκαιαν τουτοις παραμυθιαν ἐγκαθιζωντες τους νοσοκομοῦντες, τους ἰατρευοντας τα νωτοφορα, τους παραπεμποντας;*

264) Gregorius Nazianzenus. Oratio 43. pav. 63, tom. 1, p. 818: *τί ἐτι; καλον φιλανθρωπια και πτωχοτροφια, και το τῆς ἀνθρωπινης ἀσθενειας βοηθημα. μικρον ἀπο τῆς πολεως προελθε, και θεασαι την καινην πολιν, το τῆς εὐσεβειας ταμεῖον, το καινον τῶν ἐχοντων θησαυρισμα, εἰς ὁ τα περιττα τοῦ πλουτου, ἠδη δε και τα ἀναγκαῖα ταῖς ἐκεινου παραινεσεσιν ἀποτιθεται, σῆτας ἀποσειομενα, και κλεπτας οὐκ εὐφραινοντο, και φθονου παλην, και καιρος φθοραν διαφευγοντα, ἐν ᾧ νοσος φιλοσοφεῖται και συμφορα μακαριζεται και το συμπαθες δοκιμαζεται. . . . . οὐκ ἐτι προκειται τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμων θεαμα δεινον και ἐλεεινον, ἀνθρωποι νεκροι προ θανατου, και τετελευτηκοτες τοῖς πλειστοις τοῦ*

vertel egter dat dit 'n stad in homselwe was, die Nuwe Stad noem hy dit; dat die kompleks van geboue om die kerk gegroepeer was, waar allerlei siekte en kwaal behandel werd, veral ook die melaatsheid, dat daar verpleeg werd verminktes en lydendes aan swere; lewende lyke, soos hy sê, wat in die reël anders ooral in die strate en op die pleine van die stad rondlê, het hier 'n welkomsoord gevind en 'n kristelike behandeling; [265] almeer ook werd die stad verplaas naar die hospitaal wat 'n grote invloed ten goede uitgerig het, en so 'n sukses was die onderneming, dat biskoppe in die naburige dorpe en stede probeer het hierdie goeie voorbeeld te volg en eweëens vir hulle arme en kranke afsonderlike huise te stig.

[266] Hieronymus in 'n brief aan Pammachius haal aan dat laasgenoemde 'n xenodochium in die hawe van Rome opgerig het, terwyl hy vertel dat hyself 'n diversorium vir pelgrims in Bethlehem opgerig het.

Ook Chrysostomus herinner sy hoorders te Constantinopel dat daar ter plaatse 'n gemeenskappelik gebou deur die kerk afgesonder is en geheet xenon. Ons lees ook van xenodochia in Nitrië, Egipte.

Behalwe sulke liefdadigheidsgeboue in Italië, Egipte, Klein Asië en Palestina, word ook melding gemaak van inrigtinge in Frankryk en Engeland in die agste en negende eeu, en selfs vroeër. [267] Die sinode van Orleans 549 spreek van xeno-

---

σωματος μελεσιν, ἀπολαυνομενοι πολεων, οἰκιῶν, ἀγορῶν, ὑδατων, αὐτῶν τῶν φιλτατων, ὀνομασι μαλλον, ἢ σωμασι γνωριζομενοι.

p. 819: Βασιλειου δε, οἱ νοσοῦντες, και τα τῶν τραυματων ἀκη, και ἡ Χριστου μιμησις, οὐ λογῳ μεν, ἐργῳ δε λεπραν καθαιροντος.

265) Ramsay, Church in Roman Empire, Nota op pag. 464.

Ibid. nota 264. Nec vero civitas quidem ad hunc modum se gerebat, regio autem atque externa loca non item quin potius omnibus populi Antistitibus benignitatis erga pauperes et munificentiae certamen commune proposuit.

266) Hieronymus: Epis. 66, par. 11, tom. 1, p. 661: Audio te xensdochium in portu fecisse Romano et virgam de arbore Abraham in Ausonio plantasse litore, tu viculum nostrum, id est domum panis (Bethlehem) compensas. Euge, noster, initia transgrederis.

267) Conc. Aurelanense 549, Hard. 2, p. 1446, c. 13: Ne cui liceat

dochia wat die koning Childebert en sy vrou Ultrogotho in Lyons en elders gestig het, en tot die oprigting en instandhouding waarvan baie mense bygedra het.

268) Reeds in die jaar 636 is daar te Verdun, Metz en Maastricht huise vir melaatse opgerig. 269) Fulrad ab van St. Dionysius te Parys het in 777 al sy besit aan hierdie kerk oorgemaak tot gebruik vir die priesters, tot onthaal van vreemdelinge, tot begiftiging van arme, behoeftiges, weduwes en wese. 270) In Lucca 718 is 'n kerk gebou wat deur die famielie Lucchesi ryk beskenk werd met xenodochia en 'n balneum met 'n priester om vreemdelinge te onthaal, en arme weduwes en wese te help en te troos. 271) In 787 is deur Datheus, argipresbiter te Milaan, 'n vondelinghuis daar gestig. In die stigtingsrol sê hy dat daar baie mense in die stad was wat uit weelderigheid te traag was hulle buitenegtelike kinders groot te bring, maar hulle eenvoudig in die slote of riviere weggooi; en dit doen hulle met kinders wat selfs nog ongedoop is, waardeur die kleintjies, ongedoop synde, vir ewig verlore

---

res vel facultates ecclesias, aut monasteriis vel xenodochiis, pro quacumque eleemosyna cum justitia delegatas retentare, alienare, atque subtrahere. Quod quisquis fecerit, tanquam necator pauperum, antiquorum canonum sententiis constrictus ab ecclesiae limitibus excludatur, quamdiu ab ipso ea quae sunt ablata vel retenta reddantur.

can. 15: De xenodochio vero, quod piissimus rex Childebertus vel jugalis sua Ultrogotho regina in Lugdunansi urbe inspirante Domino condiderunt, cuius institutionis ordinem, vel expensae rationem, petentibus ipsis, manuum nostrarum subscriptione firmavimus. ... Sed dent operam, qualiter rei ipsius stabilitas in nullam partem, detrimentum aut diminutionem aliquam patiatur, providentes intuitu retributionis aeternae, ut praepositi semper strenui ac Deum timentes decedentibus substituantur; et cura aegrotentium ac numerus vel exceptio perigrinorum, secundum inditam institutionem, inviolabili semper stabilitate permaneat.

268) Herzog, Real Encyclop. 21ste Teil, sub voce Wohltätigkeitsanstalten, S. 441.

269) Muratori, Dissertazione sopra le Antich. Italiane, No. 37, tom. 2, p. 380.

270) Ibid. p. 381.

271) Ibid. p. 390.

gaan. In hierdie huis sou hy dan al sulke ongewenste kleintjies opneem. Ons lees ook 'n vers op 'n mosaiek wat gedenk Datheus se sorg vir arme jongetjies, vir wie hy ook so 'n huis opgerig het. 272) Ook verneem ons van Galdinus aartsbiskop van Milaan dat hy in 1168 'n soortgelyke gebou opgerig het, bedoel vir sieke, swakke, verhongerde, wese en vondelinge.

Veral het die kerk haar besig gehou met die byeensamel van vondelinge. 273) Met die hoop dat vreemde barmhartigheid haar sou ontferm oor hulle kinders, het die heidene dan ook die kleintjies sonder gewetenswroeging weggegooi; en die kristene gedrewe deur liefde, en begerig die voorbeeld van hulle Heer op te volg, het hulle oor die kleine ongelukkige ontferm. 274) Jonge vroue het die strate afgeloop en het byeengesamel al die kleine verworpelinge, het hulle naar die kerk geneem om gedoop te word, en hulle in 'n vondelinghuis gebring, waar hulle die beste versorging en 'n kristelike opvoeding gekry het. Die staatsregering het in 'n sekere mate die leiding van die kerk gevolg. 275) In die tyd van Konstantyn die Grote het Italië in 'n kwade toestand verkeer; sy was uitgesuig deur die drukkende belasting, die Annonariae Italiae, en deur die verwisseling van heersers, deur die burgeroorloge en veral deur die verwoestinge deur die oorheerser Maxentius daar aangerig, en waardeur die land tot die grootste armoede gebring werd. 276) Die keiser Konstantyn het dus in

272) Muratori, Dissertazioni sopra le Antichita Italiane, No. 37, tom. 2, p. 390. Die hospitaal was bedoel ad languentium pauperum refectionem et pupillorum nutritionem. Et colligere debeant omnes aegrotantes, pauperes et expositos infantes, quos per urbem invenerint, et ad ospitale ducere et sufficientem victum tribuere.

273) Tertul. Apolog. 9, tom. 1, p. 151: Filios exponitis suscipiendos ab aliqua praetereunte miseracordia extranea. En ook:

Minuc. Felix, Octavia, 31, p. 55: dum etiam domi natos alienae miseracordiae frequenter exponitis.

274) Sie nota 174a.

275) Gothofred. Theod. Cod. tom. 4, p. 200.

276) Cod. Theod. lib. 11, tit. 27, tom. 4, p. 197: De alimentis quae inopes parentes de publico petere debent.

1. Imp. Constantinus ad Ablavium: Aereis tabulis, vel cerussatis, aut

315 aan Ablavius die prefek van Italië beveel dat ouers wat weëns armoede hulle kinders nie kan voed of kleed nie, en dus geneig is om hulle te dood of te verkoop of verpag of weggooi of van honger laat omkom, in hulle gruwelike voorneme verhinder moes word deur hulle voedsel en kleding uit die keiserlike skure en uit die skatkis te gee. 277) Heel waarskynlik is die keiser hiertoe aangeraai deur Lactantius, die beroemde kristen skrywer, wat juis in die tyd leraar was van Crispus die seun van Konstantyn, en wat omtrent die tyd ook sy boek, notas 125 en 159, opgestel het, waarin hy aanhaal van die gruwele deur ouers gepleeg aan hulle kinders.

Sewe jaar later het hy 'n soortgelyke wet gegee aan sy prefek Menander vir die prowinsies, en veral vir Afrika, waar daar ook grote ellende en hongersnood geheers het, en waar die bevolking nog meer dan in Italië gewoon was hulle kin-

---

linteis mappis, scripta per omnes civitates Italiae, proponatur lex, quae parentum manus a parricidio arceat, votumque vertat in melius. Officiumque tuum haec cura perstringat. Ut si quis parens adferat subolem, quam pro paupertate educare non possit nec in alimentis nec in veste impertienda tardetur, cum educatio nascentis infantiae moras ferre non possit; ad quam rem et fiscum nostrum et rem privatam indiscreta jussimus praebere obsequia. anno 315.

N.B. Votum an destinatum parricidium.
Perstringat: teneat adstrictum.
Tardetur ex fisco videl. vel re privata ut mox dicitur.
Educare: alimenta et vestem complectitur.

277) Gothofr. Theod. Codex, tom. 4, p. 199.

278) Cod. Theod. lib. 11, tit. 27, tom. 4, p. 200. Imp. Constantinus Menandro: Provinciales, egestate victus atque alimoniae inopia laborantes, liberos suos vendere vel obpignorare cognovimus. Quisquis igitur huiusmodi repperietur qui nulla rei familiaris substantia (ex horreis substantiam) fultus est, quique liberos suos aegre ac difficile sustentur, per fiscum nostrum antequam fiat calamitati (vendendi vel oppignorandi necessitate) obnoxius adjuvetur; ita ut proconsules, praesidesque et rationales per universam Africam habeant potestatem et (ut) universis quos adverterint in egestate miserabili constitutos, stipem necessariam largiantur; atque ex horreis (in quibus condita erat annona publica) substantiam protinus tribuant competentem. Abhorret enim nostris moribus quemquam fame confici vel ad indignum facinus prorumpere, concedamus. anno 322.

ders te verkoop of om die lewe te bring. 278a) Die armeversorging werd deur die keisers in hulle wette erken as 'n kristelike plig, en die kristene werd deur hulle hiertoe aangemoedig in woord en voorbeeld.

Uit dit alles sien ons dat gestigte vir arme en vreemdelinge, sieke en swakke wyd en syd oor die kristenwereld versprei was; en hoewel aan die begin nie in soveel woorde gesê word dat wese en vondelinge in hierdie geboue opgeneem is nie, spreek dit byna vanself dat dit tog die geval was; geboue, so omvangryk en met so veelledige doel, sou stellig ook ruimte aangebie het vir wese en vondelinge, soos ons sien later die geval was met die hospitale van Datheus nota 271 en van Galdinus nota 272.

Die eerste keer wat die naam brephotrophium, vondelinghuis, ons teen kom, is in die wette van Justinianus; 279) maar dit is die mening van geleerdes dat ons hier te doen het enkel met 'n nuwe benaming vir 'n oue saak, of dat miskien omtrent hierdie tyd die vondelinghuis vir die eerste keer 'n afsonderlike inrigting gevorm het afgeskei van die tevore alomvangryke hospitaal of vreemdelinghuis as sulks.

Die belangstelling deur Konstantyn getoon in liefdadigheids inrigtinge is gevolg deur sy opvolgers.

280) Valentinianus en Valens het dit in hulle wette vasgelê, en die kristene voorgehou, dat as hulle wil beantwoord aan hulle erebenaming, hulle dan ook hulle bes moet doen die armes en ongelukkiges te alle tyd te help.

281) Die keisers Leo en Anthymius maak melding in die

278a) Sie nota 280.

279) Kraus, Real Encyclop. des Christ. Altert. tom. 1, S. 509.

280) Theod. Cod. lib. 8, 1, 5, tom. 5, p. 9: Valentinian. et Valens Secundo: Et Christianos quibus si verus est cultus, adjuvare pauperes et positos in necessitatibus volunt.

281) Justin. Cod. 1, 3, 32, 7, p. 23: Leo et Anthymius: Privilegiis sane singulis quibuscunque sacrosanctis ecclesiis orthodoxae fidei, xenodochiis sive ptochiis jam generaliter quam specialiter attributis perpetui reservandis, nullis eas earumque sacerdotes aut clericos cuiuslibet.

wette van xenodochia en ptochia, [282] terwyl Justinianus 'n lange lys het van monasteria, nosocomia, xenodochia, brephotropia, asceteria, gerontocomia, ptochotrophia, orphanotrophia, die inrigting en beheer waarvan hy persoonlik kennis geneem het. [283] So 'n brephotrohpium beskryf hy as 'n eerbiedwaardige plaas of gebou waar suigelinge en kleine kinders gevoed en versorg word.

Ook Karel die Grote het in sy wetgewing 'n reeks van besluite opgeneem o.a. [284] vir die arme en behoeftige moet gesorg word deur die kerk uit liefdegawes haar deur die gemeente gegee; [285] die regssake van weduwes en wese en arme moet eers afgehandel word, daarna die van ander mense; [286] armes, weduwes en wese is onder die sorg van God en van die keiser; [287] wie hulle dus molesteer sal deur

---

282) Novellae, 7, 2, p. 54: Et hoc valere volumus in omni ecclesia omnique monasterio et nosocomio et xenodochio et brephotrophio et asceterio et gerontocomio. En eweeens Novellae 7, 1, p. 52, en 7, 12, p. 62.

283) Novellae, 7, 1, p. 52: Brephotrophium id est venerabilis locus in quo infantes aluntur.

284) Carol. Capitul. lib. 5, tit. 221, p. 126: De hospitalitate et cura pauperum. Ut de hospitalitate et cura pauperum memores sitis et propter quod res ecclesiasticae a fidelibus oblatae et ab ecclesia receptae sint, et eo modo illas distribuatis, ut ab illo, cui de his rationem reddituri estis non damnationem, sed aeterni gaudii mercedem accipere mereamini.

285) Ibid. lib. 4, 16, p. 62: De viduis, pupillis et pauperibus: Praecipimus ut quandocunque in mallum ante comitem viduae pupillae et pauperes venerint, primo eorum causa audiatur et difiniatur. Et si testes per se ad causas suas quaerendas habere non potuerint, vel legem nescierint, comes illos adjuvet, dando eis talem hominem qui rationem eorum teneat, vel pro eis loquatur.

286) Ibid. lib. 6, tit. 223, p. 168: De viduis et orphanis et minus potentibus. Ut viduae et orphani et minus potentes sub Dei defensione et nostro mundebundo pacem habeant et eorum injustias acquirant.

287) Ibid. lib. 6, tit. 246, p. 170: De potente si pauperem expoliaverit et non reddiderit ammonente episcopo, ut excommunicetur. Sie ook lib. 1, 3, p. 23.

die kerk in die ban geslaan word; [188]) vondelinge deur ander opgeneem het onder die toesig van die kerk gestaan. [288]) Ons verneem ook dat hy 'n reeks van xenodochia gebou of herstel het, waardeur hy sy deel vir die kindertjies gedaan het.

---

288) Capitul. Aquisgranens. lib. 2, (816) Ludov. Imper. Hard. 4, p. 1148:

can. 23: Ut in monasteriis puellaribus domus propter anus et infirmas sit.

can. 28: Ut hospitale pauperum extra monasterium sit puellarum, oportet tamen ut extra, juxta ecclesiam scilicet, in qua presbyteri cum ministris suis divinum explent officium, sit hospitale pauperum; cui etiam praesit talis qui et avaritiam oderit et hospitalitatem diligat. Et exceptis decimis, quae de ecclesiae villis ibidem conferuntur, de rebus ecclesiae, prout facultas suppetit, eidem deputetur hospitali, unde pauperes ibidem recreentur et foveantur. etc. Sed etiam intra monasterium receptaculum, ubi viduae et pauperculae tantummodo recipiantur et alantur.

HOOFSTUK VI.

Die sedelike en geestelike bewaring van die kind.

Rein eenvoudig en opreg soos hy geskape is, is die kind, gelukkig of ongelukkig, 'n speelbal van sy omstandighede; nolens volens word hy gevorm naar sy omgewing. Gelukkig dan waar die omgewing gunstig inwerk op sy geestelike kinderlike eenvoud en reinheid, maar ongelukkig die kind wat gedwonge is hom aan te sluit by die laë sedes en gewoontes van sy ouers, en waaruit hy nie kan ontvlug, nog naar liggaam, nog naar gees.

Die grote sonde by die grieke, die sonde wat Kreta en Sparta en Atene tot ondergang gesleep het, was die paederastie. In die inleiding het ons reeds genoeg gewys van welk 'n vloek dit was vir Griekeland, hoe nog hoog nog laag, nog oud nog jong hieraan onskuldig was.

In Rome het dit nie beter gegaan, hoewel die romeine verstandig genoeg was een van die [289] dryfvere tot die pleë van hierdie misdaad, ek bedoel die naakte oefening van kinders en jongelinge, [290] bewus af te keur, wyl hulle wis al die gevare wat hiermee gepaar gaan. Tog ten spyte van hierdie wys besluit het die gruwel van die paederastie voortgewoeker, totdat eindelik die keisers verplig was maatreëls daarteen te neem.

Die eerste wet hierteen waarvan ons weet is die [291] lex Scatinia, wat die misdryf met vrygebore jongens verbie het.

---

289) Zumpt, Ueber dan Stand, u.s.w. S. 14.

290) Friedlander, Sittengesch. Roms. 2, S. 491.

291) Zumpt, Ueber den Stand, S. 40. Dog verdere inligting kan ek omtrent hierdie wet nie kry nie, nog in Girard, nog in Riccobono en Baviera: Fontes jur. romani antejustiniani, nog in Justin. Cod. of waar ook al.

Die sedelike misbruik van jongens of meisies met geweld werd gestraf met verbanning of by die ergste gevalle met die dood.

Die kristenvaders kon die saak nie ongestraf daarlaat. 292) Hulle het die heidene steeds voorgehou dat die Wet Gods leer, mens mag geen ontug pleeg, of overspel doen of jongens mislei tot seksuele omgang; en 293) niettemin het die romeine vir hierdie doel byeengesamel jongetjies in getalle soos perde op die weiveld; en sover daarvandaan dat sulk 'n gruwel afgekeur werd, werd dit daarentegen nog met sekere voorregte vereer. 294) Die heidene kan niet ontken dat hulle hieraan en aan allerlei seksuele misdrywe skuldig is.

295) En dit is te verwag van mense wat gode vereer by wie

---

292) Barnabas Epist. 19, p. 44: *οὐ πορνευσεις, οὐ μοιχευσεις, οὐ παιδοφθορησεις.*

en Apost. Constit. 7, 2, p. 198: *οὐ μοιχευσεις, οὐ παιδοφθορησεις.*

293) Tatianus, Pros Hellenas, pav. 28, p. 29: *και παιδεραστια μεν ὑπο βαρβαρων διωκεται, προνομιας δε ὑπο Ῥωμαιων ἠξιωται, παιδων ἀγελας ὡσπερ ἱππων φορβαδων συναγειρειν αὐτοῖς πειρωμενων.*

294) Athenagoras, Presbeia peri Christianos, 34, p. 44: *οἱ γαρ ἀγοραν στησαντες πορνειας και καταγωρας ἀθεσμους πεποιημενοι τοῖς νεοις πασης αἰσχρᾶς ἡδονῆς και μηδε τῶν ἀρσενων φειδομενοι, ἀρσενες ἐν ἀρσεσι τα δεινα κατεργαζομενοι, ὁσων σεμνοτερα και εὐειδεστερα σωματα, παντοιως αὐτα ὑβριζοντες, ἀτιμοῦντες και το ποιητον τοῦ Θεοῦ καλον, οὗτοι δε ἁ συνισασιν αὐτοῖς και τους σφετερους, λεγουσι Θεους, ἐπ' αὐτῶν ὡς σεμνα και τῶν Θεων ἀξια αὐχοῦντες, ταυτα ἡμᾶς λοιδοροῦνται, κακιζοντες οἱ μοιχοι και παιδερασται τους εὐνουχους και μονογαμους.*

Theophilus ad Autolycum, 1, 2, p. 8: *δεῖξου οὖν και συ σεαυτον, εἰ οὐκ εἶ μοιχος, εἰ οὐκ εἶ πορνος, εἰ οὐκ εἶ κλεπτης . . . . εἰ οὐκ εἶ ἀρσενοκοιτης, ... εἰ οὐ γονεῦσιν ἀπειθης, εἰ οὐκ τα τεκνα σου πωλεῖς.*

Lactantius, Divin. Institut. lib. 5, tom. 1, p. 427:

Non enim de nostro sed ex illorum numero semper existunt qui vias obsideant armati.... qui uxores necent ut dotes earum lucrentur, aut maritos ut adulteris nubant, qui natos ex se pueros aut strangulant, aut si nimium pii fuerint, exponant, qui libidines incestas nec a filia nec sorore nec matre nec sacerdote contineant.

295) Lactantius, Divin. Institut. lib. 5. 10, tom. I p. 432. Quomodo libidines cohercebunt qui Jovem, Herculem, Liberum, Apollinem ceterosque venerantur, quorum adulteria et stupra in mares et feminas non tantum doctis nota sunt, sed exprimuntur etiam in theatris atque constanter ut sint omnibus notiora?

die woord kuisheid ongeken is, want van eerste tot laaste word die heidense gode alles behalwe voorbeeldig voorgestel in hulle sedelike verhoudinge; [296] hulle onkuise handel en wandel word op ombeskaamde wys die publiek in die teaters voorgehou, en so realisties moontlik voorgestel; 'n ander geliefkoosde onderwerp vir die toneel was die onsuiwere verhouding tussen manne en vroue; en klein en groot woon die opvoeringe by. Geen wonder dat alle gevoel vir kuisheid ontbreek het.

[297] Somtyds word jonge kinders van beide geslagte gebruik om mee te doen op die toneel, b.v. om naak deel te neem aan die opvoering van 'n stuk as die oordeel van Parys; [298] of danse word voorgedra deur vroue met ewemin klere aan as toen hulle gebore was. Gemeng bade en onsedelike skilderye het ook hulle deel bygedra tot die sedelike bederf van die jeug.

Vroeëre skrywers soos Cicero, en veral die [299] latere Stoïsyne, het hierteen protes aangeteken.. Sulke onkuise wesens kan die gode nie wees nie; maar binne in ons setel 'n verhewene gees wat 'n noukeurige waarnemer is van onse deugde en ondeugde, en tewens onse beskermer is. Sonder die gees n.l. God kan geen volmaak goed mens bestaan nie.

Dog hierdie verhewene gedagtes omtrent die godheid het die verderwende invloed van die leer omtrent die heidense gode nie kon keer nie; [300] soos hulle gode was, onrein, on-

---

296) Friedlander, Sittengeschichte Roms 2, S. 443. Zu frecher Verhöhnung der Sitte und unzweideutiger unverhüllter Obzonität überbot offenbar der Mimus die ubrigen Possen weit. In die tijd van die Republiek had hulle nog die Floralia om dit te verontskuldig; maar daarna nie meer nie (ibid.). Ook nota 295.

297) Friedlander, Sittengeschichte Roms 2, S. 469.

298) Friedlander, Sittengeschichte Roms 2, S. 443.

299) Vorlander, Geschichte der Philosophie, I, S. 180, 181.

300) Jul. Firmicus, Matheseon, libr. 6, cap. 12, p. 12: Sed et vires uxores suas ad adulteria venire compellent et alienis complectibus patientiam prostituti pudoris adidicunt.

kuis, so was die volk; en naar hulle handelwys het die volk hom al te getrou gerig.

301) Reinheid van sede, die by uitstek kristelike deug, maar deur sommige genoem 'n pes deur Kristus in die wereld gebring, het die vaders, as ook die konsielies gesoek te handhaaf. Die kinders is nie uitgesluit uit die strewe naar volmaking; net soos vir Paulus, 2 Tim. 4, 8 en vir ander gelowige volwassene Jak. 1, 12; 1 Kor. 9, 25 'n kroon weggeleg is, 302) so ook vir kinders wat in deug volhard. 303) Daarom word ouers vermaan hulle hande nie te onttrek aan hulle kinders nie maar hulle op te voed in die vrese van die Heer, met wysheid en strengheid met hulle te werk te gaan, want die troue vriendelike vaderlike teregwysing sal hulle nie dood nie, maar sal hulle behou van die bederf. Die raad van Salomo in hierdie saak moet die ouers ter harte neem: Spreuk. 23, 13; 22, 15; 29, 15; 10, 13; 20, 30; 13, 24; 23, 13; 29, 17; 17, 10; 19, 25. Hulle moet die kinders leer in die Heilige Skrif 304) waartoe daar genoeg geleentheid is en hulle kristelike boeke voorlees, hulle terug hou van onverantwoordelike vryheid of van samespan met makkers tot allerlei vermaak, want deur sulke vermaak raak hulle allig tot ontug; en die ouers moet weet

---

301) Lilly, Christianity and Modern Civilization p. 146.

302) Clemens Alex. Stromat. 7, 2, tom. 3, p. 48: *εἰσι γαρ, εἰσι καθαπερ ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῦς γυμνικοῖς, οὕτως δε και κατα την ἐκκλησιαν στεφανοι ἀνδρῶν τε και παιδων.*

303) Apostel. Constit. 4, 11, p. 120: *οἱ μεντοι πατερες παιδευετε τα τεκνα ὑμῶν ἐν Κυριῳ, ἐκτρεφοντες αὐτα ἐν παιδαιᾳ και νουθεσιᾳ κυριοῦ, και διδασκοντες αὐτα ἐπιτηδειους και ἁρμοζουσας τῷ λογῳ τεχνας, ἱνα μη δια τῆς εὐκαιριας στρηνιασαντα και ἀνεπιτιμητα μειναντα ὑπο τῶν γονεων προ ὡρας ἀνεσεως τυχοντα, ἀφηνιασωσι τοῦ καλοῦ, διο μη εὐλαβεῖσθε αὐτους ἐπιπλησσειν, σωφρονιζοντες αὐτα μετα ἐμβριθειας. οὗ γαρ ἀποκτενεῖε αὐτα παιδευοντες, μᾶλλον δε σωσετε αὐτα, καθως που και Σολομων ἐν τῇ σοφιᾳ φησι.*

en 7, 12, p. 203: *οὐκ ἀρεῖς την χεῖρα σου ἀπο τοῦ ὑιοῦ σου ἢ ἀπο τῆς θυγατρος σου ἀλλ' ἀπο νεοτητος αὐτῶν διδαξεις αὐτους τον φοβον τοῦ Θεοῦ. παιδευε γαρ, φησι, τον ὑιον σου, οὕτω γαρ ἐσται σοι εὐελπίς.*

en Barnabas Epistola 19, p. 45: *οὐ μη ἀρῃς την χεῖρα σου ἀπο τοῦ υἱοῦ σου ἢ ἀπο τῆς θυγατρος σου. ἀλλα ἀπο τῆς νεοτητος διδαξεις φοβον κυριοῦ.*

304) Harnack, Privater Gebrauch der Heil. Schrift, p. 23—26.

dat God hulle verantwoordelik sal hou vir die siel van hulle kinders; 305) veral moet die ouers die oog op hulle hou in die kritieke tyd van hulle lewe, as die hitte en ywer van die hartstogte begin te ontbrand, en dan veral ook sorg dat hulle nie in kwade geselskap kom, opdat hulle nie op verkeerde wege gaan; maar hulle teen ontug bewaar deur hulle as hulle oud genoeg is in die huwelik te gee. So ook het die Didache en Barnabas geleer in kort. 306) Onderrig in Gods Woord, en nie oorringe of ander ydele versiersels is die ware sieraad vir 'n kind. 307) Eerbied vir die ouderdom moet aangekweek word; daarom moet die grysaards hulle grysheid, Gods ereteken, nie verberg; want juis deur hulle gryse hare verwerf hulle die eerbied van die kinders. 308) Die kristen keisers het dan ook oneerbiedigheid, ongehoorsaamheid en ondankbaarheid van kinders, veral as hulle die mannelike leeftyd bereik het, strafbaar gemaak deur die wet.

309) Die kerk het moeite gedoen om die weggegooide kindertjies byeen te samel; hiertoe het sy vroue, ongetroude of

---

305) Apost. Constit. 4, 11, p. 121.

306) Clemens Alex. Paidagogos, 2, 12, tom. 1. p. 234: *τα δε ὥτα αὐταῖς παρα φυσιν μη τιτρασθω εἰς ἀπαρτησιν ἐλλοβιων και πλαστρων, οὐτε γαρ θεμις βιαζεσθαι την φυσιν, παρ' ὁ βεβουληται οὐτε μεν ἀλλος ἀμεινων ἀν εἰη τῶν ὠτων κοσμος εἰς τους κατα φυσιν τῆς ἀκουῆς καταβαινων πορους κατηχησεως ἀληθοῦς. ὀφθαλμοι δε ὑπολελιμμενοι λογῳ και ὥτα εἰς αἰσθησιν διατετρημενα θειων ἀκουστην.*

307) Clemens. Alex. Paidag. 3, 2, tom. 1, pag. 271: *και μαλιστα το γεραιον τῆς ἡλικιας και ἀξιοπιστον οὐκ ἐπικαλυπτον, ἀναδεικτεον δε ὑπ' αὐγας τοῦ Θεοῦ το τιμημα εἰς σεβασμα τῶν νεων.*

308) Justin. Cod. 8, 49, p. 360: De ingratis liberis: Impp. Valentinianus Valens et Gratianus ad Praetextatum: Filios et filias ceterosque liberos contumaces qui parentes vel acerbitate convicii vel cuiuscumque atrocis injuriae dolore pulsassent leges emancipatione rescissa damno libertatis immeritae multare voluerunt. a. 367.

Cod. Theodos. 8, 14, tom. 2, p. 663, herhaal voorgaande wet en voeg by as interpretatio: Filii emancipati si injuriam gravem patri quae probari possit intulerint, et convicti fuerint hoc fecisse rescissa emancipatione in familiam revocentur.

309) Sie nota 174a.

weduwes, aangestel. 310) Was dit twyfelagtig of die kindjie gedoop was, dan het die kerk, volgens die mening van daardie tyd, die saligheid van die kind direk verseker deur hom of haar te laat doop; en vir die ewentuele kristelike opvoeding het sy gesorg deur geskikte huise en verpleegsters.

311) Die ouers werd ook vermaan hulle kinders van vroeg af te laat werk en die seuns ambagte of ander eerlik werk te leer.

312) Was 'n kristen skuldig aan seksuele misdryf teen jongens of meisies, dan werd hy vir altoos uit die kerk gesluit.

313) Die wesgote het die onsedelike omgang met manne en jongens vreselik gestraf, 314) en met dieselfde ook besoek die wat skuldig was aan sodomie.

Karel die Grote het ook in hierdie opsigte vir die kinders

---

310) Concil. Carthagin. 5, 401, Hard. tom. 1, p. 988: Placuit de infantibus quoties non inveniuntur certissimi testes, qui eos baptizatos esse si ne dubitatione testentur: neque ipsi sunt per aetatem idonei de traditis sibi sacramentis respondere: absque ullo scrupulo eos esse baptizandos ne ista trepidatio eos faciat sacramentorum purgatione privari.

Responsiones Leonis papae, 445, Hard. tom. 1, p. 1761.

Inquisitio 16: De his qui a parentibus Christianis parvuli derelicti sunt et utrum baptizati sint non potest inveneri an debeant baptizari. Responsio: Si nulla extant indicia inter propinquos aut familiares, nulla inter clericos aut vicinos, quibus hi, de quibus quaeritur, baptizati fuisse doceantur; agendum est ut renascantur; ne manifeste pereant in quibus quod non ostenditur gestum ratio non sinit ut videatur iteratim.

311) Sie nota 303, begin daarvan.

312) Conc. Elvira, 306, Hefele, 1, p. 187, can. 71: De stupratoribus puerorum. Stupratoribus puerorum nec in finem dandam esse communionem.

313) Leg. Wisigoth. lib. 3, tit. 5, 8, Fls. Gls. Chdsrex.

De masculorum stupris. Non relinquendum est scelus inultum quod detestandum semper et execrabile morum pravitate censetur. Wie skuldig is daaraan, judex evidenter investigaverit, utrosque continuo castrare procuratet tradens eos pontifici territorii ipsius, ubi id perpetrari contingerit, sequestratim arduae mancipenter detrusioni.

314) Ibid. tit. 5, 9, p. 72: De sodomites qua debeant ultionis sententiae percuti. Hiervoor word dieselfde straf toegemeet as vir die voorgaande wet.

gesorg; [315]) hy het die kinders voorgehou dat hulle hulle ouers moes eer; [316]) vondelinge moes, waar onsekerheid bestaan, sonder enige aarseling gedoop word; [317]) van kleins af reeds moes kinders naar hulle geestelike vermoë onderrig kry in geestelike sake b.v. in die betekenis van die doop, die avondmaal en dergelyke. [318]) Skole moes opgerig word waar die jongetjies kon leer lees en skryf, veral die Evangelies, die Psalme en die Missale. [319])Ook het hy ouers en peetouers op hulle pligte gewys in verband met die kristelike opvoeding van die kind.

---

315) Carol. Capitul. lib. 6, p. 142, 3; De honorando patre et matre. Honora patrem tuum et matrem tuam ut sis longaevus super terram; en ook Cap. Aquisgran. 789, Hard. 4, p. 841, c. 89.

316) Carol. Capitul. lib. 7, 297, p. 250: De infantum baptismo. Placuit ut infantes quando non inveniuntur certissimi testes qui eos sine dubitatione baptizatos esse testentur, neque ipsi sunt per aetatem idonei de traditis sibi sacramentis respondere, absque ullo scrupulo legitimo baptizari.

317) Ibid. lib. 7, 300, p. 248: De parvulorum instructione tam fidei et baptismatis ministerio quam sancti spiritus dono. Sciendum est omnibus quod parvuli instituendi sint cum ad intelligibilem aetatem venerint, et fidei sacramento et baptismatis mysterio et septiformis gratiae sancti spiritus dono.

318) Ibid. Additio, lib. 2, 5, p. 278: De scholis per singulas urbes habendis militibus Christi praeparandis et educandis. Inter nos pari consensu decrevimus ut unusquisque episcoporum in scholis habendis et ad utilitatem ecclesiae militibus Christi praeparandis et educandis, ab hinc maius studium.

En Ibid. lib. 1, 72, p. 14: De ministris altaris Dei et de schole.... ut eorum bona conversatione multi attrahantur ad servitium Dei et non solum servilis condicionis infantes sed etiam ingenuorum filios aggregent, sibique socient, et ut scholae legentium puerorum fiant, psalmos, notas, cantus, compotum, grammaticam, per singula monasteria vel episcopia discant.... Et si opus est Evangelium et psalterium et missale scribere, perfectae aetatis hominis scribant cum omni diligentia.

319) Ibid. lib. 2, 46, p. 42: De eruditione filiorum a parentibus et patrinis. Ut parentes filios suos et patrini eos quos de fonte lavacri suscipiunt erudire summopere studeant. Illi quia eos genuere, et eis a Domino dati sunt. Isti vero quia pro eis fidejussores existunt.

320) Ouers en priesters moes sorg dat die kleintjies so gou moontlik gekonfirmeer werd. Die presbiter was ook gewaarsku om die eugaristie altoos klaar te hê sodat, as daar 'n sieke of 'n kindjie op sterwe lê, hy hom dit dadelik kan toedien, opdat die kranke nie sonder kommunie sal sterf nie.

---

320) Ibid. lib. 6, 174, p. 161: Ut episcopis infantuli ad confirmandum praesententur Adnuncient presbyteri populis ut quam citius potuerint suos infantulos ad confirmandum episcopo praesentare faciant.

BIBLIOGRAFIE.

Aelianus, Varia Historia Graece, annot. Jac. Perizonii, tom. 2, Lipsiae, 1794.

Alemannorum Lex, sie Codex Legum Antiquarum.

Ambrosius, Opera, tom. 2, typ. Coignard, Parisiis, 1686.

Apuleius, Metamorphoseon, lib. 11, recens. F. Eyssenhardt, Berolini, 1869.

Athenagoras, Supplicatio pro Christianos, edid. L. Paul, Halis, 1856.

Augustinus, Opera omnia, tom. 22, Parisiis, 1836.

Aulus Gellius, Noctes Atticae, Lipsiae, 1835.

Bajuvariorum Lex, sie Codex Legum Antiquorum.

Barnabae Epistola. a Hilgenfeld, Lipsiae, 1877.

Basilius Magnus, Opera omnia, tom. 3, Coignard, Parisiis, 1731.

Baviera, G., Concetto e limiti dell' influenza del Cristianisimo sul diretto romano. In Melanges Girard, tom. prem. Paris, 1912.

Baviera, G. en E. Riccobono, Fontes juris romani antejustiniani, Florentinae, 1909.

Burgundorum Lex, sie Codex Legum Antiquarum.

Capitolinus in Scriptores Historiae Augustae pars 2. Societatis Bipontinae, Biponti, 1787.

Caroli Magni et Ludovici Pii Capitula, lib. 7, coll. Abbate et Levita, Parisiis, 1603.

Cicero, de Legibus, A. du Mesnil, Leipzig, 1879.

Clemens Alexandrinus, Opera, recog. J. Potterum, Oxon. 1715.

Clemens Alexandrinus, Werke, 3 Bände, Otto Stahlin, Leipzig, 1905.

Codex Theodosianus. J. Gothofredus, tom. 7, Lipsiae, 1738.

Codex Justinianus sie Corpus juris civilis.

Codex Legum Antiquarum, Fr. Lindenbrogii, Francofurti, 1613.

Conciliorum Collectio, J. Harduinus, Parisiis, 1715. regia maxima. 12 vol.

Consitutiones Apostolorum, P. A. Lagarde, Lipsiae et Londinii, 1862.

Corpus Juris Civilis, recog. P. Krueger, Berolini, 1877.

De Meysenbug, H. O. De christianae religionis vi et effectu in jus civile, Gottingae, 1828.

De Rhoer, C. W. De effectu religionis christianae in jurisprudentiam romanam, Dissertatio, Groningae, 1776.

Digesta sie Corpus Juris Civilis.

Dion Cassius, Vitae Caesarum, Annot. Erasmi, Basil, 1546.
Dionysius Halicarnassensis, Antiquitatum Romanorum, A. Kiessling, Parisiis, 1886.
Ecumenical Councils, H. Percival, in Nicene and Post-Nicene Fathers, Oxford, 1900.
Euripides, Opera, L. Parmentier et H. Gregoire, Paris, 1923.
Firmicus, Julius, Astronomicorum libri 8, Aldus Minutius, Venetiis, 1499.
Friedländer, Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms, 8te Aufl. 4 Bde. Leipzig, 1910.
Gibbon, E. Decline and Fall of the Roman Empire, 8 vol., new edit., London, 1822.
Gibbon en Warnkönig: Kort begrip der geschiedenis van het romeinsche recht, Gorinchem, 1823.
Girard, P. Textes de Droit Romain, 4 edit. Paris, 1913.
Gothofredus, J. Codex Theodosianus, tom. 7, Lipsiae, 1738.
Gravina, Origines juris civilis, recens S. Mascovius, Lipsiae, 1737.
Gregorius Nazianzenus, Opera, tom. 2, typ. Desaint, Parisiis, 1778.
Haenel, G. sie Wisigothorum, Lex Romana.
Harduinus, Conciliorum Collectio, tom. 12, Parisiis, 1715.
Hastings, Distionary of the Apostolic Church, 2 vol., Edinburgh, 1915.
Hastings, Encyclopedia of Religion and Ethics, 12 vol., Edinburgh, 1908—1921.
Hefele, Conciliengeschichte, 7 Teile, 2 Auflage, Freiburg im Breisgau, 1875.
Herzog, Real Encyclopedia, 3 Auflage, Leipzig, 1896.
Heussi, K. Kompendium der Kirchengeschichte, 4 Auflage, Tübingen, 1919.
Hieronymus, Opera, tom. 3, recens I. Hilberg, Corp. Script. Eccles. Lat., Vindobonae, 1898.
Institutiones Imperiales, Th. Murner, 's Gravenhage, 1648.
Institutiones, Just., sie Codex juris civilis.
Isaeus, Orationes edid. H. Buermann, Berolini, 1893.
Julianus Imperator, Epistulae Leges etc. Bidez et Cumont, Paris, 1922.
Justinus Martyr, Opera, recens J. Otto, 3 tom. Jenae, 1842.
Justinianus Codex, sie Corpus juris civilis.
Juvenalis, Saturae, A. Weidner, Leipzig, 1873.
Kraus, Real Encyclopedie der Christl. Alterthümer, 2 Teile, Freiburg im Breisgau, 1882.
Lactantius, Opera omnia, Corp. Scrip. Eccles. Latin., S. Brandt et G. Laubmann, Vindobonensis, geen datum.

Lampridius, Scriptores Historiae Augustae, Societat. Bipontinae, Bipontae, 1787.
Lecky, History of European Morals, 3 Edition, London, 1913.
Leffingwell, G. W., Social and private life at Rome in the time of Terence and Plautus, New York, 1918, Academ. thesis.
Lilly, W. S., Christianity and Modern Civilization, London, 1903, Hodder and Stoughton.
Lindenbrogius, Codex Legum Antiquarum, Francofurti, 1613.
Livius, Rerum Romanorum ab urbe condita, C. Alschefski, Berolini, 1841.
Malthus, On population, 3 vol., 5 edition, London, 1817.
Milman, H. H., History of Latin Christianity, 6 vol., 2 edit., London, 1857.
Minucius Felix, Octavius, recens. J. Cornelissen, Lugdini Batav. 1882.
Muratori, Dissertazioni sopra le Antichita Italianae, tom. 3, Monaco, 1765.
Novellae, sie Corpus juris civilis.
Noodt, G. Opera omnia, Lugdini, Batav. 1713.
Ovidius, Opera omnia, edid. P. Burmannus, Gottingae, 1796.
Ovidius, Opera omnia, edid. J. Jahn, Lipsiae, 1828.
Pauly, Real Encyclopedie der Classis. Altertümswissensch. Neue Bearbeitung; 20 Teile, G. Wissowa, Stuttgart, 1880—1921.
Plutarchus, Scripta Moralia, F. Dubner, Parisiis, 1841.
Plutarchus, Vitae, Th. Doehner, Parisiis, 1846.
Plautus, Comediae quae supersunt, recens. A. Maii, Lipsiae, 1842.
Plautus, Comediae superstites, R. Brunck, Biponti, 1788.
Plato, Staat, 2 Bände, Kritis. u. erklar. Anmerk. W. Engelman, Leipzig, 1881.
Plato, Opera omnia, recog. Baiter, Orelli, Winkelmann; Turici, 1839.
Plinius, Epistolarum libri et Panegyricus, recog. H. Keil, Lipsiae, 1886.
Polybius, Historiarum reliquiae, Didot; Parisiis, 1839.
Posidippus, sie Stobaeus.
Quintilianus, Declamationes, cum notis, P. Burmanno, Lugdini, Batav., 1770.
Ramsay, W. M. Church and Roman Empire before AD. 170; London, 1893, Hodder and Stoughton.
Riccobono, S. L'influenza del Cristianisimo nella codificazione di Giustiniano; in Rivista di Scienza, vol. 5, anno. 3, 1919, Bologna.
Riccobono, S. sie Baviera.
Religion in Geschichte und Gegenwart, Tübingen, 1912, 5 Teile.
Rudorff, A. F. Römische Rechtsgeschichte, Leipzig, 1859.

Schmid, K. A. Paedagogische Encyclopaedie, 2 Auflage, Leipzig, 1883.
Salica Lex, sie Codex Legum Antiquarum.
Seneca (die filosoof), Opera quae supersunt, recog. F. Haase, Lipsiae, 1871.
Seneca (die retor), Orationum et rhetorum sententiae, edid. H. J. Muller, Vindobonae, 1888.
Seneca (die retor), Orationum et rhetorum sententiae, edid. C. Bursian, Lipsiae, 1857.
Spartianus, Scriptores Historiae Augustae, Societas Bipontin., Biponti, 1787.
Stobaeus, Florilegium, edid. T. Gaisford, Lipsiae, 1824.
Suetonius Tranquillius, Quae supersunt omnia; recens. C. L. Roth, Lipsiae, 1858.
Tatiani, Oratio ad Graecos et Supplicatio pro Christianos; E. Schwartz, Texte und Untersuch. Altchrist. Literat., Leipzig, 1888.
Taciti, Opera, edid. Fr. Ritter, Lipsiae, 1864.
Taciti, Historiarum libri, C. D. Fischer, geen paginas, Oxonii, 1910.
Terme et Montfalcon, Histoire des enfants trouves, Paris, 1837.
Terentius, Comoediae, R. Tyrrell, geen paginas, Oxonii, 1910.
Tertullianus, Quae supersunt opera, edid. Fr. Oehler, Lipsiae, 1854.
Theophilus, Libri 3 ad Autolycum, G. Humphry, Cantab. 1872.
Troplong, Influence du Christianisme sur le Droit, Paris, 1855.
Uhlhorn, G. Die christliche Liebestaetigkeit, Stuttgart, 1884.
Uhlhorn, G. Der Kampf des Christentums mit dem Heidentum, 4 Aufl., Stuttgart, 1866.
Victor Sextus, Vitae Caesarum, Annot. Erasmi, Basil, 1546.
Voigt, Mor. Roemische Rechtsgeschichte, Leipzig, 1892.
Voigt, Mor. Die zwölf Tafeln, Leipzig, 1883.
Vorlaender, Geschichte der Philosophie, 6 Auflage, Leipzig, 1921.
Wallon, H. Histoire de l'Esclavage dans l'Antiquite, 2 Edit., Paris, 1879.
Weber Baldamus, Weltgeschichte, 23 Auflage, Leipzig, 1921.
Wisigothorum Lex Romana, instr. G. Haenel, Lipsiae, 1849.
Zumpt, Ueber den Stand der Bevölkung im Altertum, Berlin, 1841.

STELLINGEN.

I

De uitspraak in Apostoliese Constitutiones IV, 11, is de ware opvoedings-regel.

II

Terecht zegt Milman (Latin Christianity, bk. 3, ch. 5, vol. 1, p. 329): The laws which were purely Christian were hardly more thans accessory and supplementary to the vast code which had accumulated from the days of the Republic through great lawyers of the Empire, down to Theodosius and Justinian.

III

De mening van Leffingwell (Social and private life at Rome in the time of Terence and Plautus, p. 57): The numerous reference to exposures in the plays of this period are due rather to the conventional type of plot which so often hinged on the loss of a child and the subsequent recognition than on any wide-sperad, practice", is slechts ten dele juist.

IV

De israëlitiese opvoeding is ongeschikt en ontoereikend, wijl zij bijna geheel opgaat in 't begrip „Tucht" in negatieve zin, 'n tucht die zoekt het tegenwettelike in het leven en wezen van de leerling tegen te gaan door straf en vrees voor straf, maar niet met evenveel ijver het goede door de tucht van de liefde zoekt aan te kweken.

V

Al wordt de kinderdoop in het Nieuwe Testament niet met name genoemd, toch ligt zij geheel in de lijn van de Nieuw-Testamentiese gedachte.

VI

Uit Gal. 3 vers 23—25 blijkt dat Paulus door het woord παιδαγωγος te gebruiken, aan de Wet niet in de eerste plaats 'n opvoedende, veeleer 'n bewarende taak toekent.

VII

Het is onschriftuurlik aan de doop het karakter van sakrament in de zin van 'n uitwendige genademiddel toe te kennen.

VIII

Het is hoog tijd dat de Nederduitse Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika op krachtige wijze de bevordering van het godsdienstonderwijs op openbare scholen ter hand neme.

IX

Het is wenselik dat meer gepreekt worde in het Afrikaans (in Z.-Afrika).

X

Paulus uitspraak in nota 148 heeft niet de betekenis van wet maar van aanbeveling.

XI

Het is van groot belang voor aanstaande predikanten gedurende de eerste twee jaren van hun studie ingeleid te worden in de beginselen van de paedagogiek.

XII

Terecht komt Baviera (Melanges Girard, brem. tom, Paris 1912, Concetto e limiti dell' influenza del Cristianesimo sul diritto romano, p. 72) tegen de bewering van Riccobono (L'influenza del Cristianesimo nella codif. di Giustiniano, in Rivista di Scienza, vol. quinto. anno terzo, 1909, Bologna, p. 125) op waar laatste zegt: Dacche l'influenza del cristianesimo sul diritto romano puo essere rivelata unicamente per mezzo delle leggi degli imperatori cristiani, e principamente poi con lo studio critico della compilazione di Giustiniano.

h. 3144.